

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

ALİ FUAT BAŞGİL'İN LIBERALİZM ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gökhan KARAKURT

**Enstitü Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler**

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN

Mayıs - 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

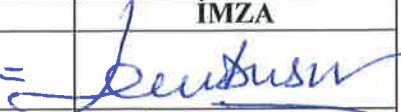
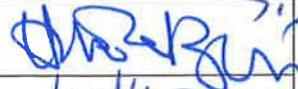

ALİ FUAT BAŞGİL'İN LIBERALİZM ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gökhan KARAKURT

Enstitü Anabilim Dalı: Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Enstitü Bilim Dalı: Siyaset ve Sosyal Bilimler

“Bu tez 23.05/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Prof. Dr. Davut Dursun	= Başarılı =	
Prof. Dr. H. Emre Başçe	~~Başarılı~~	
Yrd. Doç. Dr. Fatma KURTTAS ÖZCAN	Başarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Ali Fuat Başgil'in Liberalizm Anlayışı

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 130 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 25/04/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezin benzerlik oranı % 3 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dahil
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci
(Adı – Soyadı, İmzası, Tarih)
Gökhan KARAKURT

16.05.2017

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı : Gökhan KARAKURT
Öğrenci Numarası : 1460Y03001
Ana Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Siyaset ve Sosyal Bilimler
Statüsü : Y. Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

Danışman
(Adı - Soyadı, İmzası, Tarih)
Yrd. Doç. Dr. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN

16.05.2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Ali Fuat Başgil'in Liberalizm Anlayışı

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 130 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 25/04/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 3 'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dâhil
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci
(Adı – Soyadı, İmzası, Tarih)
Gökhan KARAKURT

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı : Gökhan KARAKURT
Öğrenci Numarası : 1460Y03001
Ana Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Programı : Siyaset ve Sosyal Bilimler
Statüsü : Y. Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

Danışman
(Adı - Soyadı, İmzası, Tarih)
Yrd. Doç. Dr. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN'a değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca tüm hayatım boyunca olduğu gibi, yüksek lisans öğrenimim boyunca ve tez süresince de benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Gökhan KARAKURT

23/05/2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: LIBERALİZM KAVRAMI	6
1.1. Liberalizmin Tanımı.....	6
1.2. Liberalizmin Tarihçesi ve Liberal Teorinin Ortaya Çıkışı.....	9
1.3. Liberalizmin Çeşitleri.....	14
1.3.1. Zaman İçerisinde Değişim Gösteren Liberalizm Anlayışı	16
1.3.1.1. Klasik Liberalizm.....	16
1.3.1.2. Sosyal Liberalizm.....	19
1.3.1.3. Neoliberalizm.....	22
1.3.2. Kendi İçerisinde Değişim Gösteren Liberalizm Anlayışı.....	25
1.3.2.1. İktisadi Liberalizm	25
1.3.2.2. Siyasal Liberalizm.....	27
1.3.2.3. Ahlaki Liberalizm.....	29
1.4. Liberalizmin Temel İlkeleri.....	30
1.4.1. Bireycilik	31
1.4.2. Özgürlük	33
1.4.3. Doğal Düzen ve Piyasa Ekonomisi.....	37
1.4.4. Sınırlı Devlet ve Hukukun Üstünlüğü.....	39
BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE LIBERALİZM VE ALİ FUAT BAŞGİL	41
2.1. Türkiye’de Liberalizm.....	41
2.1.1. Liberalizmin Osmanlı’daki Temelleri.....	41
2.1.2. Liberalizmin Cumhuriyet Yılları.....	46
2.1.3. Liberalizmin 1945 Sonrası Dönemi	52
2.1.3.1. Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC)	56
2.1.3.2. Demokrat Parti’de Liberal Muhalefet	58

2.1.3.3 Hürriyet Partisi.....	59
2.1.4. 1961-1967 Dönemi Liberalizmi.....	62
2.2. Ali Fuat Başgil'in Hayatı.....	63
2.2.1. Eğitim Hayatı.....	64
2.2.2. Memuriyetleri ve Akademik Hayatı.....	65
2.2.3. Eserleri, Fikir Hayatı ve Faaliyetleri.....	66
2.2.4. Siyasi Hayatı.....	70
BÖLÜM 3: ALİ FUAT BAŞGİL'İN LİBERALİZM ANLAYIŞI.....	79
3.1. Başgil'in Devletçilik Anlayışı.....	80
3.2. Başgil'in Demokrasi Anlayışı.....	84
3.3. Başgil'in Özgürlük ve Bireycilik Anlayışı.....	91
3.4. Başgil'in Doğal Düzen ve Piyasa Ekonomisi Anlayışı.....	100
3.5. Başgil'in Sınırlı Devlet ve Hukukun Üstünlüğü Anlayışı.....	103
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	117
ÖZGEÇMİŞ.....	125

KISALTMALAR

- AP** : Adalet Partisi
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
DP : Demokrat Parti
HFYC: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti
HP : Hürriyet Partisi
SCF : Serbest Cumhuriyet Fırkası
TCH : Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TİP : Türkiye İşçi Partisi

Tezin Başlığı : Ali Fuat Başgil'in Liberalizm Anlayışı

Tezin Yazarı : Gökhan KARAKURT **Danışman:** Yrd. Doç. Dr. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN

Kabul Tarihi : Mayıs / 2017

Sayfa Sayısı : v (ön kısım) + 125 (tez)

Anabilim Dalı : Siyaset Bilimi ve
Kamu Yönetimi

Bilim Dalı : Siyaset ve Sosyal Bilimler

Liberalizm, bireysel hak ve özgürlükler kavramları üzerinde şekillenen ve daha sonra kendi içerisinde farklı türlere ayrılan bir dünya görüşüdür. Kavram olarak liberalizm ortaya çıkmasından bu yana Batı'da önemli tartışmalara sebep olmuş bir düşünce tarzı olarak ülkemizde hiçbir zaman Batı'daki kadar popüler olamamıştır. Türkiye'nin sahip olduğu toplumsal yapı ve kültürün liberalizmin özünde yer alan bireycilik anlayışına zıt bir şekilde daha toplumcu özellikler taşıması bunun nedenlerinden bir tanesi olarak gösterilebilir. Öte yandan liberal değerlerin Türkiye'de içselleştirilememesinde aydınların da önemli bir role sahip olduğu düşünülmektedir. Bu noktada Başgil'in liberalizm yanlısı düşünceleri, Türkiye'de yerleşip gelişme imkânı bulamayan liberalizm anlayışının, bireysel hak ve özgürlüklerin yanında demokrasi fikriyle de birleştirilip gelişme göstermesi için önemli kabul edilmektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde genel olarak liberalizm kavramından bahsedilirken, ikinci bölümde Başgil'in Türk düşünce tarihi ve Türk siyasal hayatında aktif olduğu yıllarda Türkiye'de liberalizm anlayışı incelenip, Başgil'in hayatı üzerinde durulmaktadır. Çalışmanın son bölümü ise liberalizmin temel ilkeleri çerçevesinde Başgil'in liberalizm anlayışı mercek altına alınmaktadır.

Başgil'in liberalizm kavramına dair fikirlerinin detaylıca ele alınmaya çalışıldığı bu tezde, onun görüşleri doğrultusunda liberalizme ilişkin sahip olduğu düşüncelerin Türkiye'de bu anlayışın gelişmesine oldukça katkıda bulunduğu söylenebilir. Devletçilik rejiminin uygulandığı bir dönemde bireysel hak ve özgürlüklerden söz etmesi, hukukun üstünlüğü, demokrasi ve özellikle de liberalizme olan inancını ortaya koymaktadır. Bu çalışma sonucunda Başgil'in düşünce yapısına dair elde edilen çıkarımlar, onun liberalizm anlayışına dair önemli fikirler elde edilmesine yardımcı olacaktır. Ayrıca, Türk siyasi ve akademik hayatında önemli bir isim olarak Başgil'in liberalizm konusundaki düşüncelerinin incelendiği bu çalışmanın, Başgil'e dair olan literatüre liberalizm bağlamında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler : Ali Fuat Başgil, liberalizm, demokrasi, siyasal ideolojiler

Title of the Thesis : Ali Fuat Başgil's Understanding of Liberalism

Writer of Thesis : Gökhan KARAKURT **Supervisor:** Asst. Prof. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN

Date : May / 2017

Number of Pages : v (front part) + 125 (thesis)

Department : Political Science and Public Administration **Subfield :** Political and Social Sciences

Liberalism is a worldview which is shaped on the concepts of individual rights and freedoms and then divided into different kinds within itself. As a concept, liberalism has never been as popular in western countries as a way of thinking that has caused considerable debate in the West since its emergence. Contrary to the concept of individualism, which is at the core of liberalism, the social structure and culture that Turkey possesses can be shown as one of the reasons for its more community focused characteristics. On the other hand, intellectuals are also thought to play an important role in the not internalization of liberal values in Turkey. At this point, Başgil's pro-liberal views are regarded as important for the idea of liberalism, which can not be settled and developed in Turkey, to be combined with the notion of democracy in addition to individual rights and freedoms.

In this context, while the first part of the study mentions the concept of liberalism in general, the second part explores the idea of liberalism in Turkey in the years when Başgil was active in the history of Turkish thought and Turkish political life and also focuses on the life of Başgil. The last part of the study focuses on Başgil's understanding of liberalism within the framework of the basic principles of liberalization.

It can be said that in this thesis, in which Başgil's ideas on the concept of liberalism are tried to be elaborated in detail, his considerations regarding liberalism in his view are quite contributing to the development of this understanding in Turkey. His mention of individual rights and freedoms at a time when the statism regime was in effect reveals his belief in rule of law, democracy and especially in liberalism. As a result of this work, the conclusions about the thought structure of Başgil will help us to get important ideas about the his understanding of liberalism. In addition, it is thought that this study, in which as an important person in Turkish political and academic life Başgil's thoughts on liberalism are examined, will contribute to the literatüre, in context of liberalism regarding Başgil.

Keywords : Ali Fuat Başgil, liberalism, democracy, political ideologies

GİRİŞ

Liberalizm, bireysel hak ve özgürlükler vurgusuyla ortaya çıkmış bir düşünce sistemi olarak Batı demokrasilerine olduğu kadar genel olarak demokrasilerin gelişim süreçlerine önemli etkilerde bulunmuştur. Liberalizmin ortaya çıkmasında katkısı bulunan ünlü isimlerin haricinde, her ülkede hak ve özgürlükler adına çalışmalarda bulunmuş ve bu konulardaki faaliyetlere öncülük etmiş önemli yerel liberal kahramanların bulunması doğal bir durumdur. Türkiye’de de liberalizme öncelikle ve özellikle bireysel hak ve özgürlükler bağlamında eğilmiş önemli bir isim olan Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil (1893-1967), bu çalışmanın liberalizm kavramı etrafında incelenecek olan konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Kapsamı

Liberalizm denildiğinde genel olarak ilk önce ekonomiye ilişkin bir anlayış zihinde canlansa da esasında liberalizmin siyasi ve toplumsal tarafı sosyal düzenin işleyişi bakımından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada temel anlamda Türk siyasi hayatı ve Türk hukukunda önemli bir isim olan Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in liberalizm kavramına bakışı ve fikirlerindeki liberalizm izleri üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda üç bölümden oluşan tezin ilk bölümünde genel olarak liberalizm kavramının tanımı, liberal teorinin ortaya çıkışı, liberalizmin çeşitleri ve liberalizmi bu denli önemli kılan temel ilkeleri açıklanmaya çalışılmıştır. Liberalizm kavramına ilişkin literatürde sayısız tanım bulmak mümkündür. Bu tanımların hepsine burada yer vermenin olanağı olmadığı için bu çalışmada, çalışmanın amacına uygun olduğu düşünülen ve alanda öne çıkmış olan tanımlamalara yer verilmeye çalışılmıştır. Sonrasında tarihsel süreçte bu kavramın nasıl ortaya çıktığı konusu üzerinde durularak liberalizmin çeşitlerinden söz edilmiştir. Bölümün son kısmında ise liberalizm kavramı için büyük önem teşkil eden ilkelere bahsedilerek önemleri açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde Türkiye’de çok fazla yerleşememiş olan liberal geleneğin seyri üzerinde durulmuş ve önemli liberal isimlerden biri olduğu varsayılan Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in hayatına yer verilmiştir. Liberalizmin Türkiye’deki serüveninin çok uzun bir geçmişi olmasa da, ülkemizdeki liberalizm hareketlerinin Osmanlı İmparatorluğu’nun son döneminde başladığı kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu bölümde ülkemizde

liberalizmin gelişim serüveni, Osmanlı İmparatorluğu'ndan başlatılıp Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Ali Fuat Başgil'in aktif olarak faaliyetlerde bulunduğu 1960'lara kadar incelenmiştir.

Bir bireyin fikirlerinin oluşması, gelişmesi ve değişmesinde yaşamındaki gelişmelerin etkisinin büyük olduğu düşünüldüğünde, Başgil'in liberalizm anlayışına geçmeden önce onun hayat hikâyesini de incelemek uygun olacaktır. Bu bölümde aynı zamanda Başgil'in hayat hikâyesine de yer verilmesiyle, daha sonraki bölümde incelenmiş olan liberalizm anlayışının şekillenmesinin daha iyi anlaşılması düşünülmüştür. Bu anlamda Başgil'in eğitim hayatı, memuriyetleri ve akademik hayatı, hazırladığı eserleri ile siyasi yaşamına yer verilmiştir.

Bahsedildiği gibi son bölümde Başgil'in, liberalizm kavramının temel ilkelerine olan yaklaşımları bağlamında onun liberalizm anlayışı hakkında çıkarımların yapılması amaçlanmıştır. Aynı şekilde liberalizm ile demokrasi arasındaki ilişki düşünüldüğünde, Başgil'in demokrasi kavramı üzerine olan fikirlerinin de incelenmesine gerek duyulduğu için, onun demokrasi anlayışına da bu bölümde yer verilmiştir. Ayrıca bu çalışmada liberalizmin temel ilkelerinden olan bireycilik, özgürlük, doğal düzen ve piyasa ekonomisi, sınırlı devlet ve hukukun üstünlüğü kavramlarına Ali Fuat Başgil'in perspektifinden kaleme alınan açıklamalar doğrultusunda Başgil'in liberalizm anlayışına dair çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Yapılan çıkarımlar sonucunda Başgil'in Türk liberal anlayışındaki öneminin daha iyi kavranabileceği düşünülmektedir. Hukukçu kimliğinin de etkisiyle ağırlıklı olarak bireysel hak ve özgürlükler üzerine eğildiği düşünülen Başgil, liberalizmin dayandığı temel ilkeleri de kendi düşünce sistemine dâhil ederek Türk fikir ve siyasi hayatında önemli yer edinen eserler ortaya çıkarmıştır.

Başgil'in Türk siyasi hayatında ne denli bir öneme sahip olduğunu anlamak açısından ülkemizin demokrasi tarihine kısaca göz atmak faydalı olabilir. Ülkeler uyguladıkları siyasi sistemleri genellikle yaşadıkları tecrübelerden yola çıkarak oluşturmaktadırlar. Bu anlamda Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan gelişmelerden Islahat ve Tanzimat Fermanları, ülkede yaşayan yabancılar başta olmak üzere bireysel hak ve özgürlükler anlamında liberalizm anlayışıyla bağdaşan gelişmeler olmuştur. Sonraki dönemde I. ve II. Meşrutiyetler yaşanmış, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelleri atılmaya başlanmış ve benimsenen devletçilik ilkesi ile de tek parti yönetimi, İkinci

Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası konjonktüre kadar ülkenin idaresini sağlamıştır. Çok partili hayata geçilmesinin ardından 1946 yılında serbest seçimler yapılabilmıştır. İkinci serbest seçimlerle birlikte hükümetin değişerek Demokrat Parti'nin ülkenin dümenine geçmesiyle, kısmen liberal denebilecek politikaların uygulanmaya başlandığı görülmektedir. İşte bu dönemlerde kariyerinin zirvesinde olan Başgil, hem akademik hem de siyasal anlamda Türkiye'de liberalizm ve demokrasi kavramlarının gelişmesi için çalışmış bir fikir ve siyaset adamı olarak dikkat çekmektedir. Başgil gerek kuruluş döneminde gerekse 1960 askeri darbesi öncesinde Demokrat Parti'ye verdiği destek ve tavsiyeleriyle demokrasi ve liberalizm yanlılığını ortaya koymuştur. Darbe sonrası tekrar dönülen sivil yönetimde Samsun'dan Adalet Partisi listesinden aday gösterilerek bağımsız senatör seçilen Başgil, sonrasında birkaç partinin ortak adayı olarak cumhurbaşkanlığına aday gösterilmiştir. Ancak daha sonra detaylıca üzerinde durulacağı üzere yapılan baskılar sonucu adaylıktan çekilmiş ve senatörlükten de istifa etmiştir. Bu doğrultuda akademik hayatı kadar siyasal hayatının da önemi anlaşılan Başgil'in liberalizm kavramı ile olan ilişkisi ve liberalizme bakışı bu tezde detaylıca incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca Ali Fuat Başgil gibi önemli bir hukukçu ve ilim adamının liberalizm konusundaki fikirlerinin detaylı bir şekilde incelenerek ortaya konulmasının, hem Türk liberal anlayışı açısından hem de akademik açıdan önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in hukuk alanı haricinde, Türk siyasal hayatının ve Türk liberalizminin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı serüveninde bir liberal olarak oynadığı rolün ve benimsediği liberalizm anlayışının, liberalizmin temel ilkeleri bağlamında incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda, demokrasi ve liberalizm savunucusu olduğu bilinen Başgil'in, liberalizm anlayışına temel teşkil eden ilkelerinin neler olduğu, Başgil'de birey, hak ve özgürlük kavramlarının önemi ve bu kavramların neden önemli oldukları ve Başgil'in Türkiye'de uygulanmasını arzuladığı liberalizmin detaylarının neler olduğu gibi sorulara yanıt bulunarak, onun bu konudaki düşüncelerinin Türkiye'deki liberalizm anlayışına etkisi ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Ayrıca bu çalışmada Başgil'in liberalizm anlayışının genel anlamda Batı tarzı bir liberalizm anlayışıyla paralellik gösterip göstermediği araştırılarak, Başgil'in bir klasik liberal olarak nitelendirilmesinin mümkün olup olmayacağı da incelenmiştir. Buna ek

olarak bu çalışmada Başgil'in liberalizm anlayışında devlete verdiği rolün, bireysel hak ve özgürlükler bağlamında incelenmesi de hedeflenmektedir.

Öte yandan, Türk siyasi ve düşün hayatında önemli bir yere sahip olan Başgil'in hayatının da incelenerek, yaşamıyla fikirlerinin ne derecede bütünlük sağladığı hakkında fikir edinmek bu çalışmanın bir diğer amacıdır. Ali Fuat Başgil gibi Türk siyasi tarihinin önde gelen bir hukukçu ve düşünce adamı hakkında hazırlanan bu çalışmada bahsi geçen konulara dair varılacak sonuçların önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmada Başgil gibi önemli bir hukukçu, akademisyen ve siyaset adamının liberalizm konusundaki fikirlerinin detaylı bir şekilde incelenerek ortaya konulması, hem Türk liberal anlayışı açısından hem de akademik açıdan önem arz etmektedir.

Ayrıca, Başgil'in liberalizm anlayışı incelenerek, gerek genel olarak liberalizm ve onun ilkelerine dair, gerekse Türkiye'deki liberalizm anlayışına dair düşüncelerinin analiz edilip, Başgil'in bir liberal olarak bu kavramın neresinde durduğunun netleştirilmeye çalışılması bakımından da bu çalışma önemli görülmektedir. Özellikle literatürde Başgil'in liberalizm anlayışı üzerine hazırlanmış bir çalışmanın bulunmayışı da çalışmanın özgün yönüdür. Literatürde Başgil üzerine hazırlanmış tez çalışmalarına bakıldığında altı adet yüksek lisans tezi görülmektedir. Bu tezlerin başlıkları “*Ali Fuat Başgil'de din-vicdan hürriyeti ve laiklik*”, “*Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Fikri Yapısı*”, “*Türkiye'de Sağ ve Muhafazakârlık (Ali Fuat Başgil Örneği)*”, “*Ali Fuad Başgil'in Materyalizme Bakışı ve Eleştirileri*”, “*Ali Fuad Başgil Hayatı ve Siyasi Fikirleri*” ve “*Ali Fuat Başgil' de Demokrasi ve Laiklik*” şeklindedir. Özellikle Başgil'in liberalizm anlayışı üzerine hazırlanmış bir çalışma bulunmamaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmanın hazırlanışı sırasında birincil kaynak olarak Başgil'in kendi yazdığı eserlere ulaşarak onlardan yararlanılmış, ayrıca Başgil hakkında yazılan eserlere yönelik bir kaynak taraması yapılmıştır. Öte yandan liberalizm kavramının, ülkemizde ve dünya genelinde şimdiye kadar birçok çalışmaya konu yapılmış ve üzerine çok tartışılmış olması nedeniyle ve gerek literatürün çok geniş olması, gerekse tezin asıl konusunun liberalizm

teorisi tartişmaları etrafında şekillenmemesi dolayısıyla, yalnızca liberalizm konusunda öne çıkan çalışmalardan yararlanma zorunluluğu doğmuştur. Ayrıca liberalizmin Türkiye'deki serüveni incelenirken yalnızca Başgil'in siyasal ve akademik hayatta aktif olduğu 1930-1965 arası dönem incelendiği için Türkiye'deki 1967 sonrası liberalizm uygulamalarına yer verilmemiştir. Türkiye'de liberalizmin bu döneme kadar olan kısmı incelenirken Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminden başlanarak, Cumhuriyet dönemi içerisinde tek parti dönemi, çok partili hayat dönemi ve 1960 sonrasındaki dönem olarak bölümlendirmeler yapılmıştır.

Bu çalışmada yukarıda bahsi geçen konularda verilen bilgiler neticesinde Başgil'in liberalizm anlayışı hakkında birtakım çıkarımlar elde edilmiştir. Bu çıkarımlar elde edilirken daha çok betimleyici metot ve literatür araştırması yöntemleri kullanılmıştır. Bu doğrultuda Başgil'in liberalizm kavramına ilişkin düşüncelerinin bir betimlemesi yapılarak, elde edilen sonuçların sergilenmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde liberalizm kavramı üzerine bir literatür taraması gerçekteştirilmiş ve kavramın genel olarak anlaşılabilmesini sağlayacak özelliklerine yer verilmiştir. Literatür taraması yapılırken kütüphaneler ve internetteki kaynaklardan faydalanılmıştır. Tez çalışması hazırlanırken, Başgil'e dair farklı kaynaklar da incelenmiş ve böylece tek yönlü bir araştırma olması engellenmeye çalışılmıştır. Buna rağmen üçüncü bölüm özellikle Başgil'in kendi düşüncelerine yer verilmesi sebebiyle genel olarak Başgil'in kendi çalışmaları referans alınarak hazırlanmıştır.

BÖLÜM 1: LIBERALİZM KAVRAMI

Bireysel hak ve özgürlükleri temel alan bir düşünce biçimi olarak liberalizm birey, serbest piyasa ekonomisi, özel mülkiyet, demokrasi gibi fikirleri destekleyen bir düşünce biçimini ifade etmektedir. 17. yüzyılda John Locke'un çalışmalarıyla ortaya atıldığı savunulan liberalizm, tarihsel süreç içerisinde bazı değişikliklere maruz kalmıştır. Gerek ekonomik gerekse siyasi alanda tarihsel gidişatın etkisi altında ve buna paralel olarak kendi özünde bir takım ayrımlar yaşayan liberalizm üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Bu bölümde genel olarak liberalizm kavramının tanımlamasının yanı sıra, liberalizmin tarihçesi, liberal teorinin doğuşu ve liberalizmin ilkelerinin üzerinde durulmaktadır.

1.1. Liberalizmin Tanımı

Liberalizm kelimesinin kökü olan liber, özgür anlamına gelmektedir. Liber kelimesi açıkça ilk defa 1370'li yıllarda özgür sanat düşüncesini tanımlama açısından kullanılmıştır (Gross, 2001: 5). İlk kullanıldığı dönemlerde liberalizm kelimesi İngiltere'de, devşirme politikalara onları aşağılamak ve yermek üzere verilen bir isimken, kelimeyi ilk türeten İspanyollar ise liberal kelimesini İngiltere'den ithal birtakım politikaları nitelendirmede kullanmışlardır (Yayla, 2002:15).

Etimolojik olarak incelendiğinde *liberalizm* sözcüğü aslında Latince bir kelime olmakla beraber, Akdeniz dillerinden olan İspanyolcadan türetilen, Avrupa kökenli bir kelime olarak bilinmektedir. İngilizce diline geçmesiyle beraber günümüzdeki anlamıyla ilk defa siyasi bir terim olarak 19. yüzyılda kullanıldığı belirtilmektedir (Yayla, 2002:15). Ancak bunun öncesinde 17. ve 18. yüzyıllarda liberalizmin siyasi alanda John Locke ve iktisadi alanda da Adam Smith ile birlikte geliştiği belirtilmektedir (Aktan, 1995: 8).

Liberalizm kelimesinin Türkçe'de karşılığı "serbestlik" ve "erkincilik" olarak bilinmektedir (Türk Dil Kurumu, www.tdk.gov.tr, 2017). Erkincilik kavramının tanımlaması ise, "bireyin özgürlüğünü ve ekonomik güçler arasında hür yaşamayı savunan, bireyler, sınıflar ve uluslararasıdaki ekonomik ilişkilere devletin karışmamasını isteyen öğretisi, toplumculuk karşıtı" şeklinde yapılmaktadır (Akarsu, 1975: 66).

İlk olarak Türk Dil Kurumu (TDK)'nun Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü tarafından liberalizm kavramına "*devletin bireylerin medenî, iktisadî ve siyasî haklarının önünü*

açtığı ve serbest piyasayı öne çıkarttığı, siyasi felsefi akım.” şeklinde bir tanımlama yapıldığı görülmektedir. (Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü. www.tdk.gov.tr, 2017).

Felsefi anlamda liberalizm kavramının ilk olarak *siyasi liberalizm* kimliğiyle liberalizmin kurucusu olarak kabul edilen John Locke’un eserlerinde ortaya çıktığı söylenebilir. Daha sonra liberalizm kavramı Adam Smith ve David Hume’un çalışmalarıyla ekonomik bir kimliğe de kavuşmuştur. Locke, liberalizme daha bireyci çerçeveden bakarak onu, insanın devlet gibi diğer bağlayıcı unsurlardan bağımsız olmasıyla bütünleştirir. Bu anlamda liberalizm, devlet karşısında bireyin özgürlüğünü ve temel haklarını garanti altına alma amacındadır. İnsanların rıza göstermeleri sonucu ortaya çıkan devletin siyasal iktidarı da liberalizmin bu anlayışı çerçevesinde sınırlandırılmalıdır (Ekmekçi, 2003: 207). Devlet ortaya çıktığında yalnızca somut normlara göre işleyen bir düzen olsa da, Locke’un liberalizm anlayışına göre insanlığın başından beri var olan doğal yasalar her zaman devletin somut normlarının üstünde bir denetim aracı olarak varlığını koruyacaktır. İnsanlar devletin oluşumundan önce de özgürlüklerine sahip olmaları dolayısıyla, devletin oluşturduğu somut normları uygularken kendinden önce var olan doğal yasalara aykırı eylemler gerçekleştirilmesi, özgür olan bireylere net bir karşı koyma ve ayaklanma hakkı vermektedir (Toku, 2003: 37-38). Dolayısıyla Locke’un liberalizm anlayışının kökeninde, bireylerin özgürlüğünün devleti ortaya çıkardığı tasavvuru bulunduğu için devlet otoritesinin bireysel özgürlüklere olumsuz etki edebilecek uygulamaları karşısında, bireylerin devletin ortaya çıkışını hatırlatırcasına özgürlüklerini devlete karşı kullanma eğilimlerinin olduğu da çıkarılabilir (Erdoğan, 2006: 49).

Başka bir tanımlamaya göre ise liberalizm kavramı en kısa tabirle *özgürlük taraftarlığı* anlamına gelmektedir. Bu özgürlük taraftarlığı her şeyden önce kişilerin özgürlüğünü ön planda tutan bir taraftarlıktır (Erdoğan, 2008: 45). Kavram kullanılırken kısmen toplumsal özgürlükten söz edilse de, toplumsal özgürlüğün öncelikle bireylerin özgürlüğünden geçtiği düşünüldüğünden; liberalizm kavramı, bireylerin sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin devlete karşı devlet eliyle oluşturulan normlarla korunduğu, bireysel olduğu kadar toplumsal özgürlüklere yönelik içerikler de barındıran bir anlayış olarak ele alınabilir.

Liberalizm, Berktaş’a göre de aydınlanma kökenli olarak ortaya çıkan, siyasi iktidarın sınırlandırılmasıyla beraber bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma amacıyla onları

tanımlayan siyasal ve ekonomik bir ideoloji olarak tanımlanmaktadır (2007: 50). Liberalizmin üzerinde durduğu en önemli nokta özgür birey anlayışıdır. Bu bağlamda bireylerin özgür olma kıstası en basit şekliyle, gerçekleştirdiği fiilleri kendi iradesiyle seçmesi şeklinde belirlenebilir. Bu eylemleri seçerken de iradesinin devlet otoritesi tarafından tanınıp haklarının hukuki manada garanti altına alınması yani kanunlaştırılması bir zorunluluk olarak görülmektedir (Erdoğan, 2008: 45). Yani liberalizm temel olarak, birey üzerine kurulu olan ve toplumca kabul edilmiş özgürlük kavramı çerçevesinde bireyleri devlet karşısında özgür kılmayı amaçlayan siyasal ve iktisadi bir anlayış olarak kendini göstermektedir. Bireye yüksek düzeyde özgürlük hakkı verilirken bunun diğer anlamı da devleti sınırlandırmak olmuştur.

Öyle ki, bir başka tanımlamada liberalizm, toplumdan daha fazla bireye önem veren, pozitif özgürlükten negatîf özgürlük anlayışını benimseyen, devletin belirlenen sınırlara çekilip, baskıcı ve müdahaleci olmaktan çok sorumlu bir role sahip olduğu, sosyal adalet anlayışını bireysel özgürlüklere aykırı bularak sermayenin yeniden dağıtılmasına karşı çıkan ve adaletin piyasa ekonomisiyle sağlanabileceğini savunan bir anlayış olarak ele alınmaktadır (Yayla, 1992: 24). Buradan anlaşılmaktadır ki liberalizm bireylerin özgürlüklerine engel olabilecek her türlü faaliyetin ve oluşumun karşısında olan bir anlayıştır.

Liberalizmin tarafsızlığına yapılan vurguyla birlikte onun “iyi” olan bir şey ile değil de “hak” olarak görülenle ilgilenen bir anlayış olduğu söylenmektedir. Bu anlamda liberalizm, bireylerin kendileri için ileri sürdükleri *iyiyi* elde edebilmelerine olanak sağlayan hukuksal kaynakların sağlanması ve özgür yolların izlenmesi konularında onlara destek verirken, bireylerin kendileri için belirledikleri iyi olan şeyin ne olduğunu sorgulamaktan uzak durmaktadır (Heywood, 2013: 43). Buna ek olarak, liberalizm yalnızca bir siyasal öğreti veya iktisadi bir anlayış değil, her ikisini de altında barındıran geniş bir çatı olarak kabul etmektedir. Yani liberalizm ayrıca, toplumun organize edilmesi amacıyla hizmet eden bir araç ve aynı zamanda liberalizm taraftarı bireyler için bir felsefe olarak da tanımlanmaktadır (Berktay, 2007: 50).

Kısaca liberalizm için, bireysel özgürlüğün devletin ve diğer kuruluşların müdahalesi dışında kalmasını, bireyin faaliyetlerinde geniş bir alana sahip olabilmesi adına devletin minimize edilmesini, serbest rekabeti benimseyen ve ekonomik kararların yalnızca

devlet, kurum veya bir kişiye bağımlı olmaması anlamlarına gelen piyasa ekonomisini öngören bir anlayış biçimi olduğu söylenebilir. Tanımlamaların hemen hemen tamamında üzerinde durulan ortak nokta bireysel özgürlük kavramı olarak dikkat çekmektedir. Dolayısıyla genel olarak liberalizmin ister siyasal isterse ekonomik konularda olsun her daim özgürlükleri ön planda tutan ve özgürlükler etrafında şekillenen bir anlayış olduğu çıkarımı yapılabilir.

1.2. Liberalizmin Tarihçesi ve Liberal Teorinin Ortaya Çıkışı

Bazı düşünürlere göre liberal düşüncenin izlerine tarihte ilk olarak İlk Çağ'da Eski Yunan siyaset ve ekonomisinde M.Ö. 5. yüzyılda rastlanılmaktadır (Boaz, 1997: 27-28). Bu dönemde sofistlerin düşünce sisteminde bugünkü anlamına yakın şekilde liberalizmin izlerine rastlamak mümkündür. Ortalama 2500 yıl önce gerçekleştirilen liberal kökenli çalışmaların kümülatif olarak ilerlemesinin, bugünkü anlamıyla liberalizmin doğuşuna önemli katkıları olduğu söylenebilir. Aristoteles'in Politika isimli yapıtı bu konuda örnek olarak gösterilmektedir (Aktan, 1995: 8).

Klasik liberalizm, Batı Avrupa'da Ortaçağ skolastik düşüncesinin önemini kaybetmesi ve bireyler üzerindeki etkisinin azalmasıyla, kilise ve diğer baskıcı Ortaçağ kurumlarına karşı ortaya çıkmış bir anlayış olarak kabul edilmektedir (Sorensen, 1993: 5). Bu dönemde Batı Avrupa'da otorite; kilise, imparator ve yerel güç sahipleri arasında paylaşılmaktaydı. Ancak bunların arasında tartışmasız en fazla güce sahip olan kurum kilise olmuştur. Bunun nedeni ise diğer güç odaklarının meşruluğunu sağlaması bakımından kilisenin, tüm toplum nezdinde hem manevi hem maddi olarak en fazla güce sahip olan kurum olarak algılanmasıdır. Kilisenin bu gücü, imparatorluklarla olan mücadeleler sonrasında zayıflamaya başlamış ve imparatorluklardaki yenileme çalışmalarıyla beraber kilise ve imparatorluklar arasındaki otorite mücadeleleri ulus devletlerin kilisenin gücünü kırmaya başlamasına doğru eğim göstermiştir (Elma, 2002: 174).

Batı'da kendini gösteren baskıcı krallıkların devlet yönetim anlayışları, bu krallıkların yönetimi altında yaşayan toplumları rahatsız etmeye başlayınca liberal hareketler kendisini göstermeye başlamıştır. Bu hareketler içerisinde dönemin aydınlarının çalışmaları liberalizm teorisinin doğmasını sağlamıştır. 17. yüzyılda John Locke bu alanın öncüsü olarak liberal devlete ilişkin eserlerini ortaya koymuştur (Göze, 1989: 153). Daha

önce belirtildiği gibi liberalizm anlayışının Batı’da başlaması 16. yüzyıl gelişmelerine dayansa da tam anlamıyla siyasal liberalizm olarak adlandırılabilir olan kavram 17. yüzyılın ortalarından sonra John Locke’un eserleriyle beraber vücut bulmuştur. Bundan dolayıdır ki liberalizm denildiğinde en çok akla gelen isimler John Locke ve ekonomik anlamda da Adam Smith olarak sayılmaktadır.

Liberalizmin gelişmesinde önemli payları olan bu düşünürlerden John Locke daha önce belirtildiği gibi genel anlamda liberalizmin siyasal kısmına, Adam Smith ise liberalizmin daha çok iktisadi kısmına ilişkin çalışmalarıyla bilinmektedir (Yayla, 2002: 30). Liberalizm gelişim gösterdikçe ekonomik ve siyasi liberalizm kavramlarının biraz daha girift bir yapıya büründüğü görülmektedir (Aktan, 1994: 20). 17. yüzyılın sonunda hazırladığı “Devlet Üzerine İki Deneme” isimli çalışmasıyla Locke, klasik liberalizm öğretisini küresel temellere dayandırmıştır. Buna göre toplumda beraber yaşamak zorunda olan insanların doğuştan elde ettikleri üç temel hakları mevcuttur. Bunları Locke, yaşama, mülk edinme ve özgürlük olarak belirtmektedir. Locke’a göre insanın doğuştan sahip olduğu bu haklar başkaları tarafından gaspa uğramaması için korunmalıdır ve bunun yapılabilmesi için de devlet mekanizmalarına ihtiyaç vardır ve bunların belirlenen sınırlar içerisinde çalışması gerekmektedir. Bu özgürlükçü anlayışın gelişmesinde Locke’tan etkilenen David Hume, Lord Acton ve devamında Edmund Burke gibi düşünürlerin önemli katkıları olmuştur (Elma, 2002: 176). Burke, muhafazakâr düşüncenin sistemli bir biçimde ilk savunucusu olarak tanınsa da, onun muhafazakârlığının İskoç aydınlanması düşünürlerindeki liberalizm anlayışıyla yakından bağlantılı olduğu belirtilmektedir (Duman, 2010: 96).¹ Locke’tan etkilenen Hume’a göre ise devlet mekanizmaları ve toplumsal kurallar, bir program içerisinde planlanmış ve düzenli olarak oluşturulmuş düzenleyiciler değildir. Ona göre, kendiliğinden oluşan ve toplumu düzenleyen bu kuralların ve devlet mekanizmalarının işleyişine müdahale edilmemelidir (Aktan, 1995: 8).

İngiliz liberalizmi esasen pragmatist anlayışa dayanmaktadır. Pragmatist görüş temelli önemli bir isim olan Jeremy Bentham’ın liberalizm anlayışına göre ise birey her zaman

---

¹ Burke, devletin ekonomik faaliyetleri üzerine olan düşüncelerinde, devlet müdahalesinin azaltılması gerektiğine inanarak, bireysel ihtiyaçların devlet eliyle yerine getirilmesinden çok, işleyen piyasadaki olumsuzlukların devlet eliyle önlenmesi gerektiği düşüncesi dolayısıyla liberal bir muhafazakâr olarak nitelendirilmektedir (Duman, 2010: 118).

için kendisini mutlu eden ve yapmaktan zevk aldığı şeyleri ister veya yaparken kendisine maddi veya manevi anlamda zararı dokunacağına inandığı şeyleri yapmaktan uzak durur. Bentham'ın ortaya attığı bu pragmatist anlayış ile beraber liberalizmde önemli bir yere sahip olan “özel çıkar maksimizasyonu” ilkesi önem kazanmıştır. Bu ilkeye göre bireyler doğası gereği en az gayretle en çok faydayı elde etmeyi amaçlarlar. Bu doğrultuda, eğer insanların davranışlarına bir sınırlama getirilmez ve baskı altına alınmazlarsa toplumsal olarak beklenen mutluluk ve refaha ulaşılabilir. Toplumun mutlu olabilmesi için bireylerin tek tek mutlu olmaları ön koşul olarak kabul edilmektedir (Aktan, 1995: 8-9). Bu anlamda bireylerin kendi mutluluklarını sağlamak amacıyla istedikleri şekilde davranmaları sayesinde, elde edilen bireysel mutlulukların toplamı, toplumun genelinin mutluluğu ile sonuçlanacaktır.

Liberalizm öğretisi İngiltere’de ortaya çıktıktan sonra Fransa, Amerika ve Almanya’da önemli gelişmeler göstermiştir. 18. yüzyılda Fransa’da Monstequieu ve Jean Jacques Rousseau ve 19. yüzyılda Alexis de Tocqueville liberalizm adına önemli çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Almanya’da Immanuel Kant ve Friedrich von Schiller, Amerika’da ise James Madison ve John Marshall gibi isimler liberalizm konusunda çalışmalarda bulunmuş önemli liberallerdir (Aktan, 1995: 9). Liberalizm kavramına ilişkin en kayda değer gelişmelerin 18. yüzyılın ilk yarısında yaşandığı söylenebilir. İlk olarak dönemin fizyokratlarının ve sonrasında da klasik iktisatçıların liberalizm öğretisinin politik ve ekonomik etkinlikler içerisinde varlık göstermesinde önemli etkileri olmuştur (Elma, 2002: 177).

Daha önce de belirtildiği gibi liberalizmin ortaya çıkışında özgürlük ve eşitlik kavramları temel referans noktasını oluşturmaktadır. Liberalizm öğretisi ortaya çıkışından bu yana temel aldığı bu referans noktalarından uzaklaşmamış ancak bunlar üzerinde bazı değişiklikler gerçekleştirmiştir (Voegelin ve Wizer, 1998: 85). Siyasal ve iktisadi olmak üzere ikiye ayrılmış olan liberalizm, çeşitliliğini bu iki dalda sürdürmüştür. Siyasal liberalizm, kanunlar ve yönetim karşısında bireylerin sahip olduğu özgürlükler üzerinde yoğunlaşırken, ekonomik liberalizm ise genel anlamıyla piyasa ekonomisi üzerine yoğunlaşarak devletin piyasa ekonomisinde tarafsız olmasını ve ona müdahale etmemesini savunmuştur. Bu anlamda devletin uygulaması gereken siyasal ve ekonomik tarafsızlık, devletin çalışma prensiplerinin adil olabileceği koşulları belirleyen ahlaki bir ilke olarak dikkat çekmektedir (Larmore, 1990: 341-342). Siyasi ve daha çok ekonomik

uygulamalarda devletin tarafsızlığını destekleyen fizyokratların¹ doğal düzen talepleri, Rene Louis Voger d'Angerson'un ünlü deyişi “*bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” ile liberalizm anlayışındaki yerini almıştır.

Fizyokratların ardından liberalizmin gelişmesinde önemli katkıları bulunan diğer grup ise klasik iktisatçılardır. Klasik iktisatçıların fizyokratlardan farklı olduğu nokta, devletin uygulamalarındaki tarafsızlığın ilahi bir şekilde oluşmayacağı, bu tarafsızlığın oluşması için bireysel teşebbüslerin gerektiği noktasıdır (Aktan, 1994: 23). Klasik iktisatçıların haricinde “Sosyal Sözleşmeciler” ve “Anayasalcı Hareket” de liberalizmin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuşlardır (Erdoğan, 2006: 48-50). Klasik iktisatçıların ardından 18. yüzyılın sonlarına doğru liberalizm, gelişimindeki zirveye ulaşmış olarak kabul edilmektedir.

19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başları, liberalizm öğretisi için ekonomik ve siyasi açıdan sorunlu dönemler olmuştur. Tarihsel süreçte eşitlik ve özgürlük anlayışlarına olan yakınlıklarında değişmeler yaşayan liberalizm öğretisi bu dönemlerde özgürlük kavramına daha yaklaşmış olarak görülmektedir (Hobhouse, 2009: 21-39). Liberaller özgürlüğü sağlıklı bir toplum için olmazsa olmaz olarak gördüklerinden, öncelikle bireysel mutluluğun sağlanması gerektiği konusunda birleşmişler ve bu anlamda temel hakların özgürlük çerçevesinde kullanılması gerektiğine inanmışlardır. Bu anlamda bireyler kendileri için doğru olan şeyleri yaparken bir üst otorite tarafından cezalandırılma korkusu taşımadan hareket edebilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bunun ön koşulu olarak da bireylerin vicdan özgürlüğüne sahip olmaları gerekmektedir. Liberal anlayışta bireylerin kendi iyilikleri için olaylar karşısında rasyonel davranabilme özelliğine sahip olduğu anlayışı yer almaktadır (Berktaş, 2007: 51). Liberallerin sahip olduğu, bireylerin kendiliğinden rasyonel oldukları inancının da bir limiti bulunmaktadır. Dünyada kendiliğinden var olduğuna inanılan rasyonel yapının, bireylerin davranışlarında da bulunduğu inanan liberal anlayış, bireylerin kendiliğinden rasyonel

---

¹ Fizyokratlar, ilahi bir kuvvetin evrensel ve kusursuz bir doğal düzen yarattığı düşüncesini benimsemektedirler. Onlara göre dünyada var olan fiziksel düzen gibi bireylerarası ilişkilerde de kendisini gösteren bir sosyal düzen bulunmaktadır. Toplumsal ilişkilerde bu sosyal düzenin gerektirdiği şekilde davranılması da genel anlamda maksimum mutluluğu sağlayacaktır. Kendi çıkarlarını maksimize etmek için uğraşan her birey doğal dengenin bir unsuru olarak bu dengeye olumlu katkılar sağlamaktadır. Öte yandan fizyokratların üzerinde durduğu en temel nokta, toplumsal refahın artarak mutluluğun sağlanması amacıyla yönelik olarak tarımsal üretimin artırılması olmuştur (Meek, 2002: 15-22).

oldukları anlayışında sonuna kadar ısrarcı olmamakta ve insan aklının da hata yapabilir olduğunu kabul etmektedir. Ancak büyük çoğunlukla akıl yoluyla, bireyler için gerekli olan birçok şeyin anlaşılabilmesine inanmaktadırlar. Liberallerin sahip olduğu bu düşünce de onları, bireylerin kendi akılları sayesinde kendileri için en iyiyi seçebilme yeteneğine sahip oldukları ve kendi çıkarlarını en iyi biçimde değerlendirebilme özellikleri bulunan karar verici kimseler oldukları inancına yöneltmektedir (Heywood, 2014: 72). Bu inanç ayrıca düşünce ve iletişim adına liberallerin ilerleme kaydetmelerine yardımcı olacak ipuçları içeren bir anlayış tarzının gelişmesine de destek olmaktadır. Bu doğrultuda bireylerin kendileri için en verimli kararları alabileceklerine dair olan inanç, hayatın doğal akışı içerisinde var olan şiddetin de ikna ve tartışma yöntemiyle çözülebileceğine dair olan inancı körüklemektedir.

Sürekli olarak birbirleriyle ilişki içerisinde bulunan bireylerin sorunsuz bir şekilde kendi kişiliklerinin oluşması ve bireysel kimlik kazanabilmeleri için ifade ve görüşlerinde özgür olmaları liberaller tarafından gerekli görülmektedir. Bu anlamda liberalizmin, özgürlük bağlamında bireyin kendi iradesine öncelik verdiği de belirtilmektedir. Aynı şekilde liberalizm, bireylere belli bir tek tip hayat tarzının benimsetilmesini de özgürlüğe aykırı olduğu gerekçesiyle reddetmektedir. Liberalizm ana olarak bireysel özgürlükler üzerinde yoğunlaşsa da liberal düşünce geleneğinin toplumsal özgürlüğe dikkat çeken kolları da bulunmaktadır (Erdoğan, 2006: 45).

Ancak liberaller özgürlük noktasında bir takım eleştirilere maruz kalmışlardır. Çünkü bireylerin sahip olduğu özgürlükle beraber maruz kalacakları karar verme baskısı, liberallerin göz ardı ettiği bir nokta olarak eleştirilmektedir (Berktaş, 2007: 74). Yapılan eleştirilere göre özgürlük kavramının çerçevesi kesin çizgilerle çizilmemiş ve özgür biri olarak bireyin ne gibi faaliyetler gerçekleştirebileceğine dair detaylara yer verilmemiştir. Birey üzerinden kavramsallaştırmalarını gerçekleştiren ve bireyin haklarını koruma amacı güden liberaller, bireyi çevresinden oldukça bağımsız ve kopuk ilişkilere sahip olan ve her konuda kendi ihtiyaçlarını tek başına görebilen bir varlık olarak görmüşlerdir (Köroğlu, 2011: 10). Bu nedenle dönemin liberalleri bireylerin hayatlarını devam ettirdikleri bütünsel ve karmaşık sosyal ilişkilerin varlığını görmezden geldikleri konusunda eleştirilere maruz kalmışlardır.

Liberalizmin bireye yaptığı vurgu değişmemekle birlikte 19. ve 20. yüzyıllar liberal politikalara alternatiflerin yöneltildiği dönemler olarak dikkat çekmektedir. Bu anlamda liberalizm karşısında sosyalizm, faşizm ve pozitivism düşünceleri ortaya çıkmış ve uygulanan liberal politikalara alternatif olarak dönemin siyaset anlayışında önemli yerlere sahip olmuşlardır. Liberalizmin bireyci anlayışına ters bir şekilde daha devletçi anlayışa sahip olan bu düşünce biçimleri, liberallerin kendilerini de sorgulamalarına neden olmuştur. Bu sorgulamalar sonucunda liberaller de kendi aralarında bazı fikir ayrılıklarına uğramışlar ve 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında sosyal liberalizm ile modern liberalizm anlayışları ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başlarında liberalizm kendi içerisinde sorunlar yaşamış olsa da Avusturya Okulu, Chicago Okulu ve Kamu Tercihi Teorisi gibi akımlarca yapılan çalışmalar tarafından liberalizm adına bir canlanma yaşanmıştır. 1929 Büyük Buhran'ından sonra daha fazla üzerinde durulan bu yeni liberalizm anlayışı, klasik liberal anlayışın uygulama alanlarında seri bir şekilde aktif olmasına olanak sağlamıştır (Şaylan, 2003: 88-89). Büyük Buhran'dan bu yana genel olarak ekonomik anlamda gelişmeler sağlamaya yönelik olan yeni liberal anlayış, 1990'lı yıllardan itibaren iktisadi faaliyetlerinin yanında siyasal alanda da etkin olmaya başlamıştır.

1.3. Liberalizmin Çeşitleri

Liberalizm anlayışı tarihsel süreç içerisinde farklı yorumlamalar ve düşüncelerle karşılaşmış ve kendi içerisinde de daha önce belirtildiği gibi bir takım değişimler geçirmiştir. Konjonktür gereği dönüşümler geçiren liberal anlayış, bu dönüşümlerin bazılarını basitçe bazılarını ise ciddi sancılar eşliğinde gerçekleştirmiştir. Liberalizm karşısında yeni ortaya çıkan sosyalizm ve faşizm gibi düşünce biçimlerinin yanı sıra, liberalizmin kendi içerisinde de meydana gelen çeşitlilikten dolayı liberalizm savunucuları, net bir şekilde anlaşıldıklarından emin olma gereği duymuşlardır. Liberalizm anlayışında görülen ve daha sonra değinilecek olan çeşitlilik nedeniyle, liberal düşünürler öncelikle kendi düşüncelerini diğerlerine haklı göstermeye yarayacak yollar aramış ve buna ek olarak kendi liberalizm anlayışının haricindeki diğer liberal düşüncelerin eksiklik ve yanlışlarını ortaya koyma çabası içerisine girmişlerdir. Liberalizmde meydana gelen bu farklılaşmaların en başta liberalizmin kabul gördüğü ülkelerdeki siyasal ve ekonomik olayların gelişme biçimlerindeki farklılıklardan ileri geldiği görülmektedir (Yayla, 2002: 23).

Liberal değerlerin uygulandığı ülkelerdeki farklılıklardan dolayı liberalizm akımı Maurice Cranston tarafından genel anlamıyla ikiye ayrılmıştır. Bu liberalizm anlayışlarından bir tanesi John Locke'un fikirleri etrafında kendini bulan *Klasik Liberalizm*, diğeri ise J. J. Rousseau'nun kaynaklık ettiği *Etatist Liberalizm*dir. Klasik liberalizm, genel anlamıyla Locke'un teorilerinden beslenmiş bir liberal akım olarak bilinirken, etatist liberalizm ise pozitif özgürlüğü temel alan, İngiliz siyasi düşüncesinde Thomas Hill Green tarafından geliştirilmiştir. Etatist liberal öğretiye göre, özgürlük yalnızca ynetilmemek veya müdahale edilmemek anlamına gelmemektedir. Bu bağlamda etatist liberaller, klasik liberallerin aksine devleti küçültmeye çalışmaz, devletin yeniden yapılandırılmasını önerirler. Bu anlamda klasik liberalizmde özgürlük, devletten bağımsız olmak şeklinde anlaşılırken, etalist liberalizm devleti özgürlüğe ulaşmada bir araç olarak görmektedir (Yayla, 2002: 25).

Diğer bir liberalizm çeşitlendirmesi ise Michael Sandel tarafından *haklara dayalı liberalizm* ve Amerikan tarzı *sosyal liberalizm* şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Haklara dayalı liberalizm kendi içerisinde iki ayrı çeşit barındırmaktadır. Bunlar *eşitlikçi* ve *liberteryen* liberalizm olarak adlandırılmaktadır (Sandel, 1984: 4).

Liberalizm anlayışını kategorize eden diğer bir isim de Norman Barry'dir. Barry'ye göre liberalizm ağdaş ve klasik liberalizm olarak iki şekilde incelenmektedir. Bu doğrultuda ağdaş liberalizm, bireylerin doğru ve gerekli bilgiye ulaşması için devletin baskısına karşı çıkmaktadır. Ancak bireylerin iktisadi çıkarları söz konusu olduğunda, devletin müdahalesini kısmen de olsa mümkün kılan bu anlayışa göre, bireylerin zihinsel faaliyetlerinde iktisadi faaliyetlerine göre daha zgr olmaları öngörülmektedir (Barry, 1995: 19-23).

Liberalizm konusunda klasik liberalizm ve modern liberalizm ayrımı yapan başka bir isim ise Andrew Heywood'dur. Ona göre klasik liberalizmde kısaca, bireyler toplumun hiçbir parçasına hiçbir borcu olmayan ve kendi kendisine yetebilen varlıklardır. Dolayısıyla bu anlayışta devletin müdahalesi gereksiz görülmektedir. Modern liberalizm ise, her alandaki devletin varlığına ve düzenleyici müdahalelerine klasik liberalizme göre daha açık bir anlayışa sahiptir (Heywood, 2014: 74).

Liberalizm anlayışının sahip olduğu çeşitliğe dair birçok ayrımın yapıldığı görülmektedir. Bu ayrımların temelinde süreç içerisinde liberalizm kavramının doğuşundan sonraki dönemlerde uğradığı değişikliklerin yanı sıra liberal politikaların uygulandığı alanların çeşitliliğine göre de ayrımların yapıldığı söylenebilir. İktisadi alandaki dönemsel farklılıklara göre uygulanan liberal politikalar değişiklik gösterirken, farklı dönemlerde yaşanan sosyal gelişmeler karşısında uygulanmaya çalışılan liberalizm anlayışları da farklılaşabilmektedir. Liberalizmin çeşitlerine daha detaylı eğilmek gerekirse, ortaya çıktığı dönemden bu yana uğradığı değişikliklerin bir kısmı zamana dayalı olarak gerçekleşen liberalizm çeşitliliğine işaret ederken, bir diğer kısmı da liberalizm kavramının kendi içerisinde gösterdiği çeşitliliğe değinmektedir.

1.3.1. Zaman İçerisinde Değişim Gösteren Liberalizm Anlayışı

Liberalizm anlayışının ortaya çıkışında da bahsedildiği gibi, liberalizm Ortaçağ'ın baskıcı kurumlarına karşı bireysel özgürlüklerin öneminin anlaşılmasıyla bunları savunma amaçlı bireycilik ve özgürlük kavramları üzerine odaklanarak ortaya çıkmıştır. Zaman içerisinde farklı ideolojilerin de kendilerini hissettirmeye başlaması ve koşullardaki değişiklikler nedeniyle liberaller tarafından farklı liberalizm anlayışları ortaya konulmaya başlamıştır. Bu anlamda liberalizm anlayışının toplumsal olaylara daha çok vurgu yaparak birey ekseninden biraz daha toplumsal eksene kaydığı görülmektedir. Bu değişimlerin ardından da yine tarihsel süreç içerisindeki gelişmelere dayalı olarak klasik liberalizmden sonra oluşan modern veya çağdaş liberalizm olarak da bilinen sosyal liberalizme tepki amaçlı neoliberalizm anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu noktada sırasıyla klasik liberalizm, sosyal liberalizm ve neoliberalizme değinmekte fayda vardır.

1.3.1.1. Klasik Liberalizm

Klasik liberalizm, terim olarak sosyal liberalizmin ortaya çıkmasından sonra iki liberalizm anlayışındaki farklılıkların ortaya konulabilmesi için geriye dönük olarak kullanılmaya başlanmıştır (Richardson, 2001: 52). Genel anlamıyla klasik liberalizm terimi sosyal liberalizm anlayışının ortaya çıkmasından önceki liberal anlayışın tamamını isimlendirmek amacıyla da kullanılmaktadır. Hatta bu terim, kavramı diğer liberalizm

türlerinden ayırmaya çalışmanın yanı sıra bireysel özgürlükleri ve sınırlı devletin toplumdaki önemini vurgulamak için de kullanılmaktadır (Rockwell, 1996: 555-556).¹

Klasik liberalizmin köklerinin bağımsız sivil topluma ve özgür düşünce anlayışına sahip antik Atina ve Roma'ya dayandığı belirtilmektedir (Siegel, 2011: 7). Her ne kadar klasik liberalizmin doğuşunu Antik Yunan'a dayandıran araştırmacılar olsa da genel kabul gören görüş klasik liberalizmin 17. ve 18. yüzyıllarda en başta siyasi ve ekonomik olmak üzere iki farklı alanda ortaya çıktığı yönündedir. 17. ve 18. yüzyıllarda siyasi liberalizmin sembol ismi John Locke, ekonomik liberalizmin ise Adam Smith olmuştur.² Klasik liberalizmin ilk olarak siyasal alanda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bunu klasik liberalizm anlayışının ortaya çıktığı dönemlerde hâkim olan baskıcı devlet yönetimlerine karşı verilen özgürlük mücadelelerine bağlamak mümkündür. Klasik liberalizmin önem verdiği bireycilik, özgürlük ve sınırlı devlet gerekliliği gibi unsurların da bu dönemlerde temellendiği söylenebilir (Iverson, 1995: 204-206). Klasik liberalizmin ekonomik hayattaki varlığı ise bireylerin iktisadi eylemlerinde özgür davranabilmeleri amacıyla piyasa ekonomisinin gerçekleştirilmesine dayandırılmıştır.

Klasik liberalizmin siyasi tarafının doğal hukuk, insan hakları, sosyal sözleşme ve hukukun üstünlüğü anlayışlarına dayandığı belirtilmektedir. Klasik liberalizmin ekonomik tarafının dayandığı noktalar ise piyasa ekonomisi ve sözleşme özgürlüğü olarak sıralanmaktadır. Genel olarak bu anlayışa ışık tutan diğer bir kaynak da aydınlanma felsefesi ve rasyonalizm akımı olmuştur (Erdoğan, 1998: 4).

Klasik liberalizmde daha önce de belirtildiği gibi genel olarak hayatta doğal bir düzenin olduğu anlayışı bulunmaktadır. Bu anlayışa göre, doğal kaynaklı olarak tüm bireyler eşit hak ve özgürlüklere sahiptir. Klasik liberalizm öncesinde genellikle bireylerin sahip olduğu hakların hükümet tarafından kendilerine verilen haklar olduğu düşünülmekteydi (Goodman, 2005: 1). Ancak John Locke ve sonrasında onu izleyen liberaller, hakların

---

¹ Ancak terimin liberalizm anlayışının ortaya çıktığı dönemlerdeki kullanımına bakıldığında görülmektedir ki ne Locke ne de diğer liberaller kendilerini liberal olarak tanımlamaktadırlar. Bunun sebebi de liberal kelimesinin 1820'lere kadar bugünkü anlamıyla kullanılmamış olmasıdır (Bkz. Siegel, 2011: 10).

² Klasik liberalizmin 17. yüzyıldaki önemli isimlerinden olan Locke ve Smith'in yanı sıra klasik liberalizm felsefesinde önemli bir yere sahip olan David Hume, John Stuart Mill, Herbert Spencer ve Frederic Bastiat gibi isimleri de unutmamak gerekir. Tüm bu isimlerin klasik liberalizm felsefesine kattıkları önemli unsurlar bulunmaktadır (Detaylı bilgi için bkz. Yayla, 2002: 29-146).

hükümet tarafından verilmediği ve kendiliğinden yani doğal olarak her bireyin bu haklara sahip olduğu görüşünü ileri sürdüler. Hatta bunun bir sonucu olarak bireylerin sahip olduğu doğal haklar sayesinde hükümetleri kurma ve onlara son verme kabiliyetine sahip oldukları görüşü benimsenmeye başlandı. İşte bu noktada liberallerin üzerinde ısrarla durdukları sınırlı devlet düşüncesi kendini gösterdi. Yani bireyler eliyle oluşturulan devletin kabul edilebilecek olan tek amacı, aslında bireylerin doğal olarak sahip oldukları hakların korunmasını sağlamak olmalıydı (Bell, 2014: 692-698). Doğal hukuktan doğan yaşama hakkı, mülkiyet hakkı ve özgürlük gibi en önemli haklar, yine doğal hukuku temel alan liberalizmin ana ilkelerini oluşturmaktadır (Vergara, 2006: 132).

Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı üzerine liberaller de kendi aralarında fikir birliğine varamamışlardır. Klasik liberalizmin özgürlük anlayışı üzerine yapılan yorumlara göre negatif veya pozitif özgürlük tartışması varlığını sürdürmüştür. Buna göre özgürlük, bireylerin kendi ekonomik faaliyetlerini yönetmek, kendi çocuklarını dilediği gibi yetiştirmek ve bireyin içerisinde bulunduğu toplumu yönetmeye yardımcı olmak gibi bir takım önemli konularda bireyin kendi iradesiyle kararlar verebileceği anlamına gelmektedir. Laissez-faire savunucuları ve klasik liberallerin benimsediği özgürlük anlayışı negatif özgürlük olarak adlandırılmaktadır. Negatif özgürlükte bireyin hükümetten veya çevresindeki diğer insanlardan baskı ve zorlama görmemesi üzerinde durulmaktadır (Siegel, 2011: 11). Bu anlamda Yayla, klasik liberalizmin toplumdaki ziyade bireyci olduğunu, negatif özgürlük anlayışına dayandığını, müdahale ve baskı karşısı sınırlı ve sorumlu devlet taraftarı olduğunu, ekonomide yeniden dağıtımcı anlayış yerine piyasa ekonomisini savunduğunu belirtmektedir (2002: 28). 19. yüzyılın sonlarına doğru ise klasik liberalizmin dayandırıldığı negatif özgürlük anlayışı iyice tartışılmaya başlanmıştır. 1870 krizinden sonra ekonomiye ilişkin devlet kontrolünün artırılması gerektiği görüşleri benimsenmeye başlamış ve laissez-faire söylemi terk edilmeye başlamıştır. Bu değişimin neticesinde de daha sonra üzerinde durulacak olan sosyal liberalizm anlayışına doğru bir geçiş yaşanmıştır. Klasik liberal anlayışa göre eylemlerinde özgür olan bireylerden oluşan bir toplum, kendiliğinden yani doğal özgürlüğe sahip oldukları için, bireyler ilişkilerini birbirlerine karşı anlayış içerisinde hoşgörü ve sevgiyle devam ettirmişlerdir. Çünkü liberal anlayışta hoşgörü liberal toplumlarda yaşayan bireylerin sahip olduğu önemli özelliklerden bir tanesi olarak kabul edilmektedir. (Kautz, 1993: 610).

Sosyal sözleşmecilik, klasik liberalizmin dayanak noktalarından bir tanesini oluşturmaktadır. Sosyal sözleşme geleneğinin kökeninde, bireylerin uyması gereken bütün kuralların yine insanlar eliyle oluşturulmuş olması bulunmaktadır. Sözleşme geleneğinde birey toplumdaki bağımsız olarak kabul edildiği için, tarihsel sıralamaya dayalı olarak bireylerin kendilerinden sonra oluşan toplum veya bireyler eliyle oluşturulan devlet tarafından hak ve özgürlüklerinin engellenmeyeceği kabul edilir ve liberalizm anlayışının yapıtaşlarından birisi bu ön kabuldür. Sosyal sözleşmenin sınırlı devletin oluşturulması çalışmalarına da yardımcı olduğu görülmektedir. Devletin sınırlandırılması için gerekli olan anayasacılık faaliyetleri ve hukukun üstünlüğü anlayışı sosyal sözleşme teorileri sayesinde gelişme göstermiştir (Erdoğan, 1998: 8). Sosyal sözleşme ve doğal haklar teorisinden ileri gelerek klasik liberallerin, hukukun belli ilkelerinin doğal bir gerekçeye dayandırılarak dünyanın her yerindeki devletlerde geçerli olması gerektiği görüşü, hukukun üstünlüğü ilkesine dayandırılabilir.

Ekonomik açıdan klasik liberalizme bakıldığında, devletin genel anlamda ekonomideki etkisinin ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Bunların istisnası bazı zamanlarda savunma, adalet, güvenlik gibi alanlarda devletin müdahalesinin gerekli görülmesidir (Yayla, 2002: 88). Çünkü piyasa ekonomisinin sorunsuzca işleyebilmesi için devletin korumasına ve ekonomiye ilişkin genel kurallar koymasına ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece, kendiliğinden oluşan düzene direkt olarak müdahil olamayan devlete yine de bir takım roller verildiği görülmektedir. Çünkü devletin diğer ekonomik konulara müdahalesine gerek duyulmamaktadır. Piyasa ekonomisinde bireyler kendi çıkarlarını artırmaya yönelik ticari faaliyette bulunma özgürlüğüne sahip oldukları için aynı zamanda bireylerin bu faaliyetleri, gizli bir el sayesinde toplumsal faydanın da gerçekleşmesini sağlar. Doğal haklar bağlamında kendiliğinden var olan bu ticari faaliyette bulunma özgürlüğüne karşı devletin herhangi bir müdahalesi, bireysel özgürlük ve eşitliği yok eder (Erdoğan, 1998: 9). Özgür ve güvenli ticaret ortamını sağlamak amacıyla ekonomiye bu konuların haricinde bir devlet müdahalesi klasik liberal anlayışta olumlu karşılanmamaktadır.

1.3.1.2. Sosyal Liberalizm

19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında klasik liberalizmin genel olarak tahtının sallandığı görülmektedir. 1929'da yaşanan Büyük Buhran'ın da etkisiyle klasik

liberalizm anlayışına olan inanç azalmış ve bu anlayışa ilişkin önemli eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Daha çok Sanayi Devrimi'nden sonra görülmeye başlanan toplumsal tıkanıklıkları gidermeye yönelik olarak ortaya çıkan sosyal liberalizm anlayışı, düşük seviyeli toplumsal sınıfların ekonomik ve siyasal anlamda hak ve özgürlüklerinin korunması amacına yönelmiştir. Klasik liberallere nazaran daha sosyal politikalara yönelen sosyal liberaller, alt sınıfların hayat şartlarının iyileştirilmelerine ilişkin yürütülmesi gereken çalışmalar dâhilinde devletin sosyal hayata daha fazla müdahale etmesini öngörmüşlerdir. Özellikle 20. yüzyılda liberalizm anlayışı, laissez-faire geleneğinden tamamen koparak, liberal anlayışın özüne ters de olsa, sosyal reforma dair kanunların çıkarılmasının ve aynı zamanda yapılacak olan çalışmalarla ilgili devlet müdahalesinin gerekli olduğunu savunan sosyal refah devleti geleneğine geçiş yaşamıştır (Berktaş, 2007: 76). Sosyal liberalizmin temelde klasik liberalizmden ayrılmasını sağlayan noktalar kabaca bireysellik ve toplumsallığa bakıştaki farklılıklar, özgürlük anlayışındaki değişim, ekonomik alandaki farklı bakış açıları ve devlet müdahalesine dair görüşler olarak sıralanabilir.

Sosyal liberaller devletin insanlara iş, sağlık, eğitim ve emeklilik hakkı kazandırmak için gerekli alanlara müdahalelerde bulunması gerektiğini savunmuşlardır. Ayrıca sosyal liberaller, sosyal ekonominin birçok insanın anlayamayacağı kadar karmaşık teknik konularda kararlar verebilecek plancılar tarafından yönetilmesi gerektiğine inanmışlardır (Siegel, 2011: 10). Fırsat eşitliği anlamında, bazı birey veya grupların var olan toplumsal şartlardan dolayı herhangi bir şekilde zarar görmeleri söz konusu oluyorsa, devletin bu zararları ortadan kaldırmak veya en aza indirmek için yerine getirmesi gereken yükümlülükleri bulunmaktadır. Sosyal liberaller, devletin yükümlülüklerinin ve müdahale sahasının genişlemesinin bireysel hak ve özgürlüklere bir zarar vermeyeceğini hatta onları daha da genişleteceğini düşünmektedirler (Heywood, 2013: 73).

Sosyal liberalizmin ekonomik anlamdaki en önemli isimlerinden biri John Maynard Keynes'tir. Keynes klasik liberalizmin devlet müdahalesi olmadığı takdirde piyasanın kendi kendine bir düzene gireceği fikrini kabul etmemiştir. Ona göre devlet toplumdaki genel talebi etkileyerek ülke ekonomisini kontrolü altına alabilme şansına sahiptir. Devletin harcamaları sayesinde pazarda bir talep meydana gelecek ve ekonomi olumlu yönde ilerleme kaydedecektir. Ayrıca Keynes'e göre yine işsizlik sorunu da görünmez el sayesinde değil devletin ekonomiye müdahaleleriyle çözüme kavuşturulabilir. Sosyal

refahın sağlanmasına ilişkin olarak ekonomiye devletin müdahalesi toplumsal uyum ve refahı artırmaya yardımcı olmaktadır (Heywood, 2013: 75).

Ekonomik faaliyetlerde devlet müdahalesine olanak tanınmasının ardından hem siyasi alanda hem de sosyal alanda devletin ön plana çıktığı görülmektedir. Devletin birey karşısında daha ön planda olduğu sosyal liberalizmde, klasik liberalizmin birey merkeziliğine karşı, daha çok toplumu merkeze koyan, toplumsal özgürlük yanlısı bir anlayış benimsenmiştir. Pozitif özgürlük anlayışını temel alan sosyal liberalizmde devletin rolü tüm alanlarda artırılmış ve devlet daha aktif bir hale getirilmiştir. Pozitif özgürlük anlayışında bireyler toplum içerisinde kendi payına düşen değeri almalıdır ve devlet bu anlamda özgür bir toplumun var olması için gerekli desteği vermelidir (Erdoğan, 1998: 11). Bu noktada belirtmekte fayda vardır ki, daha önce kısaca bahsedilen etatist liberalizm, pozitif özgürlüğü ve sosyal liberalizmin devlet politikalarını benimsediği için sosyal liberalizm ile eş anlamlı olarak da kullanılabilir. Sosyal liberaller, toplumsal yapı içerisinde zayıf olan bireylerin veya bir grubun içerisinde bulunduğu kötü durumla ilgili olarak hükümet müdahalesinin gerekliliğini şartlı şekilde kabul etmişlerdir. Sosyal liberallerin amacı bireyleri bu kötü durumdan en kısa sürede kurtararak onları gerekli sosyal seviyeye yükseltmektir (Heywood, 2014: 75).

Sosyal liberalizmin pozitif özgürlük anlayışında birey için özgürlük, bir şeyden bağımsızlık ve ondan özgürlük anlamında değildir. Özgürlük, bireyin hür iradesiyle yapmak istediği bir eylemi gerçekleştirme konusunda pozitif bir araçtır. Bu anlamda özgürlük, ekonomik ve sosyal haklarla zenginleştirilmelidir. Ekonomik özgürlüğün elde edilebilmesi için de bireyin ekonomik gücünün toplumsal çıktılarından faydalanabileceği şekilde artırılması gerekmektedir. Bunun yapılabilmesi için de devlet eliyle bireylerin bazı konularda sahip olduğu hak ve özgürlükler kısıtlanabilmektedir. Bireyin temel haklarını aktif bir şekilde kullanabilmesi için sosyal liberalizm, bireyin bazı hak ve özgürlüklerindeki kısıtlamaları ve toplumsal hayata devlet müdahalesini bazı durumlarda gerekli görmektedir. Devletin müdahale alanının artmasının, toplumsal sorunların çözülmesi ve sosyal liberalizmin önem verdiği bireylerarası fırsat eşitliğinin sağlanması gibi önemli temellere dayandığı belirtilmektedir (Sallan Gül, 2004: 33).

1.3.1.3. Neoliberalizm

Geçmişten bugüne kadar bütün liberalizm anlayışlarında fikirlerini paylaşan farklı liberaller, kendilerinin liberalizmin tek gerçek varisleri olduklarını iddia etmektedirler (Bell, 2014: 684). Bu anlamda liberalizmin 20. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan varisleri de neoliberallerdir. 1970'lerden itibaren sosyal liberalizmin şiddetli eleştirilere maruz kalmasıyla birlikte liberalizm anlayışının özüne dönme çalışmalarının ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Bu anlamda sosyal liberalizmin bir sapma olarak değerlendirilmesi ve klasik liberalizm anlayışının yeniden canlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla liberalizmin özüne dönüş hareketi olan neoliberalizm anlayışıyla birlikte tekrardan liberalizmin odak noktası toplumdan bireye dönüşmekte ve devlet müdahalesinden uzak bir serbest piyasa vurgusu yapılmaktadır (Erdoğan, 1998: 14).

Klasik liberalizme benzer şekilde neoliberalizm de bireycilik, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet ve hukukun üstünlüğü ilkeleri üzerinde durmaktadır. Genel anlamda liberalizm gibi neoliberalizm kavramının da özünü birey oluşturmaktadır. Dolayısıyla klasik liberalizmde vurgulanan insanın bir araç değil başlı başına bizzat bir amaç olduğu düşüncesi neoliberalizmde de kendisini göstermektedir. Liberaller toplum ve sınıf gibi bireyin dışındaki soyut olguları tanımlayan kavramların gerçek varlıklara tekabül etmediklerini ileri sürerek toplumsal amacı da reddetmektedirler (Dworkin, 1989: 480-483). Onlara göre toplum, tek tek bireylerin toplamından oluştuğu için nihai amaç yine bireyin kendisidir. Ayrıca neoliberalizm anlayışı gereğince bireyin kendi iradesiyle özgür bir şekilde eylemlerini gerçekleştirmesine olanak sağlanan siyasal ve toplumsal bir yapının oluşturulması gerekmektedir. Liberal anlayışın ısrarla üzerinde durduğu özgürlük anlayışı genel anlamda negatif özgürlük anlayışıdır. Bireyin bu açıdan özgür kabul edilebilmesi için sınırlanmaması, zorlanmaması veya bir şekilde engellenmeye maruz bırakılmaması, eylemlerine doğrudan veya dolaylı olarak müdahalenin olmaması gerekmektedir (Erdoğan, 1998: 22-23). Çünkü her ne kadar sosyal liberalizmde devlet müdahalesi hoş görülüyor olsa da bunun bireysel özgürlükleri artırmadığı düşünülmektedir. Ancak yine de liberaller arasında özgürlükleri engelleyeceği düşünülen bazı devlet müdahalelerinin iyi yönlerini görme çabaları da yok değildir (Barry, 1995: 210). İşte bu tarz devlet müdahalesine klasik liberallerin onu reddine karşın daha sıcak bakan anlayış neoliberal anlayıştır.

Neoliberalizmin ekonomiye ilişkin fikirleri genel anlamda klasik liberalizmin piyasa ekonomisi anlayışıyla örtüşmektedir. Sosyal liberallerin belirttiği gibi ekonominin devletin güdümünde işlediği sistemlerde, devletin ekonomi üzerindeki planları geniş kapsamlı olacağından, ekonomik faaliyetlerin de geçmişe göre daha karmaşık olması sebebiyle müdahaleci devlet anlayışı başarı sağlayamamaktadır. Karmaşıklaşan ekonomik yapı devlet kontrolünü zorlaştırmaktadır. Neoliberalizm ile birlikte geri dönülen piyasa ekonomisi anlayışı liberalizmin özgürlük anlayışıyla da uyum içerisindedir. Neoliberalizmin desteklediği bireysel özgürlük anlayışı ekonomik açıdan bireylerin ticari faaliyetlerinde özgür davranmalarını da gerektirmektedir. Bu anlamda bireyler istedikleri yerde çalışıp, istedikleri yerden alışveriş yapabilirken, istedikleri kişiyle sözleşme imzalama ve istedikleri mülkü edinme hakkına sahiptir. Bunların gerçekleşmesi için de piyasa ekonomisinin varlığı en önemli şartlardan sayılmaktadır. Neoliberaller, klasik liberallere göre devlet müdahalesine biraz daha sıcak bakıyor olsalar da bu müdahalenin boyutlarının çok küçük olduğu unutulmamalıdır (Erdoğan, 1998: 25-26). Piyasa ekonomisine devletin müdahale etmemesi klasik liberalizm ve neoliberalizm anlayışlarının en belirgin özelliği olsa da neoliberallere göre bireylerin ihtiyaçlarını karşılayamamaları durumunda devletin onları karşılamaya yönelik bazı sınırlı müdahaleleri kabul edilmelidir.

Neoliberal anlayışta devlet bütünüyle piyasaya müdahalede bulunmak yerine hukukun uygulanmasını sağlamalıdır. Bu anlamda neoliberalizmin savunduğu bir diğer önemli ilke de hukuk devleti olma ilkesidir. Hukuk devleti ilkesi kaynağını anayasacılık hareketinden almaktadır. İktidar sahiplerinin devletin müdahale gücünü kendi istekleri doğrultusunda kullanmalarını engellemek ve bireysel özgürlüklerin korunmasını sağlamak amacıyla devletin hukuk kurallarıyla sınırlandırılması, liberalizm anlayışı için önemli bir gerekliliktir. Ancak eğer hukuk sisteminde iktidar tarafından oluşturulmuş keyfi yasalar mevcutsa, bunları ortadan kaldıracak şekilde bir dizi hukuki düzenlemelerin yapılması kolay görünmemektedir (Barry, 1995: 58). Neoliberal anlayışta kendisini gösteren devlet müdahalesine kısmen de olsa ılımlı yaklaşım, bunun sınırlarının da hukuk kurallarıyla çizilmesinden yanadır. Neoliberal hukuk anlayışına göre hukuk kuralları bireylerin eylemlerini gerçekleştirirken özgür olmalarını kesin olarak sağlayacak şekilde oluşturulmalıdır. Aynı şekilde hukuk devleti ilkesi, piyasanın öngörüldüğü gibi işlemesi açısından da önem arz etmektedir. Bilindiği gibi neoliberal anlayışta var olan devlet

müdahalesine kısmen ılımlı yaklaşım, bu müdahalelerin hukuksal açıdan takip edilebilir ve sınırlandırılabilir olmasının altını çizmektedir. Önemli olan nokta ise piyasanın temel belirleyicilerinin bireyler olması bakımından, devletin müdahaleleriyle piyasanın istenilen bir yöne hareketinin amaçlanmamış olmasıdır. Bunun yerine devlet eliyle piyasaya ilişkin yapılacak olan hukuksal düzenlemeler, bireylerin ekonomik faaliyetlerindeki hedefleri karşısında tarafsız olmalıdır. Bunun gerçekleşmesi de yasaların genel olarak herkes için yapılması ve ayrımcılığa olanak vermemesiyle mümkündür (Erdoğan, 1998: 28).

Öte yandan neoliberal rasyonalizm dâhilinde sosyal düzenin bilimsel anlamda açıklanması ve var olan sosyal düzenlere ilişkin ne gibi düzenlemelerin yapılabileceği üzerinde durulmaktadır. Sosyal düzenlere ilişkin olarak yapılabilecek iyileştirmeler genel anlamda bireycilik ve özgürlük unsurları üzerinden şekillenmektedir. Bu bağlamda toplumsal kurumlar, bireylerin doğal olarak sahip olduğu rasyonel davranma yeteneğinden kaynaklanan eylemleri ile geliştirilebilmektedir. (Barry, 1995: 17-18). Çünkü liberallerin ön kabullerine göre insanlar genellikle akılcı bir biçimde hareket etmektedirler ve bu onların doğuştan gelen bir yeteneğidir. Bireylerin bu yeteneğini en çok kullanmaları beklenen alan ise piyasa ekonomisidir. Toplumsal ve ekonomik düzen bireylerin akılcı davranışlarının bir sonucu olarak sorunsuzca işlemektedir (Erdoğan, 1998: 29).

Neoliberal anlayışta, toplumdan ziyade birey ön planda olduğu için bunun bir sonucu olarak bütüncül bir toplum anlayışı yerine toplumun farklılıklardan oluşan bir yapı olduğu inancı mevcuttur. Toplumda varlık gösteren bireylerin her birinin farklı özelliklere sahip olması anlayışından ileri gelen bu düşünce, özünde olumlu bir anlam taşımaktadır. Toplumda ortaya çıkan problemler neoliberal anlayışa göre bireysel farklılıkların kabul edilmemesi ve bütüncül bir toplum anlayışına olan alışkanlıktan ileri gelmektedir. Buna çözüm olarak ise toplumu oluşturan bireylerin kültürel farklılıklarının kabul edilerek bireylere kültürel hak ve özgürlüklerin sağlanması önerilmektedir. Çünkü farklılıkların kabul edilmesiyle toplum içerisinde sivil toplumun gelişmesi sağlanır ve böylece bireysel özgürlükler artırılmış olur (Çaha, 2003: 53-58).

1.3.2. Kendi İçerisinde Değişim Gösteren Liberalizm Anlayışı

Liberalizm daha önce bahsedilen zaman içerisinde gösterdiği değişimin yanı sıra bir de liberalizmin kendi içerisinde farklılaşması söz konusu olmaktadır. Yapılan bu ayrımın sebebi zaman içerisinde yaşanan olaylara bağlı olarak liberalizm yaşadığı değişiklikler değil, liberalizmin ilkelerinin realiteye dönüştürülmesinde yapılan farklı uygulamalardır. Liberalizmin bu anlamdaki çeşitliliği genel olarak üç başlık altında toplanabilir. Bunlar iktisadi liberalizm, siyasal liberalizm ve ahlaki liberalizm olarak sıralanabilir.

1.3.2.1. İktisadi Liberalizm

Bilindiği gibi genel anlamda iktisadi liberalizm özgürlükçü bir yapıya sahiptir. Ekonomik özgürlük günümüzde farklı anlamlarda kullanılıyor olsa da iktisadi liberalizm kavramı bağlamında ekonomik özgürlük, bireylerin istedikleri şekilde ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkıdır (Yayla, 2002: 179). Öte yandan ekonomik özgürlüğün daha derin anlamları da mevcuttur. Örneğin, ekonomik özgürlük bir ekonominin piyasa ekonomisi özellikleri taşıyıp taşımadığını nitelendirmeye çalışan bir bileşendir. Bu anlamda ekonomik özgürlük bireyler arası sözleşmeleri desteklemekte ve hukuk kuralları çerçevesinde bireylerin gönüllü olarak sözleşmelerde yer almalarının ne derecede mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bunlara ek olarak hukuk devleti ilkesi çerçevesinde ekonomik özgürlük, devletin sınırlı müdahalesini gerekli kılarak bireylerin özel mülkiyet haklarının korunmasını amaçlar (Berggren, 2003: 194). Çünkü ekonomik özgürlüğün varlığı piyasa ekonomisinin sağlıklı işlemesi için gerekli görülmektedir.

Piyasa ekonomisi sistemi devre dışı bırakıldığında bireylerin ekonomik anlamda sahip oldukları hak ve özgürlüklerin bir önemi kalmamaktadır. Bu nedenle liberal ekonominin savunduğu bu özgürlük anlayışının tüm özgürlüklerin çıkış noktası olduğu düşünülmektedir. Ekonomik anlamda özgürlüğün varlığı için kanunlardan ziyade iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin varlığı daha gerekli görülmektedir. Bireylerin piyasa ekonomisinde kendi iradeleriyle gerçekleştirdikleri eylemler, özgürlüklerinin getirdiği en önemli kazanımlardandır (Yayla, 200: 185). Serbest piyasa ekonomisine sahip olmayan bir toplumda demokrasi ve özgürlüklerden de söz edilmesi güç olacaktır. Çünkü devletin piyasaya müdahale etmesiyle birlikte bireylerin özgürlüklerine de müdahale edilmiş sayılacaktır.

İktisadi liberalizm genel anlamıyla tam bir piyasa egemenliği ve bireyler arası sözleşmelerin gönüllülüğü esaslarına dayanmaktadır. Bireylerarası sözleşmelerin gönüllülük esasına dayanması da direkt olarak rasyonel birey anlayışı ile bağlantılıdır. Liberalizmin rasyonel birey anlayışı gereğince her birey kendisi için iyi olanı en iyi yine kendisi bilecek ve o doğrultuda eylemlerini gerçekleştirecektir. Piyasaya devletin müdahalesi durumunda ise devlet bireyler için tek tek iyiyi bilemeyeceğinden bireylerin kendileri için doğru görmedikleri eylemleri yapmaya zorlanma ihtimalleri ortaya çıkacaktır.

İktisadi liberalizm için devletin sınırlanıp küçülmesi ve piyasa ekonomisi hayati önem taşımaktadır. Devlet müdahalesi halinde, piyasada faaliyet gösteren bireyler rekabetçi piyasanın kendileri için getireceği fırsatları kullanmaktan mahrum kalabilme riski altındadır. Çünkü devletin müdahalesi sonucunda belli başka birey veya gruplar rekabetçi piyasadan faydalanma şansı yakalarken diğerleri ise bu faydadan yoksun olabilmektedir. Liberalizm anlayışı açısından rekabeti bitiren ve ayrımcılığa sebep olan bu tür gelişmeler olumsuz olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda bireyin istediği şekilde ticari ilişkiye girme özgürlüğü de bulunduğundan, kendisi için en uygun gördüğü yönde yatırım yapma, çalışma, takas ve alışveriş yapma şansını bulmalıdır. Alışveriş faaliyetinin diğer tarafındaki birey, yani satıcı kısmı için de aynı kural geçerlidir. Satıcılar kârını artırmak için rekabet piyasasında birbirleriyle yarışacaklar ve bu da ürünlerin kalitesinde ve çeşitliliğinde olumlu gelişmelere yol açacaktır. Piyasada faaliyet gösteren her bireyin sahip olduğu üretme ve seçme özgürlüğü sayesinde üretime bir kota konamayacak ve üreticiler toplumsal zenginleşmeye katkıda bulunacaklardır (Çaha, 2001: 38).

Bireylerin kendileri için iyi olduğuna inandıkları yönde özgürce ekonomik faaliyette buldukları piyasa ekonomisinde, tek amaçları bireysel olarak kendileri için öngördükleri iyiyi elde etmek olan bireyler, farkında olmadan liberalizmin gizli elini oluşturarak toplumsal faydanın sağlanmasına da yardımcı olurlar. Liberallerin varsayımına göre bu şekildeki bir piyasa ekonomisinde tüm bireyler istedikleri yönde hareket edebildikleri için uyumlu bir pazar ekonomisine sahip olunur. Liberallerin her zaman söylediği gibi böyle bir düzene dışarıdan yapılacak en ufak bir müdahale kendiliğinden kurulmuş olan doğal dengeyi bozacaktır (Erdoğan, 1998: 9).

İktisadi liberalizm üzerinde durulan diğere bir konu ise sermayenin piyasadaki serbestliğidir. Bireysel anlamda iyiyi bulup zenginleşmenin ardından, ülkelerin genel anlamda zenginleşmeleri ancak küreselleşmeyle gerçekleşebilmektedir. Bunun için de ülkeler arası gümrük düzenlemelerinde büyük değişiklikler önerilmektedir. Gümrüklerin olmadığı bir dünyanın tahayyül edildiği liberal anlayışa göre ülkeler arası pazarlar oluşacak ve büyük bir ürün transferi yaşanacaktır. Alternatifleri çoğalan tüketicinin kendisi için en iyiyi seçme şansı da artacağı için özgürlükler anlamında da gümrüklerin kaldırılması önemli bir adım olacaktır. Öte yandan bireylerin yabancı ürünlere ulaşmalarıyla beraber gördükleri fayda artarken satıcıların da zenginlikleri artmış olacaktır (Çaha, 2001: 39).

1.3.2.2. Siyasal Liberalizm

Siyasal liberalizm, iktisadi liberalizm alanı dışında kalan liberal öğretinin bir anlamda tamamlayıcı tarafıdır. İktisadi ve siyasal liberalizm anlayışları birbirlerinden beslenen ve liberalizmin temel unsurlarından olan bireysel hak ve özgürlüklerin sağlanması için birlikte var olan iki liberalizm çeşididir. Siyasal ve iktisadi liberalizmde önemli olan bir nokta bireylerdeki gönüllülük esasıdır. Hem siyasal yönetimde hem de ekonomik faaliyetlerde bireyin gönüllülüğü ön plandadır. Liberal anlayışta, iktidarın meşruiyeti bireylerin gönüllülüğüne dayanan bir hukuk sisteminin varlığına bağlanmaktadır. Bu anlamda toplumu oluşturan bireylerin gönüllülük esasına dayalı olarak oluşturulan hukuk kurallarıyla yönetilen devletler, doğal olarak baskı ve zora başvurmadan yönetimi gerçekleştirirler. Siyasal liberalizm, genel olarak hayatın tüm alanlarında etkili olma amacından daha çok politik ilkeler üzerine dayanmaktadır. Siyasal liberalizmin arzu ettiği düzende toplumun tamamen siyasallaştırılması veya liberalizme ait değerlerin bireylerin tüm hayatına empoze edilmesine gerek duyulmaz. Bunun aksine, siyasi liberalizm siyaseti olabildiğince azaltarak bireylerin istedikleri doğrultuda örgütlenme haklarını kullanıp amaçlarını gerçekleştirme yolunda ilerlemelerini amaç edinmiştir (Erdoğan, 2005: 25-26). Bu açıdan siyasal liberalizmin sivil toplumu destekleyen önemli bir öğretisi olduğu söylenebilir.

Daha önceki yıllarda demokrasiye ilişkin tereddütleri bulunan liberaller, 1900'lü yıllarla birlikte demokrasiyi önemli bir erdem olarak kabul etmeye başlamışlardır (Heywood, 2013: 58). Bu anlamda bireylerin gönüllülüğü modern dönemde seçimler aracılığıyla

kendini göstermektedir. Ekonomik faaliyetlerinde gönüllülük esasına göre ticari ilişkilerini belirleme hakkına sahip olan birey, siyasal faaliyetlerinde de sistemde var olan partilerden veya adaylardan birini kendi iradesiyle özgürce seçebilme hakkına sahiptir. Bu şekilde bireylerin gönüllülük esasına dayalı bir yönetimin doğması için gerekli olan şey, demokratik bir ortamdır. Demokratik bir ortamda kendileri için en iyi olduğunu düşündükleri seçeneğe yönelik tercihlerini yapan bireyler yeni yönetimi belirlemiş olur. Siyasal liberalizmin nihai amaçlarından biri olan demokratik yönetimlerde bireylerin kendi iradeleriyle baskı altında kalmadan yaptıkları seçimler iktidarın geçerli olması için temel gerekliliktir (Çaha, 2001: 43). Bu anlamda denilebilir ki bireyin hak ve özgürlüklerini her ne şekilde olursa olsun kısıtlayan her türlü oluşuma liberalizm olumlu bakmamaktadır. Bireysel fayda anlayışı öznel olduğundan bireye dışarıdan gelebilecek herhangi bir yönlendirici hareket kabul edilmemektedir. Devlet veya başka bir kuvvet eliyle birey için “iyi” olana ilişkin kararın verilip o iyunin tayin edilmeye çalışılması, liberalizm anlayışıyla bağdaşmayacağı için iktidarın meşruluğu ve sistemin demokratikliği konularında olumsuzluklara sebebiyet verebilir.

Devletin bireylerin sosyal hayattaki seçimlerine karşı tarafsız olması siyasal liberalizm anlayışı açısından önemli bir gerekliliktir. Liberalizmin özünde var olan şimdiye kadar yukarıda da bahsedilen noktalar bireyin nihayetinde bir araç değil amaç olduğunu da yinelemektedir. Ancak genel anlamda liberalizme yapılan bireycilik eleştirileri siyasal liberalizm için de geçerliliğini korumaktadır. Bu anlamda Sandel tarafından bireycilik anlayışı, gerçek hayatta görülmesi olanaksız olan gerçekdışı bir beklenti şeklinde yorumlanmaktadır. Uzun zamandır varlığını koruyan toplum ve birey tartışmaları çerçevesinde Sandel, bireyin bireysel özelliklerini geliştirebilmesi ve kendi olabilmesi için toplumun oynadığı rolün altını çizmektedir (1984: 40). Daha toplumcu bir bakış açısıyla liberalizmin bireycilik anlayışını eleştirmektedir.

Siyasal liberalizm anlayışının önemli bir hedefi de devletin küçültülmesi olarak ele alınabilir. Liberalizm anlayışında hak ve özgürlüklerin karşısındaki en büyük tehdit devlet olarak görülmektedir. Bu anlamda kendiliğinden doğal düzen içerisinde var olan hak ve özgürlüklerin korunabilmesi için devletin küçültülüp sınırlandırılması gerekmektedir. Sınırlı devletin oluşturulmasının ardından da devletin tarafsızlığının sağlanması liberaller için özgürlükler anlamında önemli bir konudur. Liberallerin iddiasına göre bireylerin yaşam biçimlerine dair devletin dayatmalar yapmasına gerçekçi

bir temel bulunamamaktadır. Bireysel iyinin seçimi ve bireysel olarak yapılan tercihlerin tamamen öznel olduğu, devlet müdahalesiyle değişikliğe uğratılmasının mümkün olmadığı ve ayrıca böyle uygunsuz bir durumun önlenmesi için liberaller tarafından devletin tarafsızlığının öngörülmesi belirtilmektedir. Buna ek olarak bireysel iyinin ne olduğuna dair devletin elinde tek tek bireyler hakkında bilgi olsa dahi devletin bu bilgiler dâhilinde vatandaşların hayatlarına müdahale etmesi özgürlüğün ihlali anlamına gelmektedir (Galston, 1982: 622).

1.3.2.3. Ahlaki Liberalizm

Ahlaki liberalizm de genel anlamda hak ve özgürlükler ile birey ve hoşgörü üzerinde durmaktadır. Liberalizmin diğer türleri incelenirken ve temel ilkelerinden bahsedilirken hak ve özgürlükler ile bireycilik anlayışı üzerinde çokça durulmaktadır. Ahlaki liberalizmin de aynı kalıplar içinde şekillendiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Ahlaki liberalizmin temel mesajı, toplum içerisinde ayrıcalıklı bir birey, grup veya kurum tarafından ezilen bireylerin veya grupların adalet ve eşitlik anlayışı içerisinde kendi hakları olanı elde etmelerinin gerekliliği olarak belirtilmektedir (Larmore, 1999: 606-618). Bu anlamda toplum içerisindeki farklılıkların kabul edilmesi, bireysel hak ve özgürlüklerin sağlanması için gerekli olan somut düzenlemelerin haricinde sosyal anlamda bir yeterlilik gerekmektedir. Yalnızca hukuk kuralları sosyal hayatın işleyişinin tüm düzenini sağlamakta yetersiz kalabilir. Bu anlamda toplumun farklılıkları kabul edebilmesi, hoşgörü kavramıyla ilişkilendirilebilir.

Bireylerin farklılıklar üzerindeki hoşgörüye dayanan eylemleri, ahlaki anlamda liberalleşmeyi gerektirmektedir. Kültürel, inançsal veya yalnızca alışkanlık olarak birbirinden farklı bireylerin yaşama, mülk edinme, eğitim görme gibi haklarına diğer bireyler tarafından saygı gösterilmesi bireysel özgürlüklerin korunması anlamında da önem taşımaktadır. Toplumsal olarak alışılmışın dışında veya çoğunluğun haricinde kalan bireylerin toplumda kolay kabul görmesi için sosyal hayatın ahlaki açıdan buna alıştırmış olması gerekmektedir. Toplumun çoğunluğundan farklı olarak kendince iyi olduğunu düşündüğü şekilde davranmakta özgür olan bir birey, toplumun diğer üyeleri tarafından bu seçimlerinden dolayı yargılanmamalıdır. Çünkü liberalizme göre her birey kendi aklıyla hangi seçeneğin kendisi için iyi olduğunu belirleyebilme kabiliyetine sahiptir (Heywood, 2013: 63).

Kısacası ahlaki liberallere göre hoşgörü, bireysel özgürlükle beraber toplumsal zenginleşmenin sağlanması için gerekli bir erdemdir. Bu erdem sayesinde ahlaki liberaller ahlaki, kültürel ve siyasi çeşitlilik sağlanan toplumda sistemin sağlıklı işleyeceğine ve bireylerin sahip olduğu farklı inanç ve fikirlerin toplumsal gelişmeye katkı sağlayacağına inanmaktadırlar. Ayrıca ahlaki liberalizm destekçileri farklı fikirler ve inançlar sayesinde, iktisadi liberalizmdeki gibi toplumsal hayatta kendiliğinden oluşan bir dengenin varlığına ve bu sayede kültürel çoğulculuğun sağlanıp bireyler arası ahlaki çatışmaların engellenebileceğini düşünmektedirler (Heywood, 2014: 76).

1.4. Liberalizmin Temel İlkeleri

Liberalizm kavramının farklı kişiler tarafından birbirleriyle bağlantılı ancak farklı ilkeleri ortaya konulmuştur. Örneğin bir bakımdan sınırlı devlet, serbest girişim ve sözleşmelerle yapılan düzenlemeler liberalizmin temel ilkeleri arasında sayılmaktadır (Sabine, 1973: 103). Buna ek olarak liberalizmin en önemli ilkeleri arasında bireysellik ve insan hakları, piyasa ekonomisi, hukuk devleti ve liberal rasyonalizm de sayılmaktadır (Erdoğan, 2006: 63). Yayla'ya göre ise liberalizm kavramının dört temel ilkesinden bahsedilebilmektedir. Bunlar da "bireycilik", "özgürlük", "kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi" ve "hukukun hâkimiyeti ve sınırlı devlet" şeklinde sıralanmıştır (2002: 149). Belsey ise liberalizmin temel ilkelerini "bireycilik", "özgürlük", "serbest girişim toplumu", "bırakınız yapsınlar" ve "minimal devlet" olarak sıralamaktadır (1986: 173).

Sıralanmış olan liberalizmin temel ilkelerine göz atıldığında bu ilkelerin arasında bir bağlantı kurmak mümkün olabilmektedir. Buna karşın, üzerinde durulduğu nokta dikkate alındığında sosyal liberalizm veya iktisadi liberalizm anlayışları açısından öncelik verilen ilkeler de değişiklik göstermektedir. Yukarıda sayılan liberalizmin temel ilkelerine, liberalizmin gelişim süreci ve uygulama alanları detaylı incelendiğinde, daha birçok ilkenin eklenmesi olası bir durumdur. Bütün sayılan ilkeler arasında bağlantılar olduğu düşünüldüğünde bu çalışmada üzerinde durulacak olan liberalizmin temel ilkeleri bireycilik, özgürlük, doğal düzen ve piyasa ekonomisi ile hukukun üstünlüğü ve sınırlı devlet olarak sıralanabilir.

1.4.1. Bireycilik

Liberalizm kavramının kendi içerisinde anlam bulabilmesi ve anlamlandırılabilmesi için rahatlıkla kavranabilecek olgulardan en temeli bireyciliktir. Bireycilik, karşıdakine birey olduğu için saygı duymak, birey geniş bir anlam ihtiva ettiği için bireyin kendi içinde ne denli önemli bir konu olduğunu onaylamak, bireylerin kişisel yetenek ve eğilimlerini geliştirme isteklerinin çok doğal ve olması gereken bir durum olduğunu kabullenmek olarak nitelendirilebilir (Hayek, 1999: 19).

Bugünkü anlamıyla bireycilik ilkesi, liberalizm öğretisinin merkezindeki ilke olarak kabul edilmektedir (Heywood, 2014: 72). Bireycilik, bireye toplumdan daha fazla önem veren ve toplumsal değerlerin en temelinde bireyin olduğuna inanan, bireysel hazzın toplumsal hazdan daha önemli olduğunu vurgulayan bir düşüncedir. Liberallere göre her birey kendi hür iradesiyle kendi kaderini belirleme yetenek ve gücüne sahiptir. Liberallerin sahip olduğu bu inanç ise sistematik olarak bireycilik olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2007: 54). Bir diğer bireycilik anlayışına göre, toplumsal kurumların tek başlarına bir amaçları bulunmamaktadır. Toplumsal kurumların amacı ancak bireylerin mutluluğu ve bireylerin yetkinliği olmalıdır. Bu anlamda bireylerin amaçlarına ulaşabilmeleri için toplum ve devlet yardımcı araç olarak kabul edilmektedir. Bireyciliğin diğer bir yorumu ise ekonomik alana ilişkin yapılmaktadır. Buna göre her bireyin kendi ekonomik faaliyetlerini kendisinin belirleyeceği sınırlar içerisinde düzenleyebileceği düşünülüp bireycilik, laissez faire ilkesi ile tanımlanmaya çalışılmaktadır. (Akarsu, 1975: 34-35). Heywood'un bireycilik anlayışında ise bireylerin tamamında var olan ahlaki değerlerin aynı olmasına rağmen bireylerin kendi içerlerinde farklı ve kendine özgü kişiliklerde olduğu kabul edilir (2014: 72).

Liberalizmin birey anlayışına göre kendiliğinden seyreden gelişmelerin dışında birey her anlamda üstün bir varlık olarak görülmektedir. Birey kendisi için en iyi olduğunu düşündüğü ahlak yasasını kendisi yapabiliyor ve eylemlerini yine bu ahlak yasasına göre kendi iradesiyle düzenleyebiliyorsa özgür olarak nitelendirilebilir. Bu anlamda birey, nihayetinde başka bir şey için bir araç değil, amaç olarak görülmelidir. Bireyin düşünme ve irade sahibi olma gibi özellikleri onu diğer varlıklardan ayrı bir yere koyar. Bu özellikleri dolayısıyla birey bir araç olarak düşünülmemeli ve bütün faaliyetlerin bireyin amaç olduğu gerçeğine uygun bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Kant, 2002:

34-49). Amaç olan bireyin kendi iradesiyle gerçekleştirmeyi planladığı eylemleri hayata geçirebilmesi de bireyin sahip olduğu özgürlükle doğru orantılıdır. Dolayısıyla nihai anlamda amaç olan bireyin sahip olduğu özgürlüklerin hukuk düzeni tarafından tanınması ve güvence altına alınması gerekmektedir (Erdoğan, 1998: 45).

Liberalizmin çeşitlerinden biri olan klasik liberalizm, özellikle bireycilik üzerine odaklanmaktadır. Bu anlamda toplumsal çıkarlar, toplumun iyiliği veya ortak iyi gibi birey haricindeki birimlerin birey kadar net olmadıkları ileri sürülmektedir. Bireylerin elde edebilecekleri bireysel edinimlerden başka ortak edinimlerin varlığı kabul edilmemektedir. Bu anlayışa göre toplumun iyiliği veya çıkarı bireysel çıkarlardan üstün tutulsa, toplumsal çıkarlar uğruna bireyin araç olarak kullanılması sonucu ortaya çıkabilirdi (Yayla, 2002:154). Bu durumun gerçekleşmesi halinde ise birey amaç olmaktan çıkıp bir araç haline dönüşecek ve dolayısıyla insan olmasından dolayı sahip olduğu düşünme ve irade sahibi olma gibi özelliklerini yitirip bir nesne haline gelecektir. Her ne kadar toplumsal bütünler bireylerin faaliyetleri sonucunda meydana gelse de, önemli olan nokta bireylerin araç haline dönüştürülmemesidir. Toplumda meydana gelen bütün ekonomik, sosyal, siyasal gelişmeler bireylerin faaliyetleri sonucunda oluşmaktadır. Bireyler, gerçekleşen tüm faaliyetlerin içeriğini belirleyebilme yeteneğine sahiptir. Bu anlamda bireylerin faaliyetleri olmadan toplumsal hiçbir gerçekliğin meydana gelmesi düşünülemez. Dolayısıyla toplumu çözümlenmenin yolu öncelikli olarak bireyi anlamaktan ve ona öncelik vermekten geçmektedir. Liberalizmin bireycilik anlayışının altında yatan temel noktaların bu şekilde özetlenmesi mümkündür.

Ekonomik anlamda liberalizmin bireycilik anlayışına bakıldığında bireysel birikimlerin, toplumsal kazanımlardan daha ön planda olduğu görülebilmektedir. Bu anlamda bireyler kendilerini ekonomik anlamda geliştirebilmek için devletin her türlü müdahalesinden arınmış olmalıdır. Devletin müdahalede bulunmadığı ve bireylerin kendiliğinden özgür kabul edildiği kendiliğinden oluşan düzen, liberaller tarafından ekonomik anlamda en iyi düzen olarak kabul edilmektedir. Ekonomik bireycilik anlayışı devletin bireyler üzerindeki her türlü denetim ve düzenlemelerini reddetmektedir. Ekonomik bireycilik, bireysel ekonomik girişimler neticesinde toplumsal ekonominin yeterli seviyede olacağını ve devletin düzenlemelerine ihtiyaç duymayacağını öne sürer. Bu anlamda ekonomik bireycilik, toplumun ekonomik olarak gelişmesinin bireye sağlanan ekonomik faaliyet özgürlükleri sonucunda bireyin özgür girişimleriyle gerçekleşmesini öngörür.

Bireylere ekonomik özgürlük ve özel mülkiyet hakkı tanınması toplumun ekonomik olarak gelişmesi için gerekli görülmektedir. Ekonomik alanda bireyler arası rekabete bunların gelişmesi için izin verilmelidir (Özel, 1994: 17-20). En nihayetinde ekonomik bireycilikte bireye verilen önemin ötesinde bir şey bulunmamakta, toplumsal çıkarların sağlanması yalnızca ekonomik bireyciliğin pozitif sonuçlarından bir tanesi olarak ele alınmaktadır.

Özetle, liberalizm anlayışında bireycilik, bireyin kendisiyle ilgili her konuda kendi akli ve kabiliyeti dâhilinde faaliyetler gerçekleştirebileceğini, bu anlamda kimsenin bireye refakat etmesine ihtiyacı olmadığını ve toplumsal düzen, ekonomik ve politik hayat ile en temel bireysel hakların nihai amacının birey olduğunu kabul eden bir anlayış şeklinde nitelendirilebilir. Liberalizmin temelinde bulunması nedeniyle, bireyin hak ve özgürlükleri ile ilgili olarak karşılaşılabilecek tehlikelerin engellenmesi bireycilik anlayışının önemini artırmaktadır.

1.4.2. Özgürlük

Liberalizm denilince akla ilk gelen kavramlardan bir tanesi de özgürlük kavramıdır. Liberalizm anlayışı, haklara dokunulmadan bireysel özgürlüklerin üst düzeye çıkarılmasını amaç edinmektedir. Bireycilik ve özgürlük kavramlarına verdiği değerlerden ötürü liberalizmin sadece bireyci ve özgürlükçü bir ideoloji olduğu da söylenebilir (Çaha, 1999: 46). Hatta liberalizm anlayışı içerisinde üzerinde en fazla durulan kavram özgürlük kavramı olarak gösterilebilir. Özgürlük kavramı ayrıca özel hayat, hoşgörü gibi bir takım değerlerin ve anayasacılık, hukukun üstünlüğü gibi bazı kavramların da temel noktasını oluşturmaktadır (Yayla, 2002: 161).

Özgürlük kavramı en temel anlamda bir konuda zorlama veya baskının olmaması anlamına gelmektedir. Buna karşın yasaların ve cezaların varlığının da bireysel özgürlük açısından olumsuz bir durum ortaya çıkarması da düşünülmektedir. Ancak liberaller tarafından genel kabul görmüş olan özgürlük anlayışına göre özgürlük ile kanun birbirlerini engellememektedir. Bunun aksine bireyin özgürce hareket edebilmesinin ancak kanunlarla belirlenen sınırlar içerisinde mümkün olduğu anlayışı liberaller tarafından genel kabul görmüştür (Erdoğan, 2006: 64). Hatta Akarsu'nun toplumsal özgürlük kavramına göz atıldığı zaman bunu destekler nitelikte bir tanımlamayla

karşılaşmaktadır. Toplumsal özgürlük,¹ kanunlar gözetiminde ve kanunlarda belirlenen sınırlar içerisinde başkalarının özgürlüğünü kısıtlamadan bireyin kendi istediği şekilde hareket edebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Akarsu, 1975: 139). Bu anlamda özgürlüğü sağlayan araçlardan biri de kanunlar olarak belirtilmektedir.

Liberalizmin üzerinde durduğu özgürlük anlayışı negatif özgürlük olarak belirtilmektedir. Negatif özgürlük anlayışına göre birey, davranışlarında dışarıdan gelen bir baskıya veya zorlamaya maruz kalmadan hareket edebilmelidir. Bireylerin özgürlüğü, onların eylemlerine yapılan müdahale ile ters orantılı bir şekilde görülmektedir. Bireylerin müdahaleye maruz kalmadıkları alanlar genişledikçe onların özgürlükleri de genişlemektedir (Berlin, 2007: 63). Negatif özgürlük, bireylerin yönetimin kısıtlamalarından özgürlüklerinin yararına olacak bir şekilde korunmasını da içerisinde barındırmaktadır (Berktaş, 2007: 84).

Negatif özgürlük anlayışında, bireyin karşısındaki kişi veya kurumlara ondan kaçınma veya müdahale etmeme görevi verilmektedir. Bu görev ise hakların en çok ihlal edicisi konumunda devlet görüldüğü için, devlete verilmektedir (Erdoğan, 1998: 47). Bu anlamda devletin bireylerin özgürlüğünü yok sayan faaliyetlerinin önlenmesi gerekmektedir. Bunu gerçekleştirmek için de bireyin her şeyden üstün olduğu gibi devletten de üstün olduğunu kabul edilmelidir. Dolayısıyla liberaller tarafından vurgulanmak istenen nokta da devletin birey için var olduğu ve devletin bireyin özgürlüğüne zarar vermeden önce sınırlandırılması gerektiği noktasıdır.

Negatif özgürlük anlayışına göre önemli olan, dışarıdan bireye karşı olumlu da olsa bir takım çıkarlar sağlanması veya iyilikler yapılması değil, bireyin zor, baskı ve müdahalelere maruz bırakılmamasıdır. Bir bireyin içerisinde bulunduğu koşulların başka bir birey tarafından kontrol edilmemesi gerekmektedir. Hatta bu bireyin iyiliği için bile olsa, göreceği zararlardan kaçınmak için bile bireyin kendi iradesi dışında hareket etmemesi durumu negatif özgürlük kavramına dâhil olmaktadır. Başkaları tarafından yönlendirildiği durumlarda birey, kendi aklını ve becerisini kullanma ya da kendi

---

¹ Aynı eserde Bedia Akarsu, özgürlük kavramının kelime olarak tanımlarının yanı sıra, istenç özgürlüğü, kişisel özgürlük, düşünme özgürlüğü, törel bilinç özgürlüğü, eylem özgürlüğü, doğal özgürlük gibi kavramların tanımlamalarını da yapmaktadır. Eylem özgürlüğünü de kendi içerisinde fizik özgürlük, ruhsal özgürlük, ahlaksal özgürlük ve toplumsal özgürlük olmak üzere dört biçimde açıklamaktadır (Detaylı bilgi için bkz. Akarsu, 1975: 139).

doğrularını yaşama yeteneğini kaybetmiş olmaktadır. Dolayısıyla bu tip zorlamalar altında gerçekleşen hiçbir eylem özgür eylem olarak nitelendirilemez (Çetin, 2001: 224). Ancak yine de zor kullanımından bütünüyle kaçınmak olanaksız görünmektedir. Çünkü liberallere göre aslında zor kullanılmasını engellemek için zor kullanmayla tehdit etmek gerekmektedir. Bazı durumlarda bir tarafın zor kullanması karşısında diğer tarafın da eğer bu konuda yeterliliği varsa zor kullanması doğaldır. Dolayısıyla karşı tarafın da zor kullanma ihtimalini gören taraf zor kullanmaktan kaçınabilmektedir. Doğa durumunda meydana gelen bu durumun, sonraki dönemlerde özgür bireylerden oluşan toplumun, zor kullanana karşı zor kullanma hakkını devlete devrettiği görülmektedir. Burada ortaya çıkan yeni sorun ise özgürlüğün karşısında olan zor kullanma gücünün devlete verilmesindedir. Zor kullanma gücüne sahip olan devlet bireylerin özgürlüğünü de kısıtlayabilmektedir. Liberallerin bu noktadaki sorunu ise devletin bu gücünün sınırlandırılmasıyla ilgilidir. Dolayısıyla liberal anlayışta devlet bireyin özgürlüğü için var olan en önemli tehdit olarak görülür ve devletin bireyin özgürlüğü açısından oluşturduğu tehdidin ortadan kaldırılması için liberaller tarafından hukuksal önlemler alınması konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır (Yayla, 2002: 169-170).

J. S. Mill'e göre insan öncelikle kendi içerisinde kendisini özgür bırakmalıdır ve bunun ilk adımı da vicdan özgürlüğüdür. Bireyin fikir sahibi olduğu tüm konularda (bilimsel, ahlaki, dinsel vb.) kesin olarak duygu, düşünce ve ifade özgürlüğü gerektiren bilincin iç alanı, insan özgürlüğünün kendi benliğinde bulunan özel alana girmektedir. Bunun ardından, bireyin hayatını kendi istediği şekilde organize etmesi gelmektedir. Gerçekleştirdiği eylemler başkalarına göre hatalı veya yanlış bile olsa başkaları bundan zarar görmediği sürece ve bir engellemeyle karşılaşmadıkça, birey eylemlerini dilediği şekilde düzenleyebilme özgürlüğüne sahip olmalıdır. Bu özgürlüğün bedeli olarak da birey gerçekleştirdiği eylemin iyi ya da kötü tüm olası sonuçlarına katlanmalıdır. Bireyin sahip olduğu bu düşünce ve ifade özgürlüğü, eylemlerde ve beğenilerde sahip özgürlüğünden sonra da belirli sınırlar içerisinde bir araya gelme, başkalarına zarar vermeyen bir amaçla birleşme özgürlüğü ortaya çıkmaktadır. Bunun özgürlük olarak kabul edilebilmesi için de bu kişilerin bir araya gelişlerinde bir zorlama, baskı ya da aldatmanın olmaması şartı aranmaktadır. Bir toplumda, bahsedilen bu özgürlüklere saygı gösterilmedikçe, o toplumun özgür olduğundan bahsedilmesi olanaksızdır. Kısacası özgürlük, başkalarına zarar verilmediği, onların özgürlüklerinin kısıtlanmadığı ve baskı

altına alınmadığı sürece, bireyin kendisi için kabul ettiği doğruları yine kendine has yöntemlerde elde etmeye çalışma özgürlüğü olarak açıklanmaktadır (Mill, 1985: 24-25).

Liberallerin üzerinde durduğu bir diğer konu da bir bireyin özgürlüğünün diğer bireylerin özgürlüğünü zedeleyebileceği noktasıdır. Özgürlüklerin sınırlarında belirsizliğin meydana gelmesi, bireylerin kurallara uymama halini ortaya çıkarma tehlikesini taşımaktadır. Bu tehlikenin oluşmaması için liberaller hukuka bağlı özgürlük anlayışını savunmaktadır. Bu anlamda liberallerin savunduğu düşünceye göre, bireylerin sahip olduğu özgürlüğün üst sınırları, herkes için geçerli olan standart bir özgürlük seviyesinde tutulmalıdır. Böylece bireyler arası özgürlük seviyelerinde farklılıkların yaşanmasını, hukuka bağlı özgürlük anlayışı ile engellenmek istenmektedir (Heywood, 2014: 72).

Liberalizmin özgürlük anlayışının bir diğer boyutu da ekonomik özgürlüktür. Ekonomik özgürlük terimi günümüzde aslında daha çok maddi anlamda bağımsız olmayı kastetmektedir. Ancak liberalizm kavramı çerçevesinde ekonomik özgürlük terimi, bireyin ekonomik faaliyetlerde bulunması veya ekonomik faaliyetlerde bulunma hakkına sahip olması anlamına gelmektedir (Yayla, 2002: 179). Burada ekonomik faaliyetten kasıt, yalnızca ticaret yapmak amacıyla işyeri açmak değil aynı zamanda işyerlerinde işçi olarak çalışmak dâhil, kazanç sağlayan her türlü faaliyettir. Bu anlamda ekonomik faaliyetlerin bir sınırlama yapılmadan her kesimden bireyin katılımına açık olması gerekmektedir. Bu noktada ekonomik özgürlük, bunu sınırlayan her türlü oluşumun kaldırılması veya sınırlandırılması neticesinde elde edilebilir.

Ekonomik anlamda özgür toplumlarda rekabetçi bir sistemin var olduğu görülmektedir. Piyasa ekonomisinin hâkim olduğu durumlarda ne çalışanlar ne de nihai tüketiciler tekelliliğin olumsuzluklarıyla karşılaşır. Bu anlamda çalışanlar işverene muhtaç kalmaz ve istedikleri zaman başka bir işe geçme özgürlüğüne sahip olurlar. Aynı şekilde tüketiciler de almak istedikleri ürünü piyasa ekonomisinin var olması nedeniyle farklı üreticilerden alabilme özgürlüğüne sahiptirler. Dolayısıyla piyasa ekonomisi sonucu ortaya çıkan alternatifler bireyleri üretici veya işverenlerden bağımsız hale getirerek onları özgürleştirir. Tam anlamıyla devlet kontrolünde olan bir ekonominin var olduğu toplumda, devlet aynı zamanda bireylerin hayatlarına da müdahale edebilmektedir. Bu anlamda siyasal özgürlükle ekonomik özgürlük devletin müdahalesi bağlamında

birbiriyle bağlantılıdır. Dolayısıyla ekonomik olarak özgür olmayan toplumlarda siyasal anlamda bir özgürlükten de bahsedilemez (Yayla, 2002: 180-181).

1.4.3. Doğal Düzen ve Piyasa Ekonomisi

Doğal düzen ve piyasa ekonomisi de liberalizm anlayışının temel ilkelerinden bir tanesi olarak ele alınmaktadır. Toplumların işleyişleri süresince uydukları fakat yazılı olarak bir yerde bulunmayan birtakım kurallar bulunmaktadır. Liberal anlayışa göre bu kurallar doğal bir şekilde kendiliğinden oluşmuş kurallardır ve bu kurallar sayesinde bireyler mutluluğa ve özgürlüğe ulaşabilmektedir. Bu kurallara ilişkin devlet eliyle oluşturulabilecek yeni düzenlemeler, bireylerin özgürlüğünü etkileyeceği için toplumsal mutluluğu da ortadan kaldıracaktır. Bu anlamda bireylerin hem ekonomik hem de siyasal olarak özgürlüklerinin korunabilmesi için devletin doğal düzene ilişkin müdahaleleri sınırlandırılmalıdır.

Liberalizm anlayışında önemli bir yere sahip olan Locke, doğal düzen fikrinin ortaya çıkmasında da büyük pay sahibidir. Locke'ta var olan doğal haklar anlayışı detaylı incelenirse doğal düzene vurgu yapıldığı anlaşılabilir. Locke'un bakış açısıyla, bireylerin yaşamlarını sürdürebilmek için bir takım faaliyetlerde bulunması gerekmektedir ve bu bir bireyin sahip olduğu en doğal haktır. Devlet mekanizmasının oluşumundan sonra bireyin sahip olduğu hakların en temel tehdidi devlet olarak görülmektedir ve doğal olarak bireyin temel haklarının ve özgürlüklerinin en başta devlete karşı korunması gerekmektedir. Bireysel hak ve özgürlüklerin korunması için de devletin faaliyetleri sınırlandırılmalı ve bireyin kendisine ait özel alanına gerek devlet eliyle gerek diğer bireyler eliyle yapılabilecek müdahaleler engellenmelidir. Bunun başarılmasının vücut bulmuş hali ise bireyin mülkiyet edinme eylemini gerçekleştirmiş olmasıdır. Yani bireyin yaşamını devam ettirmesi ve özgürce faaliyetlerde bulunmasının ardından mülkiyet edinmesi de olanaklı hale gelmişse ve bu işleyiş sorunsuz ve sürekli devam edebiliyorsa kendiliğinden doğal düzenin sağlandığı söylenebilir (Yayla, 2002: 184).

Bahsedildiği gibi doğal düzenin önemli özelliklerinden bir tanesi onun sürekliliğidir. Özgürlüklerin sürekli bir şekilde sağlanmış olması gerekmektedir. Bireylerin özgürlüklerini kullanabilmeleri için de kendi özgürlüklerinin sınırlarını iyi bilmeleri ve aralarında bu konuda bir fikir birliği oluşmuş olmalıdır. Bireyler arasında oluşan uyum,

doğal dzen içerisinde kendiliğinden oluşmalıdır. Bu tip dzenlemelerin devlet eliyle yani doğal olmayan yontemlerle yapılması, toplumsal ilişkileri zedeleme potansiyeline sahiptir. Bu anlamda liberallere göre devletin var oluş sebebi doğal dzenin işleyişini devam ettirmektir (etin, 2001: 226).

Klasik liberal ekonomi anlayışına göre devletin piyasaya müdahale etmemesi halinde tüm iktisadi faaliyetler kendiliğinden meydana gelecek ve gelişecektir. Dolayısıyla piyasa ekonomisi doğal dzenin iktisadi anlamda bir sonucu olarak görülebilir. Klasik liberalizm anlayışı serbest piyasa ekonomisini savunmaktadır. Bu anlayışa göre devlet hiçbir Şekilde ekonomik faaliyetlere müdahale etmemelidir. Ancak devletin görevi bireylerin sahip olduğu özgürlükleri, malvarlıklarını korumakla ve piyasa ekonomisinin sorunsuz bir Şekilde işlemesi için uygun ortamın sağlanmasını sağlamaktır (Freidman, 2011: 20; Gardbaum, 1996: 407-414). Öte yandan piyasa ekonomisinde bireyler faaliyetlerinde yalnız başınadır ve rekabet önemlidir. Piyasada varlığını devam ettirebilmek adına faaliyet gösteren bireyler aynı zamanda gerçekleştirdikleri eylemlerle diğer bireylerin gereksinimlerini karşılamalarına da hizmet ederler. Herkes dolaylı yoldan birilerine hizmet eder ve başkalarının hizmetlerinden yararlanır (Yayla, 2002: 194). Bireylerin birbirlerine dolaylı olarak hizmet ettikleri piyasa ekonomisinde kazanımlar karşılıklıdır ve bireyler hizmetlerini gönüllülük esaslı yapmaktadır. Gnlllkten kasıt, bireylerin birbirlerine hizmet edip etmemelerinin bir zorlamaya tabi olmamasıdır. Bireyler kendi kararlarını kendi iradeleri neticelerinde aldıkları için çıkarlarına uygun gördükleri takdirde diğer bireylerle işbirliği yapabilir veya işbirliğini reddedebilirler. Zorlamalar veya aldatmacalar piyasa ekonomisinde yer almaması gereken eylemlerdir. Dolayısıyla piyasa ekonomisinde insanların birbirleriyle ilişkilerinde akıl yoluyla etkileşim sağlanmalıdır. Birinin aklına yatan bir durum diğer bireyin aklına yatmayabilir. Bireylere birbirleriyle aynı doğrultuda düşünmeme Şansı da verilmelidir ki bu da düşünce özgürlüğünün piyasaya yansımış halinin göstergesidir (Rand, 2005: 173-175).

Kısacası, piyasa ekonomisi bireylerin mülkiyet hakkına sahip olmalarını sonuna kadar savunur. Özel mülkiyet hakkının tanınmadığı bir ekonomik sistemden piyasa ekonomisi olarak bahsetmek olanaksızdır. Bu ekonomide bireyler gönüllülük esasıyla birbirine hizmet eder ve birbirlerinden fayda sağlarlar. Bu sistem de devletin müdahalesinden uzak bir piyasa tarafından yönetilir. Devlet yalnızca piyasanın işleyişini kontrol etmek ve güvenliğini sağlamak üzere vardır.

1.4.4. Sınırlı Devlet ve Hukukun Üstünlüğü

Liberaller tarafından, bireysel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırabilme potansiyeline en çok sahip olan şeyin devlet olduğu dile getirilmiştir. Bunun ardından ise başka bir bireyin, diğer bir bireyin hak ve özgürlüklerine müdahale etme riskinden bahsedilmektedir (Yayla, 2002: 201). Bunlardan devlet müdahalesi, bireyin müdahalesine göre daha tehlikeli olarak görülmektedir. Çünkü liberaller, devletin toplumdaki düzenin korunması için çok önemli bir araç olarak var olması gerektiğini düşünmekle beraber, iktidarın bireylere karşı bir despotizme dönüşebilme riskinin olduğunu da bilmektedirler (Heywood, 2014: 73). Devletin sahip olduğu gücü sayesinde bireylerin hak ve özgürlüklerini kısıtlayabilme ve bunu elinde bulundurduğu aygıtlar yardımıyla yasal hale getirebilme ihtimali vardır. Liberallerin devletin sınırlandırılmasını istemelerinin altında yatan temel neden de bu ihtimalin ortadan kaldırılması isteğidir.

Locke'a göre bireylerin özgürlükleri hukuk sisteminin özellikleriyle doğrudan ilgilidir. Toplumda düzgün işleyen bir hukuk sistemi bulunuyorsa, var olan sistem bir grup için değil bütünüyle toplumun tüm fertlerini kapsayacak bir şekilde işliyorsa, kanunların oluşturucusu bakımından meşruluğuna ilişkin tereddütler bulunmuyorsa, hukuk sistemi yasalara aykırı olmamak üzere bireylerin istedikleri her eylemi gerçekleştirmelerine ve bireylerin, diğer bireylerin hukuka aykırı eylemlerine maruz kalmamalarına olanak sağlıyorsa, o toplumda özgürlükten söz edilebilir (Locke, 1764: 22). Hukukun üstünlüğü anlayışına göre kanun ve hukukun birbirinden ayrıldıkları noktalar önem arz etmektedir. Gerektiğinde devletin, bireysel hak ve özgürlük ihlallerinin engellenmesi için zor kullanma yetkisini kullanması doğal karşılanmaktadır. Ancak bu zor kullanma tekeli devlete, tüm yasaların sahibi olduğu ve yasalardan bağımsız hareket edebileceği imkânını sağlamamaktadır. Ortaya çıkış dönemleriyle kıyaslandığında doğal hukukun devletin ortaya çıkmasından önce de var olduğu görülür ve bu nedenle devletten daha üst bir konumda yer alır. Doğal hukukun yanı sıra süreç içerisinde diğer bazı hukuki unsurların da devlet müdahalesi dışında ortaya çıkması mümkündür (Yayla, 2002: 204). Anglo-Saksonlar'ın örf ve adet hukuku, bireyler arasında kendiliğinden oluşması bakımından bunun en iyi örneği olarak gösterilmektedir (Barry, 1995: 33). Bu anlamda bireylerin hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik birtakım kuralların oluşumunun devlet müdahalesi dışında gerçekleşebilmesinin yanı sıra, liberal anlayışa göre bu kuralların işletilmesinin ve gözetiminin devletin zor kullanma gücünü kullanmadan yapılması da olanaklıdır.

Genel olarak liberallerce devlete yüklenen görevler adalet, güvenlik ve savunma konularını kapsayan bir çizgi içerisinde kalmaktadır. Bu görevleri yerine getirecek olan kolluk kuvvetlerinin temel hamleleri, bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınmasına yönelik faaliyetlerdir (Yayla, 2002: 207). Devletin, bireylerin zor kullanmasını önlemeye yönelik olarak, kendisinin bir takım zor kullanma yetkileriyle donatıldığı görülmektedir. Bu nokta da liberaller için tedirginlik oluşturmaktadır. Onlara göre devlete bireysel hak ve özgürlüklerin korunması için verilen bu zor kullanma hakkı da bir takım yasalarla denetim altına alınıp sınırlandırılmalıdır. Buradan da bireyler tarafından kendi güvenlik ihtiyaçlarının karşılanması için bazı özgürlüklerini devrederek sözleşme yöntemi ile kurdukları devlete ulaşabilmektedir. Devletlerin, bireylerin hak ve özgürlüklerini korumaları ve sosyal hayatı bir düzene sokmak amacıyla oluşturulduktan sonra yine kurucuları tarafından sınırlandırıldıkları görülmektedir (Tok, 2012: 129).

Liberalizm anlayışında devlet sermayenin yeniden dağıtılması işlemine müdahalede bulunmamalıdır. Bu anlayışın altında da bireysel özgürlüklere müdahalenin kabul edilemezliği yatmaktadır. Piyasa ekonomisinin işleyişi sonucu oluşan gelir dağılımına karşı çıkarak, sosyal adalet anlayışı çerçevesinde sermayenin yeniden dağıtılması ki bu liberalizm anlayışı tarafından asla kabul edilmez, ancak bireylerin hayatlarına devletin müdahalesi söz konusu olarak gerçekleştirilebilir. Devletin piyasa ekonomisinin doğal işleyişine her müdahalesinde özgürlüğün zarar gördüğü belirtilmektedir (Friedman, 2011: 43). İşte bu sebeptendir ki liberaller, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının önüne geçmek için kanunlarla devletin sınırlandırılmasının gerekliliğine inanmaktadırlar.

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE LIBERALİZM VE ALİ FUAT BAŞGİL

2.1. Türkiye’de Liberalizm

Avrupa’da iyice oturmuş olan liberalizm kavramının Türkiye’ye girişi ise 19. yüzyılın başlarına rastlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu’nda duyulan yenilenme gereksinimleri neticesinde devlet, Islahat ve Tanzimat hareketleriyle beraber yavaş yavaş liberal fikirlere günlük politikalarda yer vermeye başlamıştır (Seyitdanlıoğlu, 1996: 103).

Genel olarak ele alındığında Osmanlı’da 19. yüzyılda yaşanan modernleşmeyi Türkiye’de liberalizmin başlangıcı olarak gören yazarların yanı sıra Osmanlı’da gerçekleştirilen bu modernleşme çalışmalarını tam anlamıyla bir liberalleşme olarak kabul etmeyenler de mevcuttur (Erdoğan, 2006: 157). Bu dönemde Osmanlı toplumsal ve siyasal yaşamında gerçekleştirilen ve padişahın egemenliğini sınırlayarak bireysel hakların yasal olarak korunmasını amaçlayan düzenlemeler, Osmanlı’da liberalleşme yolunda atılan önemli adımlardan olarak kabul edilebilir. Bu tarihlerde azınlıklara tanınan haklar ve özellikle mülkiyet hakları liberalizmin bireycilik ilkesi çerçevesinde değerlendirildiğinde Osmanlı’da liberalizm anlayışı için önemli gelişmeler oldukları düşünülmektedir (Akyar, 1999: 429). Türkiye’de anayasal rejimin kökenlerini oluşturması bakımında bu dönemde Osmanlı’da yaşanan gelişmeler bir anlamda liberal faaliyetler olarak değerlendirilebilir.

2.1.1. Liberalizmin Osmanlı’daki Temelleri

19. yüzyılın ikinci yarısında ağırlıkla hissedilmeye başlansa da Osmanlı’da liberal hareketler aynı yüzyılın ikinci çeyreğinde görülmeye başlanmıştır. Osmanlı’da gerçekleşen bu liberalizm tanışması Tanzimat ve Islahat hareketleriyle yaşanmıştır (Fedayi, 1999: 467). Ancak bazı yazarlara göre ise bu dönemde yaşanan siyasi modernleşme hareketlerinin liberalleşme ile eşdeğer algılanması doğru değildir (Erdoğan, 2005: 32).

Tanzimat Fermanı’ndan önce gerçekleşen ve kimi çevrelerce yerel Magna Carta olarak adlandırılan önemli bir gelişme ise Sened-i İttifak’tır. Her ne kadar içerik bakımından önemli bir belge olsa da padişah ve ayanlar tarafından benimsenmeyip, zorla çıkarılmış bir belge olması ve sınırlı bir etkiye sahip olmuş olması bakımından Berkes’in de bahsettiği gibi “*Sened-i İttifak ölü doğmuş bir belge olarak kalmıştır*” (2003: 145). Öte yandan Sened-i İttifak, “devlet iktidarının sınırlandırılması” fikrini içerisinde

barındırması bakımından bir ilk olarak görülebilir. Liberalizmin temel ilkelerinden sınırlı devlet ilkesine yakınlığı dolayısıyla da bu anlamda Sened-i İttifak liberalizm ile ilişkilendirilebilir.

Hukuk alanında da düzenlemeler içeren Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte 1839 yılından itibaren Osmanlı'da Batı'da oldukça popüler olan liberalizmin hukuki ilkeleri kendini göstermeye başlamıştır. İlan edilen bu belgeyle din, dil, ırk farkı gözetmeksizin tüm bireylerin kanun güvencesiyle hak ve özgürlükleri açısından birbirleriyle eşit olacağı belirtilmiştir (Okyar, 1999: 429). Hukuk devleti olma yolunda önemli adımlardan biri sayılabilecek olan Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı halkının hak ve özgürlükleri ile emniyeti, kanun güvencesi altına alınmış olmaktadır. Tanzimat, Osmanlı'daki anayasal yönetime doğru giden yoldaki büyük bir adım olduğu için liberalizmin ülkemizdeki seyri açısından önemlidir. Ayrıca Tanzimat'ta yer alan hak ve özgürlüklerin yasal güvenceye kavuşturulmasıyla mülkiyet hakkı da bu kapsamda garanti altına alınmıştır.

Osmanlı dönemi liberallerine bakıldığında Cevdet Paşa ile Ali ve Fuat Paşalar dikkat çekmektedir. Bu isimlerin yanı sıra Namık Kemal'in hürriyet vurgularıyla birlikte liberalizmin daha çok hissedilmeye başlandığı görülmektedir. Daha sonra Ziya Gökalp, Sakızlı Ohannes Paşa, Mehmet Cavit Bey, Tekin Alp ve Prens Sabahattin gibi isimler ülkemizde liberalizm anlayışının seyrinde önem teşkil etmiş kişilerdir (Akşin, 2000: 264; Erdoğan, 2006: 158).

Ali ve Fuat Paşalar Osmanlı'da özel mülkiyet anlayışının gelişmesinin ekonomik olarak da olumlu etkilerinin olacağına inanmışlardır. Bu anlamda bir takım çalışmalarda bulunmuşlar ve sermayenin aktarımını sağlayan mülkiyet anlayışının Osmanlı'da yer edinmesine öncülük etmişlerdir. Ali ve Fuat Paşaların vasiyetnamelerinde bile bir liberalizm fikri bulunmakta ve Ali Paşa padişaha aşırıya kaçmayan bir liberalizm programı önermektedir. Tanzimat sonrası Osmanlı Devleti'nin düşünce adamları arasında daha fazla kapitalistleşmeci bir görüşün genel olarak kabul gördüğü belirtilmektedir. Ziya Paşa ve Namık Kemal de çıkardıkları *Hürriyet* gazetesinde siyasal liberalizm üzerine vurgularda bulunurken, serbest ticaret fikrine genel anlamda sahip çıkmakla beraber Osmanlı için zamansız olduğunun altını çizmişlerdir (İnsel, 2005: 44-46). Bu anlamda Namık Kemal'in de içerisinde bulunduğu Yeni Osmanlılar, genel anlamıyla siyasal liberalizm yanlısı olan ve aşırıya kaçmayan devlet müdahalesini uygun gören bir anlayışı

benimsemişlerdir. Namık Kemal şahsen devlet müdahalesini kısmen kabul eden görüşe sahip olsa da piyasa ekonomisine engel teşkil edebilecek vergilendirmelerin olmaması gerektiğine inanmıştır.

Bir diğer önemli Osmanlı liberali olan Sakızlı Ohannes Paşa ise ekonomik liberalizm anlayışının önemli isimlerinden olmuştur. Ohannes Paşa'nın desteklediği liberalizm anlayışına göre, devlet tarafından belirli bir sanayi dalının korunup, o sanayi dalına müdahalede bulunulması, zaten fazla bulunmayan sermaye birikimini devlet tarafından desteklenen o sanayi dalında yoğunlaştıracağı için, yapılacak olan yatırımların doğal dengeyi bozacak nitelikte, devlet tarafından korunan alana doğru kaymalar yaşayacağı düşünülmektedir. Bu amaçla Ohannes Paşa'ya göre devletin yatırımlara müdahale etmemesi ve tam anlamıyla "laisses-faire"ci bir anlayışın kabul edilmesi gerekmektedir (İnsel, 2005: 47-48). Devletin, iktisadi faaliyetlere hiçbir alanda müdahil olmamasını savunan Ohannes Paşa, başta demiryolu olmak üzere bunların yapımı ve işletmesi de dâhil tüm ulaşım hizmetlerinin özel sektöre bırakılması gerektiğinin altını çizmiştir. Serbest piyasa ekonomisinin işletilmesi sayesinde bireysel çıkarlar ile toplumsal çıkarlar arasında kendiliğinden doğal bir denge ve uyumun sağlanacağını; toplumsal çıkarların korunması adına bireysel hak ve özgürlüklerle ferdî çıkarların kısıtlanmasının iktisadi hayata olumsuz etkiler yapacağını ve bunun neticesinde de girişimciliğin özendiricisi niteliğinde olan bireysel çıkarların özel sektörü teşvik edici özelliğini kaybedeceğini dile getirmiştir (Çavdar, 1992: 77-80). Bu anlamda özel sektörün gelişmesi için toplumsal çıkarlardan önce bireysel çıkarlara önem verilmeli ve serbest girişimciliğin önü açılmalıdır anlayışı Ohannes Paşa ve öğrencileri tarafından ısrarla savunulmuştur.

Bir diğer önemli Osmanlı liberallerinden olan Mehmet Cavit Bey ise iktisadi liberal anlayışın dönemine göre en önemli ismi olarak kabul edilebilir. 1900'de yayınladığı *İlmi İktisat* isimli kitabı yine yaşadığı dönemin en ileri iktisat kitabı olarak dikkat çekmektedir. Cavit Bey, bir ülkenin gücünü ve gelişmişliğini, coğrafi alan olarak büyüklüğüne değil ekonomik alanda yaşanan gelişimiyle doğru orantılı olarak kabul eden bir anlayışa sahiptir. Osmanlı'da var olan kapalı ekonomi anlayışından, serbest piyasa ekonomisine geçmenin gerekliliğini dile getirir ve her fırsatta bireyi merkeze alan düşünce biçimiyle sorunların çözüme kavuşturulması gerektiğine inanmaktadır (İnsel, 2005: 53-54). Osmanlı ekonomisinin dışa açılması gerektiğine inanan Cavit Bey, iktisadi

korumacılık fikrine karşı çıkararak özel sektörün desteklenmesi gerektiğini düşünmüştür (Erdoğan, 2005: 32).

II. Meşrutiyet'in ilanında büyük pay sahibi olan İttihat ve Terakki'de, özgürlük kavramı üzerine düşünen ve bu konuyla liberalizm açısından ilgilenen üye sayısı oldukça az olmuştur. İttihat ve Terakki üyeleri ülkeye demokrasi ve özgürlük anlayışlarının yerleşmesinden daha çok iktidar olmaya önem vermişlerdir. İktidarının ilk yılında muhalefet yayın organlarına bir takım yasaklar getirerek baskı altına alma faaliyetleri, basın ve ifade özgürlüğüne vurulmuş bir darbe olarak nitelendirilmektedir (Okyar, 1999: 430).

Birinci Dünya Savaşı öncesinde liberalizm adına gerçekleşen bir diğer önemli gelişme ise, Prens Sabahattin ve destekçilerinin İttihatçılarla merkezîyetçilik ve adem-i merkezîyetçilik konularında uyumsuzluk yaşamaları sonucunda daha çok iktisadi alanla ön planda olan liberalizm tartışmalarının kendisini siyasal alanda da göstermeye başlamış olmasıdır. Siyasal partilere alışkın olmayan Osmanlı siyasal hayatı, II. Meşrutiyet'ten sonra Prens Sabahattinciler ve İttihatçılar şeklinde farklı siyasi parti oluşumlarıyla karşılaşmıştır. Prens Sabahattin ve destekçileri tarafından, "hür" sözcüğünün çoğulu yani "hürler" anlamına gelen Ahrar ismiyle kurulan Ahrar Fırkası, benimsemiş olduğu bireycilik, özgürlük, özel teşebbüs ve adem-i merkezîyet ilkeleri ile siyasal liberalizm adına her bakımdan uyumlu bir programı savunmuştur (İnsel, 2005: 56-57). Kendilerine hürler ismini veren bu parti üyelerinin hazırlamış olduğu insan hakları üzerinde fazlaca durulan bu programda gerek padişahın yetkilerinde kısıtlama yapılmasına duyulan ihtiyaç, gerekse seçim sisteminde yapılması arzulanan değişim ve haberleşme, ticaret, basın ve yayın, ulaşım, eğitim, ortak iş kurma gibi konuların önemle belirtilmesi, Ahrar Fırkası'nı İttihat ve Terakki'den daha liberal bir konuma getirmiştir (Akşin, 2000: 265). Zaman içerisinde İttihat ve Terakki'den ayrılıp kurulan Ahrar Fırkası, iktidarda olan İttihatçılar ve politikalarını gün geçtikçe daha da olumsuz bulmaya başlamıştır. İttihat ve Terakki'ye kıyasla, Prens Sabahattin ve destekçilerinin etrafında toplandığı Ahrar Fırkası daha liberal bir Osmanlı tahayyül etmekteydi. Prens Sabahattin'e göre bireyci toplumlar, bireyci olmayan toplumlara göre daha girişimci, üretken ve bağımsız kişiliklere sahiptirler. Cemaatçi bir yapıya sahip olan Osmanlı toplumunun da içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulabilmesi için bireyci toplum anlayışına geçmesi gerekmektedir (Erdoğan, 2005: 32).

İttihat ve Terakki tarafından imparatorluğu bölücü faaliyetler icra etmekle suçlanan Ahrar Fırkası, İttihat ve Terakki'ye yaptığı muhalefeti siyasallaştırarak baskıcı devlete karşı bireysel özgürlüklere dikkat çekmiştir. Bu, Prens Sabahattin'in ısrarla üzerinde durduğu merkeziyetçi yönetim karşısında serbest birey anlayışının bir yansıması olarak görülebilir (Ege, 1977: 187). Karşı cenahta yer alan millî iktisat ve Türkçülük anlayışları, siyasal liberalizmi imparatorluğun bölünmesine sebep olacak ana bileşen olarak görmeye başlamışlardır. Önce 31 Mart Vakası'nın Ahrar Fırkası ile bağlantılandırılmasıyla siyasal liberalizmin irticayla eş anlamlı olarak algılanması ve daha sonra Balkan savaşlarında alınan yenilgiyle de adem-i merkeziyetçiliğin bölünme ve parçalanma çağrışımları uyandırması sonucunda, liberalizmin gelişimi önemli ölçüde zarara uğramıştır (İnsel, 2005: 58-59).

İttihat ve Terakki'nin iktidarda olduğu dönemde benimsenen millî iktisat politikaları merkezi otoriter yapının devam etmesini de sağlamıştır. Bu dönemde Ziya Gökalp ve Tekin Alp millî iktisat ve Türkçülük anlayışlarıyla birlikte öne çıkan isimler olmuşlardır. Millî iktisat politikası; yerli üretim ve zenginliği, toplumun refah seviyesini artırmaya, tarımsal ve endüstriyel ilerlemeyi sağlamaya yönelik yapılan çalışmalar, oluşturulan kurumlar ve çıkarılan kanunları kapsamaktadır. Bu politikanın en önemli amacı millî sanayinin kurulması olarak belirtilebilir. İttihatçılar için bu politika iktisadi kalkınmanın sağlanması için gereklidir ve millî iktisat politikası sayesinde ekonomik anlamda istenilen seviyeye gelindiğinde liberal uygulamalara geçiş sağlanabileceği düşünülmektedir (Fedayi, 1999: 467). Tekin Alp, piyasa ekonomisinin ve özel teşebbüsün savaş dönemleri gibi sıkıntılı zamanlarda kendi kendine yürüyebilecek kadar güçlü olmadığına dikkat çekerek ekonomik faaliyetlere devlet müdahalesinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Ziya Gökalp liderliğinde yürütülen millî iktisat politikası, esasında ekonominin uluslaştırılmasını bir devletleştirme faaliyeti olmaktan çok iktisadi hayatta varlık gösteren kişi veya kurumların ulusal nitelikli ögelerden oluşmasının sağlanmasına yönelik bir politika olarak açıklanabilmektedir (İnsel, 2005: 63). Bu açıdan millî iktisat politikasında var olan devlet müdahalesinin tek kabul edilebilirliği ekonomik hayatta varlık gösterecek millî ögelerin oluşmasını sağlama amacına hizmet etmesine bağlanmaktadır. Bu dönem de zaten ana politika millî tüccar, millî aydın, millî sanayici yetiştirme politikası olmuştur. Genel anlamda Birinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle bu

dönemde liberal ekonomi anlayışıyla örtüşmeyen bir iktisadi politikanın izlendiği görülmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda özetle Tanzimat Fermanı sonrasında liberal adımların atılmaya başlandığı görülmektedir. Devletçi ve elitist bir anlayış İttihat ve Terakki çatısı altında bu döneme yön veren önemli düşünce tarzı olmuştur. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başlarını kapsayan Osmanlı'daki ilk liberalleşme adımları gerek Birinci Dünya Savaşı, gerekse dış etkenler nedeniyle kesintiye uğramış, süreklilik sağlayamamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında siyasi liberalizm ve müdahaleci devlet tartışmaları Türkçülük ve Osmanlıcılık tartışmaları halini almıştır. İktisadi liberalizm anlayışında ise siyasi liberalizm kadar ayrı uçlarda olmasa da yine de bir ayrımın mevcut olduğu görülmektedir. Ancak bu ayrımın bazı konularda kısmen uyum sağladığını söylemek de yanlış olmayacaktır.

2.1.2. Liberalizmin Cumhuriyet Yılları

1923 sonrasında çok parti dönemine kadar tek parti tarafından yönetilen Türkiye Cumhuriyeti genel anlamıyla liberalizm anlayışının gelişebileceği bir ortam olmamıştır. Bu dönemde ağırlığı hissedilen anlayış devletçi anlayış olmuştur.

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte tamamen değişen bir rejim, siyasi ve iktisadi yeniden yapılanmayı da beraberinde getirmiştir. İttihat ve Terakki'nin millî iktisat politikası bu dönemde de devamlılığını korumuş, millî sanayi ve millî tüccar yaratma çalışmaları devam etmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin endüstri ve sanayisinin geliştirilmesi için özel teşebbüs yanlısı ve destekçisi, bireysel mülkiyeti savunan, hak ve özgürlükleri koruyan bir iktisadi sistemin gerekli tüm kurum ve yasalarıyla birlikte oluşturulması üzerinde çalışılmıştır. İş Bankası'nın kurulması da bu politikaların izlendiği döneme rastlamaktadır. Savaş sonrası ve genç Türkiye şartlarında dışarıya kapalı bir iktisadi politika yürütülürken, içten de özel teşebbüsün gelişmesi amaçlanmıştır. İki yıl arayla çıkartılan yerli mal kullanmayı özendirme kanunu ile sanayiye teşvik etme kanunu, ekonominin dışa kapatılıp yerli malının öneminin artırılması ve az sayıdaki sermaye sahibinin özel teşebbüsünü teşvik etmesi bakımından bu dönemde gerçekleştirilen önemli faaliyetlerdir (Boratav, 2005: 47).

İktidar tarafından izlenen politikaların yanı sıra liberal muhalefete bakılacak olursa Cumhuriyet'in ilanından önce "İkinci Grup" çatısı altında Atatürk ve destekçilerine liberalizm yanlısı ilk sistemli muhalefetin yapıldığı görülmektedir. Bu grubun hazırlamış olduğu programda dönemin şartlarının da tesiriyle siyasal liberalizmin dikkat çektiği nokta, milliyetçilik eleştirisinden çok, gerçek manada oluşabilecek bir tekel yönetimi veya diktatörlük meyillerine itiraz etme yoluna doğru kaymıştır. Bu doğrultuda İkinci Grup söylemlerinde hukukun üstünlüğü ve özgürlükler üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. Daha sonraki aylarda genel olarak programını tamamlayan İkinci Grup, siyasal liberalizm anlayışının öngördüğü ilkeleri kendi programına birebir uyarlayarak yerleştirmiş bulunmaktadır. Bu grubun elinde bulunan *Tan* gazetesinin çıkış yazısında da bireysel hak ve hürriyetlere vurgu yapıldıktan sonra bu hak ve hürriyetlere uygun şekilde hareket eden bir hükümetin varlığının öneminden bahsedilmiştir. İktisadi liberalizm konusunda da İkinci Grup ortalama bir korumacılığı desteklemiştir. Devletin ekonomik faaliyetlerini korumak ve düzenle gerçekleştirmek için bir devlet bankası kurulması ve bağımsız bir demiryolu politikasının benimsenmesi İkinci Grup'un programındaki yerini almıştır (İnsel, 2005: 66).

CHP'den ayrılanların kurmuş olduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) liberal bir program ile siyasi hayata giriş yapmıştır. Bu anlamıyla Cumhuriyet'in ilanından sonra tek parti döneminde görülen ve liberal olarak nitelendirilebilecek ilk muhalefet hareketi bu partinin kurulması olmuştur (Erdoğan, 2005: 33). Özgürlük ve millî egemenlik, partinin temel kuruluş amaçları olarak belirtilmiştir. Bunların haricinde Ahrar Fırkası'na benzer şekilde millî birliği korumak amaçlı devletin denetimine tabi bir adem-i merkeziyetçi yönetim fikrinin desteklenmesi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın siyasal liberalizm adına savunduğu bir fikir olmuştur. TCF, kuruluş beyannamesinde genel özgürlükler kavramını ön planda tutmuş ve buna Osmanlı liberal anlayışına ek olarak hoşgörü manasında kullanılan "müsaadekârlık" kavramını da programına katmıştır. Bu kavramın parti programında bulunması, içinde bulunulan ortamda siyasal liberalizm taşlarının yerleşmesi ve devlet müdahalesine dayalı geleneğin yeniden kuvvetli bir konuma gelmesi riskine karşı liberal anlayışın muhafazasına yönelik bir korumacı anlayışın benimsendiğini göstermektedir. TCF'nin ekonomi anlayışında da liberalizm izleri Türkiye'nin tarım endüstrisine yönelmesiyle sınırlı değil, filizlenen sanayinin korunması ve geliştirilmesi üzerine odaklanmaktadır (İnsel, 2005: 66-67). Buradan da

TCF'nin aşırıya kaçmayan bir müdahalecilik ve aynı tonda bir iktisadi liberalizmin sentezini oluşturmaya çalıştığı görülmektedir.

Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve TCF'nin liberal anlamda dikkat çeken farklılıkları da olmuştur. Parti programlarına bakıldığı zaman TCF'nin liberalizm anlayışını ve amaçlarını net olarak belirten program ve bildirgelerin CHP'ye kıyasla oldukça nitelikli ve fazla olduğu görülmektedir. Hatta CHP'nin ilk dönemlerde belli bir programa sahip olmadığı görülmektedir. 1931 yılındaki CHP kurultayına kadar 1923 yılında kabul edilen Halk Fırkası Nizamnamesi ve Umumi Esasları ile 1927 kongresindeki beyanname ve Atatürk'ün beyannamesi, CHP'nin program işlevini görmüşlerdir. İki parti arasında siyasal liberalizm açısından önemli bir fark da partiye üye kabul etme şartlarında ortaya çıkmaktadır. CHP için 1927 nizamnamesiyle birlikte millî hareketin karşısında olmamış ve Türk kültürünü kabul etmiş her Türk vatandaşı üye olarak kabul edilebilirken, TCF ise üyelik şartı olarak yalnızca Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak koşulunu belirtmiştir (İnsel, 2005: 67).

Cumhuriyet öncesi dönemde olduğu gibi Cumhuriyet'in ilanından sonra da tek parti iktidarı döneminde liberalizm anlayışını tam anlamıyla olmasa bile kısmen ve parçalı olarak savunan fikir adamları ve yazarların var olduğu görülmektedir. Yukarıda bahsedilen TCF de bu fikir adamları ve yazarların bazıları tarafından kurulmuş bir parti olarak faaliyet göstermiştir. Bunun yanında Atatürk'ün isteğiyle 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Lewis'in "*Gazi'nin sadık muhalefeti*" diye nitelendirdiği SCF'nin parti programında artan özgürlükler, azalan vergiler, daha iyi çalışan ancak küçülen bir hükümet vurguları dikkat çekmektedir (1993: 279-280). Bu anlamda kendisinden altı yıl önce kurulan TCF'nin parti programını andıran SCF programı, genel anlamda ifade özgürlüğünün yanı sıra, liberal ekonomi politikası ile ülkeye yabancı sermayenin girişinin teşvik edilmesini ve tek dereceli seçim sistemini savunmuştur (Zürcher, 2000: 261). Ayrıca SCF'nin programında özgürlükleri vicdan özgürlüğü, çalışma özgürlüğü, düşünce ve ifade özgürlüğü şeklinde tek tek sıralamış olması, partinin en önemli özelliğinin liberalizm yanlısı olmak olduğunu göstermektedir. Özel teşebbüslerin desteklenmesi ve bu teşebbüslerin önündeki engellerin kaldırılması da SCF'nin önemli amaçları arasında yer almaktadır (İnsel, 2005: 69). Partinin kurucusu Fethi Okyar, hemen hemen her konuşmasında liberalizm vurgusu yaparak partisinin halkın ekonomik faaliyetlerde devlet müdahalesine maruz kalmadan serbestçe hareket

edebilme kapasitesine olan inancından bahsetmiştir. SCF'nin kadınlar için siyasi hakları talep etmesi onun liberal yönünün bir başka göstergesi olarak kabul edilmektedir (Akşin, 2000: 267). Halk nezdinde de karşılık bulmaya başlayan SCF politikaları yalnızca iktisadi liberalizmin değil, devlet yönetiminin daha denetime açık ve minimize hale getirilerek şeffaf bir şekilde gerçekleştirileceği izlenimi uyandıran siyasal liberalizmin de meşruiyet sorununu azaltmaya ve kendisini güçlendirmeye başlayınca, muhalefeti durumunda olan CHP'nin çalışmalarıyla millî ve gayri millî ikilemi yaratılarak popülaritesini yitirmesi amaçlanmıştır (İnsel, 2005: 70-71).

1930 yılında Fethi Okyar tarafından feshedilen SCF ile birlikte siyasal alandan çekilen liberal anlayış, ekonomi alanında da ılımlı bir muhalefet diliyle, liberal bilinen bir takım gazetelerde ve mecliste nicelik olarak fazla olmayan milletvekillerinin yaptıkları konuşmalarda zaman zaman dile getirilen bir konu olarak kalmıştır (İnsel, 2005: 71).

Cumhuriyetin ilanından sonra 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'na kadar genel anlamda laissez faireci bir yaklaşımın millî iktisat politikasıyla birlikte yürütüldüğü görülmektedir. Bu doğrultuda, 17 Şubat 1923 yılında açılışı yapılan İzmir İktisat Kongresi'nde millî ekonomi anlayışının benimsenmesi gerektiğinin altı çizilmiştir. Yabancı devletlerin baskısı altına girmeden ülkenin sahip olduğu kadarıyla kendi sanayisi ve kendi girişimcisi ile iktisadi kalkınmanın gerçekleştirilmesi hedef olarak belirtilmiştir (Özgüven, 2002: 110). Her ne kadar siyasal liberalizmde uyum sağlanamamış olsa da, iktisadi liberalizm Büyük Buhran patlak verene kadar dışa açılma hariç, ülkemizde millî tüccar ve millî sanayici yetiştirme politikası anlamında başarılı sayılabilir. Ancak Büyük Buhran'dan sonra ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar, Türkiye'de Batı karşıtı ve anti-kapitalist söylemlerin yükselişine sebep olduğu için liberal ekonomi anlayışı önemli ölçüde zarar görmüştür (Lewis, 1993: 281; Çavdar, 1992: 215). Dönemin liberal oluşumları olan İstanbul Ticaret Odası ve Tüccarlar Birliği krizin etkisiyle hem ekonomik hem de siyasal anlamda zarara uğramışlardır. Kriz ortamında, daha önce izlenmeye başlanan millî iktisat politikasıyla üretilmeye çalışılan millî tüccar ve millî sanayici kesimi liberal ekonominin öngördüğü şekilde başarılı olamamıştır. Her ne kadar teşvike yönelik çalışmalar yapılmaya çalışılmış olsa da özel teşebbüs ülke sanayisine katkıda bulunmayı başaramamıştır. Kriz sonrasında Türkiye'de zaten yerleşememiş olan liberal anlayış yerini devletçilik anlayışına bırakmıştır (Çavdar, 1992: 215).

Büyük Buhran'dan sonra benimsenen tek parti yönetiminin güçlendirilmesi fikriyle birlikte liberalizm karşıtlığı uygulamaları başlatılmıştır. Tek parti yönetimine rakip olabilme potansiyeline sahip tüm oluşumlardan kurtulma düşüncesiyle hareket edilerek birçok kurum bu dönemde kapatılmıştır. 1924 yılında liberal ve sosyalist çizgideki tüm gazete ve dergilerin kapatılmasına ek olarak 1931 yılında hükümete ülkenin genel siyasetine aykırı yayın yapan gazeteleri kapatma yetkisi veren bir kanunla *Yarın* gazetesi de kapatılmıştır. Çünkü daha önce bu gazetede İsmet İnönü'nün iktisat politikasının sert eleştirileri yapılmıştır. Kapatılan yayın organlarının yanında, 1933 yılında İstanbul Üniversitesi ismiyle yeniden kurulan Darülfünun'un öğretim üyesi kadrosunun üçte ikisi görevlerinden alınmış ve ancak tek parti yönetimi tarafından güvenilen isimler görevlerine devam edebilmiştir (Zürcher, 2000: 263).

Uluslararası alanda da liberalizmin çöküş yaşamasıyla birlikte Türkiye'de her ne kadar kurulu bir liberalizm düzeni olmasa da devletçilik bağlamında liberalizmin tam anlamıyla ortadan kaldırılması çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Anarşi kelimesi ile aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaya başlanan liberalizm kavramı, Türk milletine yabancı ve millî olmayan bir kavram olarak resmi söylemde yerini almıştır. Liberal politikaların Türkiye'de uygulanmasıyla, ülkenin yabancı işgali altında kalmasının aynı anlama geldiği şeklinde yapılan değerlendirmelerin yanı sıra, liberal çevreden de artık liberalizm aleyhine değerlendirmelerin yapıldığı görülmektedir. İktisadi liberalizm destekçisi olan İş Bankası'ndan dönemin iktisat vekili Celal Bayar, liberalizmi yıkararak ülkede güdümlü bir ekonominin esaslarını kurmak istediklerini belirtmiştir. Ülkede yıkılacak bir liberalizmin zaten olmaması bir yana uluslararası alanda da liberalizmin popülerliği oldukça azalmıştır. Asıl arzulanın nokta ise iktisadi liberalizmin ötesinde siyasi liberalizmin ipinin çekilmek istenmesidir. Dönem itibarıyla siyasi liberal olarak nitelendirilebilecek bir kurum kalmadığı için liberalizme yüklenmeler iktisadi liberalizm üzerinden gerçekleştirilmiştir (İnsel, 2005: 72).

Liberalizmin küresel bağlamda kan kaybetmesinin de etkisiyle Türkiye'de 1930'ların ortalarından itibaren devletçi politikaların zirveye ulaştığı söylenmektedir. Devletçiliğin gerekliliğine duyulan inanç hat safhaya çıkmış ve radikal iktisadi devletçiliğe muhalefet, ılımlı iktisadi devletçilikle yapılmaya başlanmıştır. Bu durumun siyasi yansımaları da birebir radikal devletçilik taraftarlarıyla ılımlı devletçilik taraftarlarının politika yapım süreçlerine etki etme çabalarıyla kendini göstermiştir (İnsel, 2005: 72). Bu dönemde

güçlenen devletçilik anlayışı liberalizmle tam olarak bağdaşmasa bile, iktisat vekili Celal Bayar'ın etkisiyle de özel teşebbüse destek çıkan bir devletçilik anlayışına dönüşmüştür (Çavdar, 1992: 218). Liberalizm kelimesine söylemlerde yer verilmezken, ister istemez bazı uygulamalarda liberalizm anlayışının gereklerine yaklaşıldığı söylenebilir. Özel teşebbüsün desteklenmiş olması bu anlamda önemli bir gelişmedir.

Kapalı ekonomi politikasının yürütüldüğü bu dönemde ekonomide büyüme gerçekleşmiş, sanayinin gayri safi millî hasıladaki payı artmıştır. Millî ekonominin dışa bağımlılığının da azaldığı gözlemlenmiş ve ayrıca millî iktisat politikasıyla oluşturulmaya çalışılan millî tüccar sınıfının güçlendiği sonucu da elde edilmiştir. Bu duruma rağmen özel teşebbüs ve liberal iktisat anlayışı koyu bir devletçi politika izlenen bu dönemde kuvvetlenmiştir (Çavdar, 1992: 218)

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1939 yılında, kayda değer gelişmeler göstermiş olan Türkiye ekonomisi de savaştan olumsuz etkilenen ekonomilerden birisi olmuştur. Sanayileşmenin önüne taş koyulmuş olsa da zenginleşen millî tüccarlar ve toprak ağaları güçlerine güç katmışlardır. Savaşın olumsuz etkilerinden en az darbeyi alabilmek adına bu dönemde ekonomik ve sosyal hayatı düzenleyen bir sürü yeni kanun çıkarılmıştır (Çavdar, 1992: 218-219).

Güçlü devletçilik, savunmacı ve bireyci milliyetçilik içinde eritilen siyasi liberalizm, çok partili hayata geçildiğinde de tek parti döneminin bu uygulamalarının bir sonucu olarak siyasal fikir ve pratikler anlamında bir az gelişmişlik boyutu taşımıştır. Liberal düşüncenin tekrardan canlanması ise İkinci Dünya Savaşı'ndaki uluslararası sahnede İsmet İnönü'nün Batılı devletlere yaklaşma çabaları neticesinde çok partili hayata geçişin gündeme gelmesiyle gerçekleşmiştir. Bu dönemde ise liberalizm anlayışı Demokrat Parti (DP) içerisinde kabul gören bir anlayış olmuştur (İnsel, 2005: 73).

Tek parti dönemindeki liberalizmin savunucuları, devrimcilerin aksine ilerleme ve gelişmeci bir anlayış benimsemişlerdir. Tek parti yönetimine tezat bir şekilde liberal demokratik yönetim şekilleri önererek ülkede demokrasinin gelişmesini hedeflemişlerdir. Liberalizm taraftarları Cumhuriyet'in değil Cumhuriyet sonrasında da devam eden devrimci yönetim biçiminin karşısında durmuşlardır. İsmet İnönü'de de görüldüğü gibi Batı'ya yaklaşma çalışmaları sonrasında, Batı'ya ait değerlerin evrimsel bir süreçle değil

devrimci bir anlayışla topluma empoze edilmeye çalışılmasına karşı çıkanlar bu dönemde yine liberalizm yanlıları olmuştur. Ancak daha önce de belirtildiği gibi, özellikle İkinci Dünya Savaşı döneminde iyice eritilen liberalizm anlayışı yüzünden bu karşı duruş çok partili hayata geçene kadar somut bir varlık kazanamamıştır.

2.1.3. Liberalizmin 1945 Sonrası Dönemi

1945 yılında Türkiye’de çok partili hayata geçilmesinin ardından savaş döneminde çıkarılan yasalardan Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunları¹, büyük toprak sahipleri ile savaş döneminde zengin olan genellikle şehirde yaşayan tüccar kesimin yönetime karşı yan yana gelmesine sebep olmuştur. CHP’nin karşısında yer alan bu grup, ülkede İkinci Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler Örgütü’ne üye olmanın ön koşullarından biri olan demokratikleşmenin yerine getirilmeye çalışılmasıyla birlikte örgütlü bir şekilde iktidarın karşısında yer almak istemişlerdir. Toprak sahipleri ile burjuvazinin başını çektiği bir grup tarafından 1946 yılının başında Demokrat Parti kurulmuştur. CHP’den istifa eden Celal Bayar ve tam anlamıyla demokrasiye geçilmesi amacıyla bir önerge verdikleri için CHP’den ihraç edilen Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü Demokrat Parti (DP)’yi kurmuşlardır (Başgil, 2011: 47-48).

Çok partili hayata geçişle birlikte Demokrat Parti öncülüğünde uzun süredir üzeri örtülen liberalizmin tekrardan gün yüzüne çıkmasını sağlamıştır. Demokrat Parti lideri Adnan Menderes, Demokrat Parti’yi tek parti yönetimine son vermek isteyen bir oluşum olarak nitelermiş ve asıl kerametın hürriyette, serbest oy kullanma hakkında, millî hâkimiyette olduğunu söyleyerek partide başı çeken liberal demokrat anlayışın altını çizmiştir. Kuruluşundan iktidara geldiği döneme kadar DP, liberal demokrat çizgide faaliyetler gösterip açıklamalarda bulunmuştur. DP’nin henüz muhalefet olduğu yıllarda Menderes tarafından CHP’ye yönelik yapılan eleştiriler de bunları kanıtlar niteliktedir. DP’nin kurulmasından kısa bir süre önce yayınladığı bir yazısında Menderes, an itibarıyla siyasi

---

¹ Varlık Vergisi, şehirlerde yoğunlaşmış, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra zenginleşmiş olan tüccar ve sanayicilerden tek seferde alınmak istenen bir vergidir. Bu verginin amacı, bu tüccar kesimin haksız kazançlarının bir sonucu olarak yüksek miktarda devlet payı alınmak istenmesidir. Vergilerin miktarlarını her şehirde kurulan özel komisyonlar belirlemiştir. Varlık Vergisi’nin yaptırımını ise, Erzurum Aşkale’ye demiryolu yapımında çalışma cezası olmuştur. Ancak Varlık Vergisi beklenen geliri hükümete sağlayamamış ve başarısız olmuştur (Çavdar, 1992: 220). Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu da büyük toprak sahiplerinin elindeki toprakların kamulaştırılmasından ziyade hazine topraklarının çiftçilere dağıtılmasını sağlamıştır. Bu kanun da bir takım ön hazırlık eksikliklerinden dolayı başarılı olamamıştır (Karaömerlioğlu, 1998).

hak ve özgürlüklerin II. Meşrutiyet'in ilan edildiği dönemin bile daha gerisinde olduğundan bahsetmiştir. Yine 1947'de başka bir eleştirisinde CHP'nin millî iradenin hâkimiyetini etkin kılmayı başaramadığını ileri sürmesi, parti programında yer alan liberal demokrat öğelerin siyaseten vücut bulmuş hali olarak kabul edilmektedir (Bora, 2005: 487).

Uzun süren tek parti yönetiminin etkisiyle, devletin toplumsal ve siyasal olaylar üzerindeki gücü, tekrardan ortaya çıkmaya başlayan liberalleri de aynı doğrultuda devlet odaklı eleştiriler yapmaya yönlendirmiştir. Devletin özgürlükler üzerindeki kısıtlayıcı etkisinin boyutları, liberallerin yaptığı eleştirilerin sosyal alanda var olan diğer sorunlara yönelmelerine de dolaylı yoldan engel teşkil etmiştir (Demirel, 2005: 486).

Daha önceleri muhalefet olarak iktidar karşısında duran grup, kendi içinde tutarsız ve farklı çıkarlara sahip olmalarından dolayı liberalizmin çatısı hepsini kapsayacak kadar geniş olmamıştır. Liberal değerlerin tüm muhalif çevrelerce savunmasını sağlayacak derecede etkili siyasal aktörlerin olmayışı bunun bir nedeni olarak kabul edilebilir. Ancak Demokrat Parti ile birlikte bu muhalefet bir çatı altında birleşmiştir. Demokrat Parti, CHP karşıtı olan, belli sebeplerle dışlanmış bulunan herkesi bünyesinde toplamayı hedeflemiştir. Varlık Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunları nedeniyle CHP'ye küsen büyük toprak sahiplerinin çoğunluğu ve şehirdeki ticaret burjuvazisiyle beraber tarımın ekonomide büyük rolü olan Türkiye'de nüfusun çoğunluğunu oluşturan küçük toprak sahipleriyle küçük esnaf ve sanatkârların önemli bir kısmı da DP'yi desteklemeye başlamışlardır. DP'de liberal vurguların dikkat çekmesi neticesinde, kendisini liberal olarak tanımlayan ve daha fazla özgürlük yanlısı olan çevrelerin de DP'ye katılması kolaylaşmıştır (Demirel, 494-495). Burada DP'ye destek vermeye başlayan kesimlerin DP'yi tercih etmelerinin sebebi, liberalizmi desteklemekten ziyade, CHP karşısında oluşan bir menfaat birlikteliğinde yer almak olarak gösterilebilir.

Demokrat Parti'nin siyasi alanda var olma amaçlarından biri olan ideal toplum düzeni, liberal öğretinin gerekleriyle uyum içinde bulunmuştur. Kurulduğu dönemde DP, temel hak ve özgürlükler vurgusu yaparak, demokratik yönetim biçiminde söz hakkının millette olduğunun altını çizmiş, o döneme kadar siyasal hayattan dışlandıklarını düşünen bireylerin de oylarına talip olmuştur. Devletin kendilerine daha çok benzeyen bir yönetim tarafından idare edilme düşüncesi zihinlerine yerleşen bireyler, DP'yi desteklemekte

tereddüt duymamışlardır. CHP'nin karşısında klasik modernleşmeci anlayışla değil bir senteze dayanan modernleşmeci, dini ve geleneksel değerlere bağlı bir yönetim anlayışı ile kendini inşa eden DP, inanç ve ibadet özgürlüğü söylemleriyle de puanlarını artırmıştır (Demirel, 2005: 496-497). Ayrıca DP, iktidara giden yolda seçimlerin özgürce yapılmasını sağlayacak şekilde seçim sisteminin değiştirilmesi, basın ve ibadet özgürlüğü, işçi haklarına ilişkin düzenlemeler, millî irade vurgusu ve tek parti döneminin negatif uygulamalarının toplumsal hafızada canlı tutulması gibi birtakım argümanlarla da muhalefetini güçlendirmeyi hedeflemiştir (Kaya Özçelik, 2010: 172).

1950 seçimleriyle birlikte liberal iktisat politikaları uygulanmaya çalışılmış ve kapitalist anlayışla birlikte sanayici ve işletmeci bir kesimin filizlendiği bir dönem başlamıştır. Savaş sonrası uluslararası durumun da getirdiği bir sonuç olarak, 1945'ten DP iktidarına kadar geçen sürede bile İsmet İnönü'nün liberalizme yakın söylemleri ve özel teşebbüse verilen öncelik dikkat çekmiştir (Çavdar, 1992: 221). DP, kurulduğu dönemde devletin küçültülmesi gerektiğine inanmaktaydı. Bu anlamda devlet, yapması gereken asıl görevlerin dışında ekonomik hayata müdahalede bulunmamalı, özel sektörü teşvik eden bir pozisyonda kalmalıdır. İşletme görevini özel sektör kuruluşları yapmalı, devlet ayrıca ekonomiye bu özel teşebbüsler karşısında rakip olarak da müdahalede bulunmamalıdır. Örneğin, 1946 yılında açıklanan Demokrat Parti Programı'nın 51. maddesinde ticari ve ekonomik faaliyetler konusunda zorunlu olmadıkça devletin piyasaya karışmaması gerektiği belirtilmiştir. Aynı programın 42. maddesinde de ekonomik hayatta özel teşebbüs ve özel sermayenin faaliyetinin esas kabul edildiği açıklanmıştır. Bu anlamda devlet, özel teşebbüse serbestlik ve emniyetin tahsisinden sorumlu tutulmaktadır. Öte yandan bu programda devlet eliyle oluşturulacak olan iktisadi teşebbüslerin mahiyetleri ile sınırları da özel teşebbüs ve sermayenin istikrar ve güvenle çalışabilmesi için kesin olarak belirtilmesi gerektiği vurgulanmıştır (Demokrat Parti Programı, 1946).

1950 yılından sonra DP iktidarı döneminde ekonominin dışa açıldığı ve Türkiye ekonomisi üzerinde yabancı etkilerin oldukça arttığı görülmektedir. Türkiye sanayisinde de özel teşebbüsün payının ve sermaye birikiminin artmasının yanında, dışa bağımlılıkta da önemli derecede artış gözlemlenmektedir. Bu dönemde izlenmeye başlayan özel teşebbüs bazlı ve tek parti döneminin aksine dışa açık ekonomi politikası, kapitalist ülkelerle olan bağları kuvvetlendirerek bu kapitalist dünya ile yakınlaşan bir ekonomi ortaya çıkartmıştır (Çavdar, 1992: 222).

Demokrat Parti iktidarı döneminde değişmeye başlayan durumlardan bir tanesi de sivil bürokraside olduğu kadar askeri bürokraside de keyfi uygulamaların sınırlandırılmaya çalışılmasıdır. Buna yönelik en önemli adımlardan bir tanesi bürokrasi hakkında şikâyetlerin yapılabileceği kanalların çoğaltılmış olmasıdır. Bu anlamda milletvekilleri halkın bürokrasiyi şikâyet edebileceği bir merci olarak yeni bir görev de üstlenmişlerdir. Buna ek olarak bürokrasiye yönelik yapılan başka bir çalışma da bürokrasi çalışanlarının seçilmişlere tabiiyetinin gerçek anlamda sağlanabilmesine yöneliktir. Burada dikkat çeken bir nokta vardır ki, Demokrat Parti bu uygulamaları eski baskıcı yönetim anlayışını ve hantal bürokrasiyi kırmak için gerçekleştirmeye çalışmasına rağmen kısmen, bazı partililerin eskiyi aratmayacak şekilde DP'den olmayanlar üzerinde baskı kurdukları da görülmüştür. Ancak buna rağmen Demokrat Parti iktidarı döneminde önceki haline göre vatandaşın iktidar tarafından sesinin duyulduğunu düşünmesi ve kendisine değer verildiğine inanmış olması da olayın diğer boyutudur (Demirel, 2005: 498).

Demokrat Parti'nin liberalizm anlayışındaki değişmelerin başlangıç noktası, iktidara gelmelerinden çok sonra olmamıştır. Özgürlük söylemine oldukça önem veren DP'lilerden bazıları, iktidara geldikten sonra baskıcı olan CHP'nin, yönetimde artık bir söz hakkı kalmadığı için, özgürlükler ve baskılara ilişkin durumu çözülmüş gibi kabul ederek, Türkiye'de özgürlüklerin istenilen seviyeye geldiği fikrine kapılmışlardır. Bundan dolayı iktidarın ilk yıllarından başlayarak özgürlüklere ilişkin konular DP'nin kendi içerisinde de konuşulmamaya başlanmıştır. Kendilerinden önce CHP'nin yaptığı uygulamaları bu sefer sol cenah üzerinde yoğunlaştırarak komünizm ile mücadele kisvesiyle sol görüş yanlılarının ifade özgürlüklerini hiçe sayarak, onları bastırmaya yönelik uygulamalarda bulunmuşlardır (Demirel, 2005: 499). Yine DP'nin ilk iktidarı döneminde Menderes, muhalif basının dizginlenememesi gerekçesiyle hak ve özgürlüklere bir takım kısıtlamalar getirerek bazı önlemler almaya başlamıştır. Bu dönemden sonra daha önce de birkaç kez dile getirdiği, özgür ve demokratik rejimlerin yine artan özgürlükler ve demokrasi sebebiyle yıkılacağı söylemini sık sık tekrarlamıştır. İlerleyen yıllarda Menderes'in söylemindeki değişiklik liberal iktisat politikasında da görülmeye başlanmıştır. Bu anlamda 1957 yılında açıkça laissez-faireci bir anlayışta dış etkenlerin ülkeyi bir karaborsa haline getirmekte olduğunu ve DP'nin buna müsaade etmeyeceğini beyan etmiştir (Bora, 2005: 500).

2.1.3.1. Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti (HFYC)

İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası konjonktürde gerek yerel gerekse küresel anlamda ülkedeki önemli liberal isimlerden bir tanesi Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman olmuştur. Yalman liberalizme verdiği önem dolayısıyla birçok uluslararası liberalizm çalışmalarına katılmıştır. Bu uluslararası faaliyetler neticesinde Türkiye’de de liberal nitelikli bir cemiyetin kurulması gerektiğini düşünmüştür. Liberal Enternasyonal kongresinden sonra yurda dönen Yalman, siyasetten bağımsız bir oluşum olarak hedeflediği *Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti*’nin kurulması çalışmalarına başlamıştır (Yalman, 1997: 1399-1400).

Başgil’de bu cemiyetin gerekliliğinden bahsederken siyasi etkilerden uzak olması, yayınlarıyla ve halkın katılımına açık olarak yapacağı konferanslarıyla demokrasi eğitimine katkıda bulunma amacı güden bir cemiyete ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir (Başgil, 2011: 60).

Siyasetten bağımsız olarak düşünülen Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’ni kurmak için Yalman, liberal olarak tanımlanabilecek olan aydınlar ve akademisyenlerle görüşerek cemiyetin kuruluşu yolunda ilk adımları atmıştır. Bu akademisyenlerden bir tanesi de Vatan Gazetesi’nde sık sık özgürlük, insan hakları ve anayasa üzerine görüşlerini paylaşan Ali Fuat Başgil’dir (Birinci, 2007: 75). Başgil, ülkede demokrasi anlayışının yerleştirilmesi için Yalman ile birlikte çalışarak “aynı yolun yolcusu” olarak nitelendirdiği akademisyen, yazar ve fikir adamları ve Ahmet Emin Yalman ile beraber 1947 yılının yazında Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti’ni kurmuşlardır (Başgil, 2014c: 274).

“Demokratik muhalefet” olarak ortaya çıkan HFYC, genel olarak önemli memleket meselelerine eğilerek hararetli tartışmalar yapmaya ve yayınlar çıkarmaya başlamıştır. Bunların yanında HFYC iktidar partisi politikalarını da Vatan Gazetesi ve sonradan çıkartmaya başladıkları Hür Fikirler Mecmuası aracılığıyla eleştirmeyi de ihmal etmemiştir (Başgil, 2014c: 275).

Başgil’in başkanlığında bulunduğu dönemde HFYC’nin yayın sayısı oldukça fazla olmuştur. Kurulduğu zaman cemiyet Başgil’in de özellikle üzerinde durduğu hürriyet ve insan hakları konuları üzerinde önemle durmuştur. Her ne kadar cemiyetin ana kadrosu akademisyenlerden oluşsa da halka demokrasi konusunda eğitim verilmesi amacıyla

etkinlikler de düzenlenmiştir. Ayrıca, cemiyette verilen akademik nitelikteki toplantılara katılan üniversite öğrencileri dolayısıyla da cemiyet bir akademi niteliği de kazanmıştır. Cemiyetin en önemli toplantılarından ilk kurulduğu yılda gerçekleştirilen komünizmle mücadele konulu toplantı, bundan iki yıl sonra gerçekleştirilen dil meselesi üzerine eğilen toplantı da en önemli ikinci toplantı olma niteliğini taşımaktadır. Daha sonra Başgil ve Yalman arasında gerilime sebep olarak Başgil'in cemiyetten ayrılmasıyla sonuçlanan din ve laiklik konusundaki toplantı HFYC için büyük öneme sahiptir. (Birinci, 2007: 92-93). Başgil, Yalman ile arasındaki anlaşmazlığı, kendisinin aydın dinciliğin gerekliliğine olan inancına karşın Yalman'ın bunun tam tersi şekilde düşünüyor olması olarak belirtmektedir (Başgil, 2014c: 275).

Cemiyetin üzerinde durduğu bireysel hak ve özgürlükler ile ifade özgürlüğü konularında Hür Fikirler Mecmuası önemli bir rol üstlenmiştir. Yayınlandığı dönemde Hür Fikirler Mecmuası, cemiyetin dikkat çekmek istediği hak ve özgürlük ihlallerine cemiyet tarafından yayınlanan beyannamelerle sayfalarında yer vermekteydi (Birinci, 2007: 102). Bu yollarla cemiyet, başta belirtilen hedeflerinden olan halkın demokrasi ve özgürlükler konusunda bilinçlendirilmesi konusunda görevini yerine getirmeye çalışmıştır.

Liberalizm konusunda HFYC'nin yayınladığı “Dil Meselesi” ve “Şahıs Hürriyet ve Masuniyetinin Teminatı” isimli beyannameler önem teşkil etmektedir. Çünkü bu beyannamelerle cemiyetin iktidara yönelik önemli eleştirilerin açıkça dile getirilmesi sağlanmıştır. Başgil öncelikle dil konusunda Vatan Gazetesi'nde yayınladığı yazılarıyla iktidarı şiddetli şekilde eleştirmiş ve dile müdahale edilmemesi gerektiğini savunmuştur (Birinci, 2007: 104). Bu yazıları daha sonra cemiyet tarafından daha önce de belirtildiği gibi beyanname şeklinde düzenlenerek yayımlanmıştır. Öte yandan Başgil HFYC ile birlikte, devletçi yönetimin gerçekleştirdiği uygulamaların bireysel özgürlükleri ihlal etme durumu üzerinden giderek, devleti amaç edinen devletçi sistemlerle, bireysel çıkarlara önem veren liberal sistemleri kıyaslamış ve liberal sistemleri bireysel hak ve özgürlükler konusunda daha uygun bulmuştur. Bu sistemler hükümetin müdahale edebileceği alanı bireyin hayat alanından önemli bir şekilde ayırmaktadır ve bu bireyin özgürlük sahasıdır (Birinci, 2007: 107).

Her ne kadar HFYC Türk siyasi hayatı içerisinde çok ünlü bir cemiyet olamamışsa da Türkiye'de liberal değerler adına önemli bir cemiyet olmuştur. Bunun nedenlerinden ilki,

emsallerine göre HFYC'nin ömrünün uzun olması ve dolayısıyla yayın sayısının fazlalığı olarak belirtilmektedir. Ayrıca cemiyet, genel anlamıyla kuruluş amacına sadık kalarak bireysel hak ve özgürlükler ile sınırlı devlet konularına gereken önemi vermiştir. Sivil toplum konusu HFYC için diğer bir önemli alan olmuştur. Bu anlamda tek parti hükümetine yaptığı muhalefetle, muhalif siyasi oluşumlar içerisine yakıştırılmış olsa da cemiyet olarak siyasi anlamda tarafsız kalmıştır. Cemiyet içerisinde Demokrat Parti milletvekili olarak meclise girenler olsa da cemiyet kendisini hiçbir siyasi oluşumla bağlantılı görmemiştir (Birinci, 2007: 113). Bu nedenlerle HFYC Türk liberalizm tarihinde kendine has bir yere ve öneme sahiptir.

2.1.3.2. Demokrat Parti'de Liberal Muhalefet

Daha önce de belirtildiği gibi Demokrat Parti, tek parti yönetiminden kurtulmak isteyen homojen olmayan bir grubun desteğiyle iktidara gelmiştir. Karar mekanizmalarından ötelenmeleri ve dışlanmışlık hissine kapılmaları, bu grupların DP çatısı altında toplanmalarını sağlamıştır (Güneş, 1996: 89). Bu durum da ilerleyen yıllarda DP içerisindeki muhalefetin kolay ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. 1946 yılında yapılan hileli seçimlerden sonra demokrasiye ancak DP ile geçilebileceğini düşünen aydın kesim de bu DP destekçisi gurubun içerisindeki yerini almıştır. Ekonomik ve siyasi liberalizm söylemiyle siyasi hayata giriş yapan DP'yi destekleyen akademisyenler, ekonomik liberalizmin bir sonucu olarak siyasi liberalizmin ülkeye yerleşebileceği düşüncesiyle ilk başlarda DP saflarında olmuşlardır. İktidara gelişinden sonra baştaki liberalleşme ideallerinden uzaklaştığı görülen DP'ye özellikle 1954 seçimlerinden sonra aydın kesimin verdiği destek azalmaya başlamıştır (Ahmad, 2010: 68). Bu azalmayla beraber DP önemli isimleri partiden kaybetmeye de başlamıştır. Bunun nedenlerinden biri olarak yine seçimlerde galip gelen Menderes'in halkın tam desteğine ulaştığını düşünerek özgürlüklerin artık gerekli olduğuna yönelik inancının azalmış olmasıdır. Menderes'in basın, üniversite ve aydınlardan uzaklaşan tutumları parti için olumlu sonuçlanmamıştır. Fethi Çelikbaş, Feridun Ergin ve Turan Güneş gibi liberal nitelikteki akademisyenler seçim sonrasında DP ile olan ilişkilerini kesmeye başlamışlardır. Bunun yanında fiilen DP'ye katılmamış ancak yazılarında DP'ye sempati duyduğu belli olan akademisyen ve yazarlar da artık DP'ye ve politikalarına olumsuz bakmaya başlamışlar ve bunları yazmaktan çekinmemişlerdir (Ahmad, 2010: 77). Daha sonra üzerinde durulacağı gibi bu akademisyenlerden bir tanesi de Ali Fuat Başgil'dir.

DP'yi destekleyen akademisyenlerin birçoğu (bunların içinde Ali Fuat Başgil'de vardır), siyasal liberalizm yanlısı politikaların uygulanacağına olan inançların dolayı fiilen veya çalışmalarlarıyla DP'nin yanında yer almışlardır. Çünkü siyasal liberalizmin teorik olarak ekonomik liberalizm ile sonuçlanması beklenildiği için Türkiye'de her anlamda liberal bir yönetim anlayışının gelişeceği düşünölmüştür. DP'nin iktidara gelmeden önce liberalizm konusundaki vaatlerinden iktidara geldikten sonra yalnızca ekonomik liberalizm üzerine yoğunlaşması liberal akademisyen ve aydın kesimi hayal kırıklığına uğratmıştır. Muhalefet dönemi görüşlerinin aksine, CHP gibi DP'de iktidara geldikten sonra siyasal liberalizmin iktisadi büyümeyi yavaşlatacağını düşünmekteydi. DP'nin ilk dönem iktidarından sonra DP destekçisi liberaller Ahmad'ın deyiimiyle "bir rejimi değıştirmenin, onu liberal bir rejime dönüştürmekle aynı şey olmadığını" anlamıştır (Ahmad, 2010: 78).

İktidarda kaldığı dört yıl boyunca uyguladığı ekonomi politikalarının sıkıntıları yavaş yavaş baş göstermeye başlayan Menderes, parti ve ülkedeki pozisyonunu koruyabilmek için bir dizi önlemlere başvurmuştur. Bu doğrultuda liberal olması yönüyle dikkat çeken dış ticaret yönetmeliğı değıştirilerek döviz kontrol politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Bu durumu fırsat bilen muhalefet de eleştirilerini yaşanan ekonomik sıkıntılar üzerinde yoğunlaştırmış ve toplumsal hayatı doğrudan etkileyen bu konuda Menderes ve hükümetini eleştirmiştir. DP açısından fikir özgürlüğüne aykırı da olsa kendilerine zarar veren muhalefetin susturulması bir gereklilik olmuştur. Daha önce değıştirilen Basın Kanunu'na ek olarak Seçim Kanunu da partiden kopuşların yaşanmasını önlemek adına, milletvekilli adaylığı reddedilen bir kimsenin gelecek seçimde başka bir partiden aday olmasına engel olacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Bunun yanında muhalefet partilerinin devlet radyosunu kullanmaları yasaklanmış ancak iktidar partisinin kullanım izni kaldırılmamıştır. Bürokrasinin yürütmeye ilintili çalışmasına ilişkin çıkarılan bir kanunla da DP kendisini iyice aydın kesimden soyutlamıştır (Ahmad, 2010: 82).

2.1.3.3. Hürriyet Partisi

Demokrat Parti'den ayrılan liberalizm yanlısı isimlerin 1955 Eylül'ünde yaşanan gerilimlerden sonra partileşme düşüncesi, aynı yılın aralık ayında Hürriyet Partisi (HP)'nin kurulmasıyla vücut bulmuştur. Hürriyet Partisi'nin kurulmasıyla Demokrat Parti'den liberal kesim ayrılmış ve bu sayede Menderes partisi içinde muhalefetle

karşılaşmadan tekrardan gücü tekelinde toplayabilmiştir. Bunda Menderes'in Kasım 1955'ten itibaren üslubunda görülen yumuşamanın da etkisi olduğu düşünülmektedir. Menderes, 10 Aralık 1955'te hükümet programını açıklarken anayasa değişikliği, çift meclis sistemi, 1950 sonrasında kendisi tarafından çıkartılan demokrasiyle bağdaşmayan yasaların kaldırılması, olumsuz yönde değişen seçim kanununun tekrardan değiştirilerek düzeltilmesi, enflasyon ile aktif mücadeleye girişilmesi, basın kanununun değiştirilerek özgür bir niteliğe kavuşturulması gibi sözler vermiştir (Çakmak, 2008: 163).

Hürriyet Parti'sinin Türk siyasal hayatına girişi ile birlikte birçok önemli gelişme de yaşanmıştır. Demokrat Parti'den liberal kanadın ayrılıp HP'yi kurmuş olmasıyla DP'nin niteliği de değişikliğe uğramıştır. İktisadi alanda serbest girişimciliği desteklemeye devam etse de DP, Hürriyet Partisi'ne yakın olmaktan daha çok CHP çizgisine yakın bir parti halini almıştır (Ahmad, 2010: 84).

Liberal çizgide bulunan bireylerce kurulan bir parti olarak Hürriyet Partisi'nin programına bakıldığında liberal demokratik ilkelerin ağırlığı dikkat çekmektedir. Bu anlamda yeni bir anayasaya ihtiyaç duyulduğu ve bir takım yeni denetleyici ve düzenleyici kurumların oluşturulması gerektiği parti programında bulunmaktadır. HP'nin ekonomi anlayışında ise devlet müdahalesine açık kapitalist sistem savunulmaktadır. Liberal anlamda bakıldığında özgürlüklerin korunması için devleti olmazsa olmaz olarak gören liberaller, aynı zamanda devletin bu özgürlükleri çiğneme potansiyeline sahip bir varlık olduğuna inanmaktadırlar. (Demirel, 2005: 506). Ancak HP'nin ekonomi politikasında bahsi geçen sistem devlet müdahaleli kapitalist sistem olduğu için devlet müdahalesine iktisadi alanda olumlu bakıldığı anlaşılmaktadır. İzleyeceği ekonomi politikasını, özel mülkiyete dayalı, özel teşebbüsün ve ekonomik özgürlüğün sağlanmasına yönelik, devlet müdahalesine açık ve sosyal adaleti sağlamaya yönelik bir politika olarak tanımlamıştır. Ayrıca aydın ağırlıklı bir kadroya sahip olmasından dolayı HP, muhalefeti de bilinçli bir şekilde yaparken aynı zamanda değindiği sorunlara dair çözüm önerileri sunmayı da ihmal etmemiştir. Ancak HP'nin ömrü çok uzun olmamış, 24 Kasım 1958 tarihinde yapılan olağanüstü kongresinde kendisini feshederek, tüm mal varlığını da son zamanlarda çok yakınlaştığı CHP'ye devrederek kapanmıştır (Çakmak, 2008: 171-183).

Yalnızca liberal açıdan ele alınmaya çalışılan Hürriyet Partisi, aslında Türkiye için olağandışı bir parti niteliğine sahip olmuştur. Kadrosu akademisyen ve aydınlardan oluştuğu için, partinin dili halkın seviyesine inmekte zorlanmış ve parti genel olarak bir siyaset okulu tadında kalmıştır. Parti içi demokrasinin, parti bütünlüğünün önüne geçmesi sonucu her üyeye eşit söz hakkına sahip bir liderin olması da partinin Türk siyasal hayatında tutunmasını zorlaştırmıştır. Bu partinin önemli özelliklerinden biri de kurucuları gibi liberal anlayışı benimsemiş bir grup aydın tarafından kurulan *Forum* dergisiyle bağlantılı olmasıdır. Bu derginin çatısı altında Fethi Çelikbaş, Aydın Yalçın, Şerif Mardin ve Turan Güneş gibi zaman içerisinde DP'ye muhalefet konumuna geçen isimler bulunmaktaydı (Erdoğan, 2005: 34). HP'nin muhalefeti boyunca değindiği noktaların birçoğunun 1961 Anayasası'nda yer aldığı ve bu anayasanın da 1980 yılına kadar Türkiye'nin idaresinde kullanıldığı düşünüldüğünde, dolaylı yoldan da olsa yaklaşık üç yıl muhalefet yapan HP'nin Türk siyasal hayatına hatırı sayılır etkileri olduğu görülmektedir (Çakmak, 2008: 185).

Netice olarak Demokrat Parti iktidarı öncesinde İkinci Dünya Savaşı sonrası durum ve dış güçlerin de etkisiyle İnönü, çok partili hayata geçilmesini istemiştir. Bu dönemde Türkiye'de liberal anlamda bir takım hareketlenmeler gerçekleşmiştir. Liberalizm adına oldukça olumlu bu gelişmelerden sonra Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Demokrat Parti'nin başlardaki liberalleşme vaatlerinden iktidara ısındıktan sonra uzaklaşması, içerisinden de ayrı bir liberal muhalefetin çıkmasına sebep olmuştur. DP liberal bir parti olmaktan ziyade kalkınmacı-popülist bir parti olarak varlık göstermiş, iktidara geldikten kısa bir süre sonra da ilk baştaki özgürlük vurgusunu terk ederek çoğulculuk karşıtı bir siyaset yürütmeye çalışmıştır. 1955 yılından sonra ekonomide kendisini göstermeye başlayan sıkıntılar yabancı sermaye sahiplerinin Türkiye'yi tercih etmemelerine neden olmuştur. Her ne kadar ekonomik anlamda riskli bir durum söz konusu olduysa da Türkiye'de 1950li yılların sonlarında temel maddelerin temininin zor olması nedeniyle bu maddelerin satışını gerçekleştiren bazı büyük yabancı firmalar, kriz ortamından faydalanarak yüksek kârlı bir şekilde Türkiye piyasasında ürün satarak bu durumu kendileri için olumlu hale getirmişlerdir. Bu durum Türkiye'de liberalizm karşıtlığını artırırken aynı zamanda dış borçlanmaya bağlı olarak enflasyonu da yükseltmiştir. Bu dönemde ekonomik sıkıntıların ardından siyasi bunalım da kendisini göstermiş ve 27

Mayıs 1960 darbesi sonucu Demokrat Parti yönetimine son verilmiştir (Kanca, 2012: 53-61).

2.1.4. 1961-1967 Dönemi Liberalizmi

1960 askeri müdahalesinden sonra demokratikleşme adına atılmaya başlanan adımlarla Türkiye’de yeni kurumlar oluşturulmaya veya olanlar yapılandırılmaya çalışılmıştır. Her ne kadar iktidarın sivillere teslimi gerçekleşmiş olsa da darbe sonrası dönem Türk siyasal hayatında liberalizm açısından çok da olumlu olmamıştır. Demokrat Parti iktidarına ve uyguladığı politikalara tepki olarak yapılan 1961 Anayasası, yapılan referandumda ancak % 61 evet oyu alabilmiştir. Bu anayasa yapılırken dikkat edilen en önemli konu, DP tarzında bir siyasi partinin tekrardan tek başına iktidar olmaması, olsa bile meclisteki niceliğine bağlı olarak sınırsız güç kullanmasının engellenmesi olmuştur. Bu anlamda 1961 Anayasası çoğunluğun hâkimiyetinin zararlarından korunmak üzere bir takım yeniliklerle oluşturulmuştur. Yapılan yenilikler nedeniyle 1961 Anayasası çoğunlukçu demokrasiden çoğulcu demokrasiye geçişin sembolü olmuştur (Arslan, 2005: 281).

1961 Anayasası yaptığı yenilikler nedeniyle Türk anayasacılığında temel hak ve özgürlükler bağlamında liberal doktrinle örtüşen bir anayasa olarak da bilinmektedir. 1961 Anayasası’nın bir askeri darbe sonucu yapılmış olmasına rağmen liberal nitelik taşıması, onun Demokrat Parti gibi siyasi partilerin tekrar iktidara gelmemesi için, iktidarı sınırlandırılması amacıyla hakların korunup genişletilmesi yoluna gitmesiyle açıklanabilir (Arslan, 2005: 280). Yani bu anayasa, herhangi bir siyasi partinin, parlamentoda çoğunluğu sağlayarak sınırsız güç kullanma hakkına sahip olmasını engellemek için, bireysel ve toplumsal hakların daha fazla ön plana alındığı bir anayasa olmuştur. Öte yandan, 1961 Anayasası her ne kadar liberal nitelikler taşıyan bir anayasa olsa da, Cumhuriyet Senatosu ve Millî Güvenlik Kurulu gibi organlarıyla seçilmişlerin siyasi alandaki faaliyetlerini daraltmanın yanı sıra, askeri vesayetın meşru bir zemine oturtulmasını sağlaması bakımından demokratik anlamda liberalizm anlayışıyla uyummadığı söylenebilir.

Bu anayasayla beraber düşünce, ifade, örgütlenme, toplanma ve yayın yapma özgürlüğü gibi birçok kişisel hak ve özgürlükler garanti altına alınmıştır. 1961 Anayasası’nın getirdiği, siyasi ve iktisadi anlamda sağlam yapısal bir temel olmadan liberal siyasete geçiş yaşanmıştır. Bu doğrultuda Türkiye İşçi Partisi (TİP) ve daha başka radikal solcu

topluluklar yasal olarak örgütlenme şansı bulmuş ve Türk siyasetinde aktif rol almaya başlamışlardır. TİP muhalefeti ve artan radikal solcu fikir kulüplerinin varlığı, bu dönemde iktidarın odaklandığı tehditleri daha önceki dönemlerde üzerinde durulan “gerici sağ” kanadından “radikal sol” kanadına taşımıştır (Ahmad, 2010: 237). Bu gelişmeler liberalizm anlayışı açısından olumlu olarak değerlendirilse de iktidar partisi için çok da olumlu olmamıştır.

Ekonomik açıdan bakıldığında bu dönem yeni kurulan Devlet Planlama Teşkilatı tarafından hazırlanan beşer yıllık kalkınma planlarının uygulandığı dönem olmuştur. Türk siyasal hayatında yeni varlık göstermeye başlayan sol gruplar muhalefetlerini devletçilik fikri üzerinden yapmaya başlamışlardır. Bankacılık sektörünün devletleştirilip toprak reformunun gerçekleştirilmesi solcu parti ve grupların uzlaştıkları temel noktalar olmuştur (Koraltürk ve Çetin, 2005: 342).

Anayasada yapılan liberal vurgular nedeniyle başlarda liberal bir siyasal ve toplumsal yapıya doğru hareketlenme görülse de radikalleşen solun ardından, ülkemizde hiçbir zaman tam anlamıyla yerleşemeyen liberal anlayış yerini devletçilik ve anti-komünizm vurgusuna bırakmıştır. Bu anlamda hazırlanan birinci kalkınma planı, ekonomik anlamda liberalizme en yakın kalkınma planı olarak adlandırılabilir. İzlenen ithal ikameci politikalar, ülkede yabancı malların tüketiminin engellenmesi ve gümrük duvarlarının kaldırılması gibi yollarla başarılı olabileceğinden, yurtiçinde üretim için gerekli olan ara mallar hariç tüm yabancı malların ülkeye girişi durdurulmuştur. Ancak bu politikaların İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın sonlarına doğru ülkeyi ekonomik açıdan çok zor duruma düşürdüğü görülmüştür.

2.2. Ali Fuat Başgil'in Hayatı

Ali Fuat Başgil, Samsun'un Çarşamba kazasının Sarıcalı mahallesinin bilinen eski bir ailesi olan Bölükbaşıoğlu ailesinden İbrahim Hafız Efendi'nin torunu, Mehmet Şükrü Efendi ve Fatma Hanım'ın oğlu olarak 1883 (Hicri 1309) yılında Çarşamba'da dünyaya gelmiştir. İlkokulu Çarşamba'da ortaokulu da İstanbul'da tamamlamıştır. Lise eğitimine başlamak istemiş olsa da Birinci Dünya Savaşı patlak verince Kafkas Cephesi'ne gitmek zorunda kaldığı için öğrenimini yarım bırakmıştır. Kafkas Cephesi'nde 4 buçuk sene kadar askerlik görevini yerine getirdikten sonra İstanbul'a dönmüş ve yarım bıraktığı eğitim hayatına devam edip etmeme konusunda etrafındakilerin fikrini sormuştur.

Askerde geçirdiği 4 buçuk sene sonrasında eğitim için geç kaldığını düşünen Başgil, ticarete atılmakla eğitime devam etmek arasında ciddi şekilde tereddütte kalmıştır. Fikirlerini sorduğu dostlarından çoğu ticarete atılmasını önermiş olsa da saygıda kusur etmediği Şevket Efendi isminde bir büyüğüne aynı konuyu danıştığında Şevket Efendi kesin bir dille “tereddüdü bırak ve tahsiline devam et. İnsan ihtiyarlığına kadar ömrünün her çağı ticaret yapabilir ve az çok muvaffak da olabilir. Fakat okuyup öğrenmenin bir çağı vardır. Sen bugün bu çağdasın, bu çağı geçirirsen aynı yere tekrar dönemezsin ve yeteneği heder etmiş olursun. Okuyup öğren de sonra istersen yine tüccar ol, bunda bir zarar olmaz” şeklinde eğitimine devam etmesi gerektiğini belirtmiştir (Başgil, 2013a: 62).

2.2.1. Eğitim Hayatı

Ali Fuat Başgil, onu içerisinde bulunduğu bu kararsızlıktan çıkaran yol gösterici tavsiye sayesinde, kendisinin de istekli olduğu gibi, eğitime devam etmeye karar vermiştir. Başgil, kendisi gibi tereddüt içinde olduğunu gördüğü Kemal Galip Balkar adındaki arkadaşına da Şevket Efendi'nin kendisine söylediklerini söyleyerek onun da eğitim hayatına devam etme yönünde karar almasını sağlamıştır. Bu kesin karardan sonra Ali Fuat Başgil eğitim hayatına Fransa'da devam etmiştir. Fransa'da Saint-Barbe ve Buffon Liseleri'ne okulun en yaşlı öğrencisi olarak devam edip 28 yaşında lise mezunu olmuştur (Aşçı, 2000: VIII). Fransa'ya adapte olabilme amaçlı dil ve genel kültür formasyonundan sonra Başgil, Grenoble Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne 1921 yılında başlamış ve 1925 yılında mezun olmuştur. Bu eğitimden sonra 1925-1928 yılları arasında da Paris Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır. Başgil doktora tezini “Boğazlar Meselesi; Başlangıcı, Gelişimi, Lozan Konferansı'ndaki Çözümü” üzerine hazırlamıştır. Askerlik döneminde Kafkas Cephesi'nde fiili olarak vatan savunmasında bulunan Başgil, bundan tam on sene sonra da İstanbul'un Boğazlar'ını ilmi ve fikriyle savunmaya çalışan bir Türk bilim adamı olarak ortaya çıkmıştır. Ali Fuat Başgil tezinde, Lozan'da önemli bir sorun olan İstanbul Boğazları hakkında bırakılan boşlukları belirtmiş ve tezini de “yeni Türkiye'nin kurucusu Mustafa Kemal Paşa”ya ithaf etmiştir. Paris'te tezi Fransızca olarak basılmıştır. Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Felsefe bölümü ile Paris Siyasi İlimler Okulu'nda da eğitim görüp diploma almaya hak kazanmıştır. Nihayetinde üç fakülte ve bir yüksekokul diploması sahibi ve hukuk doktoru olarak 1929 yılı sonralarında Türkiye'ye dönmüştür (Gökalp, 1963: 21).

2.2.2. Memuriyetleri ve Akademik Hayatı

Türkiye'ye döndükten sonra ilk olarak Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Şube Müdürlüğü, sonra da Maarif Vekâleti Yüksek Tedrisat Umum Müdür Muaviniği görevlerine atanmıştır. 1930 yılında Ankara Hukuk Mektebi'nde açılan sınava "Hukukta Mesuliyet" konulu teziyle girerek doçent olmuştur. 1932 yılında profesör olan Başgil, daha sonra yine Ankara Hukuk Mektebi'nin Roma Hukuku kürsüsüne profesör sıfatıyla tayin edilmiştir. 1933 yılının son dönemlerine kadar Roma Hukuku dersleri veren Ali Fuat Başgil, aynı zamanda Gazi Terbiye Enstitüsü'nde Türk Medeniyet Tarihi dersleri de vermiştir. Aynı yıl yapılan üniversite reformları sonucu ilga edilen Darülfünun'un yerine İstanbul Üniversitesi kurulduğunda, Ali Fuat Başgil'de Hukuk Fakültesi'nde Anayasa Hukuku profesörlüğüne tayin edilmiştir. İki sene sonra kurulan İktisat Fakültesi'nde ve Mülkiye Mektebi'nde de anayasa dersleri veren Başgil, ilk anayasa kitabını da 1934 yılında çıkartmıştır. Bu kitabın ikinci baskısı da 1935 yılında yapılmıştır. 1936 yılında İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi'ne müdür olan Başgil, hem İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde hem de İstanbul Yüksek Ticaret ve İktisat Mektebi'nde ilk kez iş hukuku dersleri vermiştir (Zaim, 2005: 19). Bu dönemlerde özel hayatında da önemli gelişmeler yaşanan Başgil, Fatma Nüvide Hanımla evlenmiştir. Hayatında ilmin çok önemli bir yeri olan Başgil, Hatay meselesi ortaya çıkınca 1937 yılının başında Milletler Cemiyeti'nin Hatay meselesi için kurduğu komisyonda hukuk müşaviri sıfatıyla Cenevre'ye gitmiştir. Aynı zamanda Hatay Cumhuriyeti'nin anayasasını da Ali Fuat Başgil hazırlamıştır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2015: 44). Aynı sene Cenevre'den dönünce İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı olarak tayin edilmiştir. Başgil, dekanlık görevi süresinde Medeni Kanun'un 15. yılına özel olarak genişçe bir yayın dizisinin yayınlanmasına öncülük etmiştir. Yine dört yıl boyunca sürdürdüğü dekanlık görevindeyken 1939 yılında Ordinaryüs Profesör¹ unvanını almıştır.

Ali Fuat Başgil, dört yıl önce İstanbul'dan Ankara'ya taşınarak ismi Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirilen Mülkiye Mektebi'ne müdür olarak tayin edildiği için 1941 yılında tekrar İstanbul'dan Ankara'ya dönmüştür. Devlete üst kademe yönetici yetiştiren

---

¹ Ordinaryüs, Türk üniversitelerinde 1960 öncesinde, en az beş yıl profesörlük yapmış; bilimsel çalışmalarıyla kendini tanıtmış öğretim üyeleri arasından seçilerek bir kürsünün yönetimiyle görevlendirilen kimselere verilen unvandır. Bkz. www.tdk.gov.tr. Oluşturulduğu 1933 yılında yapılan üniversite reformuna dayanmaktadır. Ordinaryüs Profesör unvanı 1981 yılında çıkarılan 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile kaldırılmıştır.

en önemli kurumun müdürlüğüne atanan Başgil, birkaç yıl bu görevde kaldıktan sonra istifa edip İstanbul Hukuk Fakültesi'ne dönerek akademik çalışmalarına ve derslerine devam etmiştir (Zaim, 2005: 20).

2.2.3. Eserleri, Fikir Hayatı ve Faaliyetleri

Akademik kariyerinin en yüksek noktasına ulaşan Ali Fuat Başgil, anayasa alanındaki asıl çalışmalarına bu dönemden sonra başlamıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nde önemli bir hukuk adamı olarak kritik görevlerde bulunan Başgil, kendi zihnindeki ideal hukuk sistemini geliştirmek istese de İnönü dönemi bunun için uygun bir zemin olmamıştır. O dönemde yaşanan İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verme evreleri ve toplumun tedirginliği, önceliği Türkiye'nin esenliği konusuna getirmiştir. Bu nedendir ki tek parti yönetimini genel anlamda bir kabullenme söz konusu olmuştur. Savaş sonrasında anayasa hukuku alanında önemli bir isim olan Başgil, siyaset ve hukuk alanlarındaki bilgisiyle Türkiye'nin demokratikleşmesi meselesine de yakından eğilmiştir.

1938 yılında yayınladığı “Klasik Ferdi Hak ve Hürriyetler Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi” isimli kitabı ile bir sene sonra Fransızca olarak Paris'te yayınlattığı “La Constitution et le Regime Politique” (Ansay, 1969, 356) başlıklı çalışması Başgil'in idealindeki hukuk sistemi hakkında önemli ipuçları vermektedir (Aşçı, 2000: IX). Aynı yıl içerisinde bu konuyla ilgili olmak üzere “Türkiye Esas Teşkilatı ve Siyasi Rejim” adlı yayını yapmış ve hukuki rejimi konu alan bir başka çalışmaya daha imza atmıştır. Her ne kadar genel olarak tek parti yönetimi ülkenin esenliği açısından sineye çekilmiş olsa da 1940 yılında yaptığı “Devletin ve Diğer Amme Hükmi Şahıslarının Mesuliyeti” konulu çalışmasında Başgil'in zihninde demokratik bir hukuk devletinin tasarlandığı görülmektedir. Bu bağlamda 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası'nda “Teşrii Masuniyet Meselesi” başlıklı makalesini ve 1944 yılında da, “Vatandaşların Büyük Millet Meclisi'ne Müracaat Hakları” başlıklı çalışmasını yayınlamıştır. 1946 yılında yayınladığı “Hukukun Ana Mesele ve Müesseseleri: Siyasi ve Sivil Hukuk Üzerine Etütler” isimli kitabıyla da çok partili hayata geçiş aşamasında olan Türkiye'de sivil hukuk anlayışının öncülüğünü yapmıştır.

Bu tarihte Türkiye'de gerçek anlamda bir demokratik hayata geçişin başladığı bilinmektedir. Demokratik hayatın başlaması sivil hukukun da başlangıç anlamına gelmektedir. Değişmeye başlayan ortamda Ali Fuat Başgil gazetelere de yazılar yazmaya

başlamıştır. Akademik birikimlerinin ve hukuka ilişkin önemli düşüncelerinin yer aldığı bu yazılar, önceki dönemlere göre daha özgür sayılabilecek bir ortamda yazıldıkları için toplumda da ses getirebilecek nitelikte hazırlanmışlardır. 1946 yılında çıkarılan Üniversite Kanunu ile üniversitelerin bağımsız hale getirilmesinin de Başgil'in yazılarının içeriğini etkilediği söylenebilir. Ayrıca bu dönemde yaşanan demokratik gelişmelerin hukuki kanatları da her zaman için Ali Fuat Başgil tarafından desteklenmiştir (Zaim, 2005: 20).

Yazdığı eserlerde kullandığı dil, dönemine göre kusursuz bir Türkçedir. Çünkü Türkçe dilinin düzgün kullanılması konusunda çok hassas davranan Başgil, "Türkçe Meselesi" isimli eseriyle bu konudaki fikirlerini beyan etmekten çekinmemiştir. Aynı sene "Gene Türkçe Meselesi", "Hakim ve Siyaset", "Hürriyet Nedir?", "Demokrasi Nedir?" gibi yazılarını da kaleme almış ve Vatan, Tasvir ve Son Posta gazetelerinde yayınlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nden kopan bir muhalefet olarak ortaya çıkan Demokrat Parti (DP), hatırı sayılır derecede destek toplayınca, Ali Fuat Başgil'de ortamın müsait olmasını fırsat bilerek bir fikir adamı olarak üzerine düşen görevi yerine getirmek üzere eleştirilerini Öz Türkçe adı altındaki uydurma dil faciası, maneviyat düşmanlığı ve okullarda dayatılan tek kitap sistemi gibi konularda yazarak bahsi geçen gazetelerde yayınlamıştır. 1946 yılında yayınladığı diğer çalışmaları da yine yakın zamanda gerçekleştirilecek olan seçimler açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar kendisini bir partiye bağlı olarak hissetmese de Demokrat Parti yanlısı gazeteler siyasal açıdan, Başgil de toplumsal açıdan CHP iktidarına karşı ortak bir savaş yürütmüşlerdir. Başgil, Demokrat Parti'li liderlerle bu konuda birleşiyor olsa da varılmak istenen hedef açısından aralarında farklılıklar bulunmaktaydı. DP'nin nihai hedefi iktidar olmak iken Başgil, ülkede gerçek bir demokratik rejimin kurulması ve fikir özgürlüğünün önünü açmayı hedeflemiştir (Başgil, 2014: 274).

Yakın zamanda gerçekleşecek olan çok partili sistemin ilk seçimleri var olan seçim kanunu uyarınca açık oy, gizli tasnif usulüne göre yapılacaktır. Bunun anlamı, hem oylar kullanılırken hem de sayılırken iktidarın denetimi altında olmasıdır. Bu konuya dikkat çekmek üzere Başgil, "Seçim Kanununun Kıymeti ve Eksiklikleri Meselesi" başlıklı yazısını Vatan gazetesinde yayınlamıştır. Yapılan seçimlerin iktidar güdümünde CHP'ye kazandırılması bu konuda birçok itiraz sesinin yükselmesine neden olmuştur. Bu itirazlar arasından Ali Fuat Başgil'in yazılarında işlediği konular, itirazların yerindeliği ve hukuki

dayanağı olması bakımından önem teşkil etmiştir. Sonraki dönemde bu seçim kanunu DP'nin muhalefeti sayesinde 1950 yılında yapılacak olan genel seçimlerden itibaren geçerli olmak üzere gizli oy, açık tasnif şeklinde değiştirilmiştir (Başgil, 2011: 63).

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin çıkardığı “Hür Fikirler Mecmuası” da CHP iktidarına karşı eleştirilerin Ahmet Emin Yalman'ın başyazarlığını yaptığı Vatan Gazetesi ile beraber en çok yer aldığı mecra olarak dikkat çekmektedir. Özellikle bu mecmuada yazdığı yazıları Başgil'in fikirlerinin ve öngörü yeteneğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu anlamda ülkeye tam anlamıyla bir demokrasi henüz gelmemişken onun tehlikelerini görebilmiş ve bunlara ilişkin alınabilecek önlemleri ve sorunların çözümlerine ilişkin fikirlerini hukuk çerçevesinde belirtmiştir. Yaptığı sosyolojik çıkarımlar sayesinde olaylara sadece hukuki açıdan bakmanın yanı sıra dönemin gerektirdiği toplumsal şartları da dikkate alarak önemli analizler ortaya çıkartmıştır. Bu analizler CHP için olumsuz bir havanın oluşmasına sebep olduğu için Başgil sürekli olarak Demokrat Parti'li bir akademisyen olarak addedilmiştir. Ancak bunun doğru olmadığını bizzat Başgil kendisi belirtmektedir (Başgil, 2014c: 276). Başgil'in makaleleri onun DP'ye bağlılığını değil sadece fikirlerinin çoğu zaman DP ile aynı doğrultuda olduğunu göstermektedir. Başgil'in uzman olduğu konularda kaleme aldığı makaleler DP'nin fikirlerinin meşrulaştığı kanallar olarak hizmet vermiştir. Bu anlamda Başgil'in DP'ye bağlı bir akademisyen olmaktan çok ona akademik esaslar çerçevesinde fikirleri uyuşturduğu için makaleleri aracılığıyla gönüllü danışmanlık yaptığı söylenebilir.

1948 yılında “Ana Hukuk Dersleri” kitabını yayımlayan Başgil aynı yıl Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'yle beraber “Cihan Sulhü ve İnsan Hakları” başlıklı araştırmayı yayınlamıştır. Cemiyet bünyesinde daha sonra “Seçim Sistemi”, “Türkçe Meselesi”, “Devletin Ülke unsuru” ve “Vatandaş Hürriyetinin Kanuni Teminatı Meseleleri” başlıklı çalışmalarını ortaya koymuştur (Aşçı, 2000: XIII).

Başgil, 1949 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın tavsiye ettiği 100 temel eserden biri olan “Gençlerle Başbaşa” ve “Demokrasi ve Hürriyet” eserlerini yayınlamıştır. Akademik ve hukuki çalışmaların yanı sıra Gençlerle Başbaşa eseriyle Başgil, tüm ülkenin gençlerine adeta hocalık yapmaktadır. Bu anlamda bu eseriyle gençlere yol gösterip nasıl çalışılması ve öğrenilmesi gerektiği konularında da bilgiler vermektedir. Başgil'in de söylediği gibi

bu eser fikri çalışma yolundaki genç bireyler için yararlı olabilecek bir rehber niteliğindedir (Başgil, 2013a: 10).

1950 yılının başlarında ise gençler üzerine yoğunlaşan yazılarını yayınlamaya devam etmiştir. Gençlerin eğitiminin çok önemli olduğu gerçeğini iyi bilen Başgil, "Gençlik ve Memleket Hizmetleri" başlıklı makalesini yayınlamıştır. Gençler üzerine yayınlarının yanı sıra 1950 yılında DP'nin seçimi kazanması ile "beyaz ihtilal"¹ gerçekleşmesinin ardından Başgil, toplumsal seslere kulak verip iktidarın değişmesini de fırsat bilerek bireysel ve dinî özgürlük ile laiklik üzerine yazılar da yazmıştır. Bu yazılar 14 Mayıs 1950 seçiminin hemen ardından yayınlanmıştır. "Din Hürriyeti ve Laiklik Üzerine Düşünceler", "Din ve Hayattaki Rolü", "Din Mefhumunun Unsurları ve Din Hürriyeti", "Din Hürriyeti Fikrinden Doğan Haklar" ve "Din Hürriyetinin Hududu" başlıklarıyla yayınladığı yazılarında toplumun uzun süredir özlem duyduğu ve hakkı olan özgürlükler üzerinde durmuştur. Hukuk çerçevesinde demokratik ve meşru bir şekilde hazırladığı yazılarında Başgil, din özgürlüğünü savunurken aynı zamanda bunun sınırlarını da çizmiştir. Her ne kadar iktidarı değiştirecek derecede destekçisi olsa da, bu fikirlere karşı olanlar ve din hürriyetinin karşısına katı bir laiklik anlayışıyla dikilenler de varlığını korumuştur. Bu anlayış içerisinde din özgürlüğüne karşı olanlar için Başgil, "Din Hürriyetinin Düşmanları" başlıklı yazısını Yeni Sabah'ta yayınlamıştır. Bunun ardından politik tartışmaların yanı sıra toplumsal anlamda laikliğin tartışıldığı "Laiklik Nedir?" başlıklı yazısını da aynı gazetede okuyucularıyla paylaşmıştır (Aşçı, 2000: XV). Görüldüğü gibi bu dönemde, özellikle seçimlerden sonra, Başgil yazılarında laiklik ve din özgürlükleri üzerine yoğunlaşmış ve idealindeki demokratik anlayışın realiteyle buluşması için çabalamıştır. Yıllardır tek parti yönetimi altında sıkışan ve İkinci Dünya Savaşı ortamında iyice yoksullaşan toplumun iktidarı değiştirdiği 1950 seçimlerinden sonra hemen hemen her alanda kendisini gösteren demokratikleşme hareketleri, din özgürlüğü konusunda da kendisini Başgil'in yazıları sayesinde daha çok göstermeye başlamıştır.

---

¹ Beyaz İhtilal, çok partili hayata geçildikten sonra ilk serbest seçimlerin yapılarak Demokrat Parti'nin iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden alması ile sonuçlanan 14 Mayıs 1950 genel seçimleri, Demokrat Parti taraftarları tarafından bu duruma verilen bir isim olarak bilinmektedir. Devleti kuran ve 27 yıldır bunun yönetiminde tek başına bulunan CHP'nin iktidardan indirilmesine göndermede bulunmak için "ihtilal" ve bu iktidar değişikliğinin zorlamalarla değil de demokratik yollardan yapılmış olması sebebiyle de "beyaz" kelimeleri kullanılmıştır. Bkz. Aslantaş ve Bıçakçı, 1995: 45.

Başgil'in 1951 yılının popüler konularından olan din, inkılap, laiklik ve irtica gibi konularda da yazdığı önemli çalışmaları mevcuttur. Bunlardan en çok ses getiren ikisi ise "Bizim de Söyleyeceklerimiz Var Dostlar, İnkılap-İrtica" ve "İrtica Yaygarası" başlıklı yazıdır. Aynı yıl Başgil, "Berlin Uluslararası Devletler ve İdari Bilimler Akademisi"nin Nice ve Monaco'daki toplantılarına katılmıştır. Sonraki yıl Ali Fuat Başgil, yazılarını daha çok din konusu üzerinde yoğunlaştırmış ve dinî yayın yapan mecralarda yayınlamıştır. Yine 1952 yılında Karaçi'deki İslam Konferansı'na katılmıştır. Bu alandaki çalışmalarının sayısı artıran Başgil 1959 yılında bu sefer Kudüs'te düzenlenen İslam Konferansı'na katılmıştır (Zaim, 2005: 20).

Bir yandan fakültede profesörlüğe devam eden Başgil, diğer yandan da inandığı değerler üzerine çalışmalarını sürdürmüştür. 1954 yılında genellikle üniversite içerisindeki çalışmalara, 1955 yılında da devlet ve kamu kurumları üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Din üzerine yoğunlaşan son çalışmalarının haricinde bu yıllarda demokrasi ve bireysel özgürlükler üzerinde çalışmalar yapması, Başgil için hükümet politikalarında yerinde olmayan uygulamaların olduğu ve bunların kendisi tarafından ortaya konmak istendiğini göstermektedir. Geniş bir konu yelpazesine sahip olan Başgil, gerek yurtiçinde gerek yurtdışında yaptığı çalışmalarla hem öğrencilerine hem de diğer insanlara faydalı olmuş ve onların bilinçlenmelerine yardımcı olmak gibi bir rol de üstlenmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesiyle beraber hükümetin üniversitelerden ihraç ettiği 147 hocadan bir tanesi de Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'dir. Hukuk ve demokrasi kavramlarının pratikleşmesi konularına ömrünü adanmış çok önemli bir isim olan Başgil tarafından bu durum ülke ve demokrasi açısından çok büyük bir olumsuzluk olarak değerlendirilmiş ve bu tarihten sonra Başgil ülkede demokrasinin kısmen de olsa tekrar hayata geçirilmesi için çalışmalarını sürdürmüştür. Daha sonra çıkarılan bir kanunla üniversiteden ihraç edilen akademisyenler görevlerine iade edilip üniversiteye döndürülseler de Başgil bunu bir haysiyet meselesi yapmış ve üniversiteye geri dönmemiştir.

2.2.4. Siyasi Hayatı

Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nin en etkili olduğu yıllarda, gerek DP'ye verilen destek gerekse cemiyetin akademik çalışmaları anlamında önemli gelişmeler yaşanmış ve cemiyetin yayın sayısında da önemli ölçüde artış görülmüştür. Başgil de idealindeki

demokrasi doğrultusunda siyasi görüşlerine yazılarının içerisinde yer vermiş olsa da herhangi bir siyasi partinin safına geçmeyi o dönem için düşünmemiştir.

1950 yılında yapılan genel seçimlere kadar DP, Ali Fuat Başgil ile olan irtibatını Refik Koraltan şahsında gerçekleştiren görüşmelerle sağlamıştır. Yine seçimler öncesi Koraltan, Başgil'in DP'ye katılma konusunu görüşmek üzere Ankara'dan İstanbul'a gelmiş ve seçimlerin DP tarafından kazanılacağına kesin gözüyle bakıldığı için Başgil'in istediği bakanlıklardan birini ona vermek suretiyle milletvekili adaylığını kabul etmesi konusunda onunla ısrarlı bir şekilde görüşmüştür. Ancak Başgil, fikir adamlarının siyasete girmesine sıcak bakmadığı için çalışmalarına üniversitede hoca olarak devam etmek üzere bu teklifi reddetmiştir. Kısa bir süre sonra aynı konuda görüşmek üzere Celal Bayar'ın isteğiyle bir görüşme gerçekleştirilmesine bakılırsa, Başgil'in ilmi ve şahsiyetine DP'de duyulan ihtiyacın büyüklüğü anlaşılmaktadır. Daha sonra aynı konu ile ilgili Samsun parti teşkilatı ve başka birkaç şehirden gelen heyetlerin de ısrar etmesine rağmen Başgil'in yanıtı değişmemiştir. Her ne kadar Başgil bu teklifi kabul etmemiş olsa da kurucusu ve başkanı olduğu Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti'nden 24 kişi 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'den milletvekili olarak meclise girmiştir (Başgil, 2014c: 276-277).

1946-1952 tarihleri arasında Başgil her ne kadar DP'ye yakın olsa da, DP hükümetine ilişkin ciddi eleştiriler yapmaktan da çekinmemiştir. Eminönü Halkevinde, üniversite konferans salonunda ve İzmir Ticari ve İktisadi Bilimler Yüksek Okulu'nda verdiği hükümeti hedef alan sert dilli konferanslar, DP'nin önemli isimleri ile Başgil arasında bir mesafenin girmesine sebep olmuştur. Başgil bu mesafenin sonuçlarından en önemlileri olarak, gazetede çıkan yazılarına ilişkin üniversitede aldığı uyarı cezası ve 1958 yılında Irak Hükümeti'nin davetlisi olarak gittiği Irak'ta gerçekleşen kralın taç giyme töreninde Ankara'dan da davetli olarak giden heyetten aslında iyi tanıdığı Fuat Köprülü ve eski öğrencisi Salih Korur'un onu Irak'ta yalnız bırakıp görüşmemiş olmalarını göstermektedir (Başgil, 2014c: 283). Başgil'in Adnan Menderes hükümetine yönelttiği eleştirilerin en önemlilerinden bir tanesi İzmir Ticari ve İktisadi Bilimler Yüksek Okulu'nda verdiği konferansta dile getirmiştir. Mayıs 1955'te gerçekleştirdiği konferansını “...hükümetin hataları bu haliyle demokrasimizin geleceği için hiçbir umut vaat etmiyor. Yarından emin değilim.” sözleriyle bitirmiştir (Başgil, 2011: 109). Bir yıl sonra öğretim üyesi olarak derslerine devam ettiği İstanbul Üniversitesi'nde verdiği bir

konferansta ise DP iktidarını yine sert bir dille eleştirmiş ve konuşmasını meşhur olan şu sözlerle sonlandırmıştır:

“Ülkemizde çeşitli siyasi rejimler görüp yaşadık. Mutlakıyetten, ilkin otoriter bir meşrutiyet düzenine geçtik. Ondan, Jön Türklerin ihtilaliyle birlikte çok kısa süren liberal bir parlamento rejimine girdik. Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra otoriter Cumhuriyet’i, ardından İnönü’yle totaliter eğilimli Cumhuriyet’i denedik. 1950’den itibaren liberal demokrasi rejimi denemesi başladı. Böylece, hemen hemen bütün klasik rejimleri görüp yaşadık. Şimdiki deneme bizim için son şanstır. En büyük dikkati göstermeli ve bu son tecrübeye durumun kokuşmasına müsaade etmemeliyiz. Yoksa, tarihin akışını geriye döndürmek de, geçmişin tecrübelerini tekrarlamak da mümkün olmadığına göre, bize geriye denenecek tek bir rejim kalır: Onun hangisi olduğunu söylemeyeceğim, onu tahmin etmeyi sizlere bırakıyorum.” (Başgil, 2011: 109).

Kuruluşundan beri aynı safta yer aldığı DP’ye yönelik bu denli ağır eleştiriler yapmış olması, kendisine yönelik bazı kesimlerce yapılan eleştirilerde bahsedildiği gibi, Başgil’in DP’ye bağımlı bir hukuki meşrulaştırma aracı olmadığına net bir göstergesidir. Eleştirilerine bakıldığında da anlaşılmaktadır ki kendisi ilmin, hukukun ve demokrasinin destekçisi olan gerçek bir ilim adamıdır. Bu eleştirilerin yanında Başgil’in, 1954 yılından itibaren başlayan genel ekonomik kriz hakkında, hükümetin bakım ve tamiratları için gerekli olan yedek parçaları düşünmeden düzensizce ithal ettiği traktör ve makineler üzerine yaptığı eleştiriler de bulunmaktadır. Bu dönemde zincirleme bir etki olarak tarımda yaşanan krizden tüm ekonomi etkilenmiş ve işsizlik de hat safhaya ulaşmıştır. Birtakım ürünlerin ve ilaçların bulunmasında bile zorlukların yaşanması, Başgil tarafından İkinci Dünya Savaşı yıllarından bile daha vahim bir durum olarak nitelendirilmektedir. Menderes hükümetini eleştirdiği bir diğer konu ise tüm bu durumlar için bir çözüm üretmeye yönelmektense, Menderes’in İstanbul ve Ankara gibi büyük şehirlerde yapmaya çalıştığı imar hareketleri olmuştur. Bu amaçla hükümetin yaptığı toplu kamulaştırma faaliyetleri ve uyguladığı baskılar, Başgil’in idealindeki demokrasi anlayışıyla bağdaşmayan uygulamalar olmuştur (Başgil, 2011: 98). Başgil bu konulara da yazılarında oldukça değinmiş ve düşüncelerini DP’nin politikalarını düzeltmesine yardımcı olma niyetiyle açıklamaktan çekinmemiştir. Bu eleştiriler her ne kadar DP’nin kendi iyiliği ve selameti için bir dost tarafından politikalarına çeki düzen vermesi için yapılan eleştiriler olsa da DP tarafından, eleştirilerde Başgil’in kullandığı sert dil nedeniyle rahatsız edici olarak nitelendirilmiştir. Bu eleştirileri nedeniyle Başgil sorgu hâkimliğine çağrılmış ve yukarıda bahsedilen konulardan dolayı sorgulanmıştır. Netice

olarak kuruluşundan 1950 seçimlerine kadar iktidar mücadelesinde bulunan DP'ye önemli katkıları olmuş bir isim olarak Başgil'in, iktidarı boyunca DP'ye yanlış gördüğü konularda yaptığı eleştiriler, tek parti rejiminden sonra ilk kez denenen demokratik yönetim anlayışının da bozulmasından duyduğu endişeleri göstermektedir.

Ali Fuat Başgil tam anlamıyla siyasete girmeden önce her ne kadar yaptığı eleştiriler nedeniyle DP ile arası açılmış gibi görünse de 27 Mayıs yaklaşırken gerçekleşen olaylar neticesinde 28 Nisan'da Başbakan Menderes tarafından bizzat telefonla aranarak tavsiyelerini paylaşması için Ankara'ya davet edilmiştir. Böylece devlet idaresi konusunda ilmine, bilgisine ve fikirlerine hükümet kanadından da çok önem verildiği görülmektedir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da bulunduğu ve Çankaya'da gerçekleşen görüşmede Ali Fuat Başgil, Menderes ve Bayar'ın hoşuna gitmeyecek fikirlerini beyan etmekten çekinmemiştir. Beyan ettiği bu fikirlerinden bir tanesi, meclis tarafından bir tahkikat komisyonu¹ kurulmasının her ne kadar hükümetin hakkı olsa da komisyona verilen yetkinin sınırları aşması dolayısıyla anayasayla uyuşmadığını ve yapılmaması gerektiğini belirtmesidir (Başgil, 2011: 125-126). Ayrıca aynı konuyla ilgili olarak Cumhurbaşkanı Bayar'ın komisyona verilecek yetki kanununu onaylamayarak meclise geri göndermesini de tavsiye etmiştir. Üçüncü tavsiyesi ise gerilimin tırmandığı dönemin sosyal ortamında gençlere karşı hükümetin sert tedbirlere başvurmaması yönünde olmuştur. Başgil'in Menderes hükümetine son ve en önemli tavsiyesi ise zora başvurmaktan kaçınılması ve Menderes hükümetinin artan toplumsal tansiyon karşısında bir an evvel istifa etmesi ve muhalefete de bazı bakanlıklar vererek yeni bir hükümetin kurulması olmuştur (Başgil, 2011: 133). Menderes, eğer kendisinin başbakanlık makamından ayrılmasıyla sorunlar kesin olarak çözülecekse buna hazır olduğunu

---

¹ Tahkikat komisyonu, 18 Nisan 1960 tarihinde Adnan Menderes hükümeti tarafından kurulan 15 üyeli meclis komisyonudur. Bu komisyon, Türkiye'deki tüm siyasi faaliyetleri durdurma ve gerekli görülürse meclis dışında da faaliyette bulunabilme yetkisine sahip olması bakımından önem teşkil etmektedir. Komisyonun kurulmasından önce iktidarın muhalefeti dışlayan tavırları, muhalefetin halkı iktidara karşı kışkırtan söylemleri, basının tahrik edici yayınları bu sürecin hızlanmasına katkıda bulunmuştur. İktidar ve muhalefet arasında son dönemlerde tırmanan gerilim, Kayseri'de DP'liler ve CHP'liler arasında meydana gelen çatışma ile en üst seviyeye ulaşmıştır. Bunun üzerine Kayseri'ye gitmek isteyen İnönü'nün bu isteğinin vali tarafından reddedilmesi, iktidarın muhalefete karşı devlet kuvvetiyle müdahale etmesi gibi olaylar CHP'nin destekçilerini artırmıştır. Bu desteğin de etkisiyle CHP, iktidara fazlasıyla yüklenmeye başlayınca DP'liler muhalefeti kısıtlamaya yönelik bazı önlemlerin alınmasına gerek duymuşlardır. Bu amaçla, 18 Nisan 1960'ta CHP'nin siyasi faaliyetlerinin denetlenmesi, tahriklerinin önüne geçilmesi ve basının CHP'ile bu yöndeki işbirliğinin önlenmesi için 15 kişilik bir tahkikat komisyonunun kurulması talep edilmiştir. Nitekim kurulan Tahkikat Komisyonu kararı ile bütün siyasi partilerin siyasi toplantıları durdurulmuştur (Bulut, 2009: 136-139).

belirtmiş ancak buna inancının olmadığını da eklemiştir. Bayar ise daha sert ve kesin bir dille bu öneriyi reddederek bunun bir zaaf işareti olacağını belirtmiştir (Başgil, 2011: 133). Netice olarak Başgil'in ilminden faydalanmak için tavsiyelerini almak üzere onu Ankara'ya davet etmelerine rağmen hükümet yetkilileri onu dinlememiştir. Bunun neticesinde de bilindiği gibi 27 Mayıs darbesi gerçekleşmiş, ordu yönetime el koymuştur.

Darbeden sonra 15 Ekim 1961'de yapılması planlanan seçimler öncesinde 11 Ocak 1961 tarihinde ifadesine başvurulmak üzere dördüncü kez sıkıyönetime çağrılan Başgil, bu gidişinde 29 Mart'a kadar tutuklu kalmıştır (Zaim, 2000: 21). Bunun sebebini Başgil, "Türkiye ve Dünya" isimli bir dergide yayınlanan yazısı olarak belirtmiştir. 12 Aralık 1960'ta Millî Birlik Komitesi'nce çıkarılan bir kanunla Kurucu Meclis hakkında eleştiri yazısı yazmak yasaklanmış olmasına rağmen Başgil'in bu yazısı ise direkt olarak Kurucu Meclis'i eleştiren bir yazıdır. Ancak bu yazıyı ilk kez bir buçuk ay kadar önce yani bahsi geçen kanun henüz ortada yokken Yeni Sabah gazetesinde yayınlamıştır. Şimdi tekrardan yayınlanması ise Başgil'in eski öğrencisi olan dergi idarecilerinden birinin dikkatsizliğine bağlanmaktadır. Ancak Başgil'in konuya dair yapmış olduğu açıklamalara rağmen üç aya yakın bir süre sıkıyönetimde ve Balmumcu Askeri Hapishanesi'nde tutulmuş ve sonrasında beraat ederek serbest kalmıştır (Başgil, 2013b: 17-66).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra kurulacak olan ilk hükümete kadar, yalnızca gereken konularda dışarıdan DP'ye tavsiyelerde ve tenkitlerde bulunan Başgil, 1950 seçimlerinden önce DP'den gelen teklifleri kabul etmemiş olsa da darbeden sonra kurulan Adalet Partisi (AP)'nden gelen teklifi kabul ederek 15 Ekim 1961 seçimlerinde Samsun listesinden bağımsız senatör seçilmiştir. Başgil'in bu görevi kabul etmesinde halkın onu senatör olarak görmeyi istemesinin rolü çok büyüktür. Darbeden sonra gazetelerde yayınladığı önemli yazılarıyla halka çok iyi bir şekilde ulaşmış ve onların bilinçlenmelerine yardımcı olmuştur.

Seçimlerden önce söz verdiği Lizbon Konferansı'na katılmak üzere yurtdışına çıkan Başgil, konferanstan sonra dinlenmek ve 15 Ekim seçimlerinin sonuçlarını beklemek üzere Cenevre'ye gitmiştir. Her ne kadar seçim kampanyalarına katılması için Türkiye'den çağrılar olsa da, hapishanede kaldığı üç ayın ardından sürekli takip edildiğini ve adeta tekrar hapse atılmak için fırsat kolladığını düşündüğü için bizzat bu faaliyetlerin içinde olmak istememiştir. Fiili olarak Türkiye'de bulunmasa da Son Havadis gazetesine

yazdığı “Seçim Konuşmalarım” başlıklı yazılarıyla seçim kampanyasına destek vermiştir (Başgil, 2013b: 94-95).

Seçimleri AP'nin kazanmış olmasının yanında Başgil, askeri iktidarın yönetimi sivil iktidara bırakma konusunda verdikleri sözü tutmalarından dolayı da memnuniyetini gizlememiştir. Böyle bir ortamda özlemi duyulan gerçek bir demokratik idarenin yönetimi beklenmektedir. Gerek öncesinde gerekse seçim arifesinde yazdığı yazılarla Başgil, halk nezdinde önemli bir yer edinmiştir. Bu sayede gerek CHP dışında kalan diğer parti¹ seçmenlerinin büyük bir çoğunluğu Başgil'i cumhurbaşkanı olarak görmek istemişlerdir. Bu anlamda seçmenlerin oylarını verdikleri farklı partiler de bir işbirliği içerisine girerek Başgil'i cumhurbaşkanı yapma konusunda hemfikir olmuşlardır. Başgil Türkiye'ye döndüğünde daha havalimanındayken cumhurbaşkanlığı ile ilgili sorular sorulmaya başlanmış, bu sorular onu da şaşırtmış ve bu konuyla ilgili kesin bir cevap vermekten çekinmiştir.

Aynı akşam Ankara'ya doğru yola çıkan Başgil, yol boyunca trenin uğradığı istasyonlarda halkın onu destekleyen samimi sloganlarına aynı samimiyette yanıtlar vermiş ve arkasındaki halk desteğini daha iyi görebilmiştir. Ankara'ya geldiğinde kendisini karşılayan milletvekillerinin de cumhurbaşkanlığına adaylığını koymasındaki sözleri üzerine Başgil bunun kendisinin fikri olmadığını ancak milletvekillerinin ve dolayısıyla milletin fikrinin bu yönde olması sebebiyle bu hizmetten kaçınmayacağını belirtmiştir. Nitekim aynı gün Başgil'in kendi eliyle yazıp imzaladığı adaylık beyannamesine diğer parti milletvekillerinin imzaları da eklenmiş ve Başgil'in cumhurbaşkanı adayı olmayacağı yönünde çıkarılan dedikodulara son nokta konmuştur.

Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı olmasını arzulayan darbeci grubun, Başgil'in Ankara'ya geldiği günün akşamında onu başbakanlığa çağırıp cumhurbaşkanlığından adaylığını

---

¹ Bu partiler en başta Adalet Partisi olmak üzere, Yeni Türkiye Partisi ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi olarak sıralanabilir.

çekmesi için tehdit edilmesini ve Fahri Özdilek¹ ve Sıtkı Ulay² ikilisi ile aralarında geçen konuşmayı Başgil şu şekilde anlatmaktadır:

... Balmumcu'dan kötü gün arkadaşım Mehmed Gence gelmişti. Onunla çarçabuk bir akşam kahvaltısı yaptık. Saat yirmiye doğru da Başvekâlete yollandık. Yanımda Tahsin Demiray, Fethi Tevetoğlu, Ali Fuat Alişan, Şadi Pehlivanoğlu ve daha birkaç milletvekili vardı. Başvekâlet odasına Demiray'la birlikte girdik. Diğer arkadaşlar bitişik salonda kaldılar. Bizi kapıdan Fahri Özdilek ve Sıtkı Ulay karşıladı. Oturduk birer kahve içtik... (Başgil, 2013b: 102).

Başgil'in normal bir görüşmedeymişçesine başlattığı sohbeti biraz sonra Sıtkı Ulay asıl konuşmak istenen meseleye getirmiştir:

- Haber aldık ki siz, Cumhur reisliğine adaylığınızı koymuşsunuz. Bu haber doğru mudur?

- Doğrudur, efendim. Yalnız bir noktayı tenviz etmem lazım. Ben bu makama kendimi, kendim lâıyk görmüş değilim. ... Saat on üçten beri otelde grup grup ziyaretime gelen muhtelif partilerden milletvekilleri, bölgeleri halkının beni bu makamda görmek istediğini söylediler ve adaylığımı koymamı istediler. Bu umumi isteğe müspet cevap vermeyi bir vazife bilerek adaylığımı koydum.

- Adaylığınızı geri almanız lazımdır. Gürsel Paşa'nın karşısında başka bir adaylığa asla müsaade edemeyiz. (Başgil, 2013b: 104).

Açıkça millet iradesine yönelik baskı içeren bu sözlerin üstüne Başgil, bu yolun doğru olmadığını, dürüstçe gerçekleşmiş bir seçimden sonra işleyişin de dürüst olması ve Millî Birlik Komitesi'nin seçimlerden sonra iktidarı kazanan gerçek sahiplerine teslim etme sözünü tutması gerektiğini hatırlatmıştır. Demokrasinin gösterdiği yolun, seçimleri etkilemeden, mecliste milletvekillerinin cumhurbaşkanını seçmek üzere rahatça toplanabilmesi olduğunun altını çizmiştir. Bunun üzerine Sıtkı Ulay şunları söylemiştir:

---

¹ Dönemin başbakan yardımcılarında Orgeneral Fahri Özdilek, 27 Mayıs Darbesi'nde Birinci Ordu Komutanı olarak görev yapmış, Millî Birlik Komitesi'ne katılmış, Cemal Gürsel hükümetlerinde Millî Savunma Bakanlığı ve Devlet Bakanlığı ile Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. Cemal Gürsel'in Cumhurbaşkanı seçilmesiyle de geçici olarak yaklaşık bir ay kadar başbakanlık görevini yürütmüştür. Bkz. T.B.M.M. Albümü, Cilt 4, 2010: 1631.

² Millî Birlik Komitesi üyelerinden Sıtkı Ulay, Cumhuriyet Senatosu doğal üyeliği, Ulaştırma ve Devlet Bakanlığı görevlerini yerine getirmiştir. Sosyal Demokrat Parti kurucu üyesidir. Kara Harp Okulu komutanlığı görevini yürütürken 27 Mayıs darbesine katılmıştır. Bkz. T.B.M.M. Albümü, Cilt 4, 2010: 1632.

- Bizi anlamanız lazımdır. Müşkül bir durumdayız. Son günlerde bizim, hükümet olarak, kuvvetimiz yoktur. Orduda yeni bir cunta kurulmuştur. Bize bu cunta dikte etmekte, talimat vermektedir. Biz bugün devlet radyosuna bile hâkim değiliz. Radyo da cuntanın emrindedir. Adaylığımızı geri almanız hususunda bize talimat veren de bu cuntadır. Biz size cuntadan aldığımız talimatı tebliğ ediyoruz. Kabul edip etmemek size aittir. Fakat kabul etmediğiniz takdirde, sizin hayatınızı garanti edemeyiz. Bunu açık söyleyelim. Netice yalnız bundan da ibaret kalmayacaktır. Meclis açılmadan dağılacak, seçimler iptal edilecek, partiler kapatılacak ve askerî idare devam ettirilecektir. Siz, bir hukuk profesörü olarak, memleketin böyle bir akıbeta düşmesine elbette razı olamazsınız. (Başgil, 2013b: 106).

Böylesine açık bir tehditten sonra Başgil, adaylığını fiili olarak geri çekmeyeceğini ancak senatörlükten istifa ederek evine döneceğini beyan etmiş ve başbakanlıktan ayrılmıştır. Bir hukuk profesörü ve demokrasi yanlısı olarak Ali Fuat Başgil, Türkiye'nin Sıtkı Ulay'ın tehditlerindeki gibi meclisin dağıtılması ve askeri idarenin devam ettirilmesi gibi bir riski almak istemediği için senatörlükten ve cumhurbaşkanlığı adaylığından vazgeçmiştir. Başgil daha sonra yaptığı araştırmalara göre gerçekten de orduda bahsi geçen bir cunta yapılanmasının olduğu sonucuna da varmış ve dolayısıyla adaylığını geri çekmemesi durumunda yapılan tehditlerin blöften ibaret olmadığına inanmıştır. Böyle bir durumda rejimin ve ülkenin geleceğinin söz konusu olduğu yerde Başgil'in bireysel isteklerinin her zamanki gibi bir önemi yoktur. Dolayısıyla konuyu uzatmadan adaylıktan çekilmiştir.

Gerçekleşen bu olay sebebiyle Başgil'in siyasi yaşamı Türk siyasal hayatı açısından da önem taşımaktadır. 1945 yılında yeşermeye başlayan demokrasi tohumları 27 Mayıs darbesiyle tekrar kurumuş ve bunun sonrasında halkın cumhurbaşkanını kendi seçme isteğinin hiçe sayılmasıyla da Türk demokrasisi yeni bir darbe daha yemiştir.

1962 yılında Başgil tekrar İsviçre'ye gitmiş ve Cenevre Üniversitesi'nde Türk Tarihi ve Türk Dili bölümünde hocalık yapmıştır. Aynı dönemde daha sonra yargılanmasına da sebep olacak olan "27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri" isimli eserini Fransızca dilinde yayınlamıştır. Bu eserin yurtdışında yayınlanmasının ardından "devletin hariçteki itibarını sarsacak ve millî menfaatlere zarar verecek şekilde faaliyette bulunmak ve 38 sayılı anayasa nizamı, millî güvenlik ve huzuru bozan fiiller hakkındaki kanuna muhalefetten" hakkında dava açılmıştır. Gerçekleştirilen duruşmalarda, savcılığın kitap hakkındaki kanaatleri, bilirkişi raporları ve Başgil'in hazırlamış olduğu savunma sonucunda mahkemenin kararı beraat yönünde olmuştur (Başgil, 2011: 181).

1965 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Başgil, Adalet Partisi'nden İstanbul milletvekili olarak seçilmiştir. Bu süreç içerisinde Anayasa Komisyon Başkanlığı görevini yerine getiren Başgil, 2 yıl süren vekilliğinin ardından 17 Nisan 1967 tarihinde İstanbul Feneryolu'ndaki evinde vefat etmiştir (Zaim, 2005: 23).

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil, hayat hikyesiyle ve eserleriyle Türkiye'nin fikrî ve demokratik açıdan gelişmesine yön veren, büyük katkılarda bulunan önemli isimlerden olmuştur. Dersleriyle ve eserleriyle gençlerin yoluna ışık tutmasının yanı sıra, kişiliği ve fikirleriyle de Türkiye'nin toplumsal olarak aydınlanmasına hizmet etmiş bir kişilik olarak tarihteki yerini almıştır.

BÖLÜM 3: ALİ FUAT BAŞGİL’İN LIBERALİZM ANLAYIŞI

Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil’in Türkiye’nin liberalizm geçmişinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Başgil, hiçbir zaman Türkiye’de tam yerleşmemiş liberal anlayışın gelişmesi için çalışmış ve hayatının önemli kısmında bu anlayışı yazdığı yazılar ve yaptığı konferanslarla geliştirmeye uğraşmıştır. Liberal değerleri bu kadar benimsemesinin hukukçu kimliği ile de yakından ilişkisi bulunmaktadır. Liberalizm ile demokrasi ilişkisi göz önüne alındığında Başgil’in liberalizm anlayışını daha iyi kavrayabilmek için öncelikle onun demokrasi hakkındaki görüşlerine bakmak gerekmektedir. Çünkü liberalizm kavramı ile demokrasi temel anlamda birbiriyle ilişkili iki önemli kavramdır. Başgil’in ekonomik liberalizm üzerine siyasi liberalizm kavramı kadar yoğunlaşmamış olması da onun liberalizm anlayışını genel anlamda siyasi liberalizm üzerinden incelememizi gerektirmektedir. Bu doğrultuda Başgil’in demokrasi üzerine düşünceleri onun liberalizm anlayışı hakkında önemli bilgiler sağlar nitelikte olacaktır.

Daha önce detaylı bir şekilde hayatı üzerinde durulan Başgil’in düşüncelerine bakıldığında tarihsel olarak birtakım değişmelerin yaşandığı görülmektedir. En dikkat çeken değişim onun daha önceleri meşruluğunu güçlendirmeye çalıştığı, devletçilik anlayışını desteklediği tek parti yönetimini İkinci Dünya Savaşı sonrasında değişen uluslararası ortamın da etkisiyle eleştirmeye başlamış olmasıdır (Demirci, 2005: 282-284). Aslında tam anlamıyla devletçilik anlayışını değil, devletçilik anlayışının bireysel hak ve özgürlüklerle beraber işleyemeyişini eleştirdiği söylenebilir. Bir hukukçu olmasından dolayı eleştirilerinin genellikle anayasal düzen ve siyasi sistem üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kimliğiyle o dönemde tek parti iktidarına karşı muhalif olan aydınlardan biri olarak fiilen katılmasa da fikirleriyle DP’yi desteklemiş bir akademisyendir. 1950lerin ortasından itibaren DP iktidarının izlediği politikaların, kendi savunduğu anlayıştan farklılaşmaya başladığını ve siyasal sistemde DP’den sonra da beklediği ölçüde gelişmeler yaşanmadığını görünce katıldığı toplantı ve konferanslarda DP iktidarını da eleştirmeye başlamıştır. Başlarda sergilediği DP’ye yakın duruşu sebebiyle 27 Mayıs darbesi öncesinde iktidar tarafından toplumsal ve siyasal gerginliğin nasıl azaltılabileceği yönünde tavsiyelerini paylaşması için Ankara’ya davet edilmiş ancak verdiği tavsiyeler iktidar tarafından uygulanmamıştır (Başgil, 2011:125-137).

3.1. Başgil'in Devletçilik Anlayışı

Başgil, 1930'lu yılların ortalarında devletçilik yanlısı fikirleriyle dikkat çekmektedir. Dönemin de etkisiyle devletçiliği ekonomik, siyasal, hukuksal ve toplumsal yönleriyle kapsamlı bir biçimde benimseyerek savunmuştur. Ona göre devletçilik anlayışı sayesinde Türkiye disiplinli ve teşkilatlı bir ülke olmayı başarmıştır (Başgil, 2014b: 60). Bu doğrultuda 1935 yılında Siyasal Bilgiler Okulu'nda yaptığı konuşmasında devletçiliğin tanımını, Mussolini'den alıntılıyarak, "hep devlet içinde, hiçbir şey devlet dışında; hiçbir şey devlete karşı." şeklinde yapmıştır (Parla, 1989: 121). Tek parti döneminin baskıcı yönetim şeklinin devlet haricinde varlık gösteren oluşumları kapatması veya kamulaştırması, Başgil'in o dönemde yaptığı devletçilik tanımının oluşmasına da yardımcı olmuştur. Dönemin siyasi ortamı kısaca Başgil'in bu devletçilik tanımıyla özetlenmiştir (Demirci, 2005: 284).

Bu yıllarda yaptığı devletçilik tanımından da anlaşılacağı üzere Ali Fuat Başgil liberalizmi ilkeler bağlamında desteklese de Türkiye özelinde için liberalizmden uzak bir düşünce yapısına sahip olmuştur. Liberal anlayışın savunduğu bireyci, sınırlı, serbest ekonomi yanlısı devlet politikalarının aksine kapsayıcı ve düzenleyici devletin gerekliliği ile yine devletin ekonomiye müdahalesi konuları üzerinde durmuştur. Yönetim biçimiyle ilgili olarak dönemin Türkiye'sinin özgürlükçü olmayan bir demokratik yönetime sahip olduğu söylenebilir. Bu anlamda demokratik rejimlerin özgürlükçü olmadan da sağlanabileceği üzerinde durmaktadır. Bu anlamda yoğunlaşan devletçilik taraftarlığı sayesinde bireysel özgürlüklere kalan hareket alanları azalmış ve bu da yapısal olarak özgürlükçü görünen 1924 Anayasası ile mevcut durum arasında bir çelişki yaratmıştır. Bu noktada Başgil, 1924 Anayasası'nda bahsedilen bireysel özgürlükler kısmının mevcut şartlara göre güncellenmesi gerektiğini belirtmektedir (Başgil, 1938: 16). Bu güncelleme liberalizmin önemli dayanak noktalarından olan doğal hukuk üzerinden yapılmıştır ve Başgil tarafından bunun kaynağı birey olarak değil toplum ve devlet olarak ele alınmıştır. Bireylerin haklarının kaynağı doğal hukuk değil, devletin topluma karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görevler olarak belirtilmektedir. Devletin bu toplumsal görevleri yerine getirmesiyle bireylerin haklarını elde ettikleri sonucuna varılmaktadır. Dolayısıyla bu haklar bir ayrıcalık değil ancak devlet tarafından bireylere sağlanmış yaşam şartları olarak düşünülebilir. Yine liberal anlayışın tersi bir şekilde Başgil'in bu dönemdeki düşüncesine göre devletin sınırlılığı bireysel hak ve özgürlüklerden değil, bizzat devletin kendi

sınırlarını kendi belirleme yetkisine sahip olmasından ileri gelmelidir. Başgil tarafından 1924 Anayasası'ndaki bireysel hak ve özgürlüklerin dönemin şartlarının da etkisiyle bu şekilde yorumlanması, bireyi toplumun daha aşağısında bir yere konumlandırmıştır. Bu anlamda bireysel amaç ve çıkarlar, toplumsal amaç ve çıkarlarla çevrelenmiş ve onlara tabi bir hal almış olmaktadır (Demirci, 2005: 285). Aynı şekilde bu dönemde benimsenmiş olan devletçilik anlayışının bir başka etkisi de hak ve ödevlerin konumu meselesinde ortaya çıkmaktadır. Devletçilikte hak ve ödevler arasında ödevlere öncelik verilirken, liberalizm anlayışının desteklediği gibi bireyci sistemlerde özgürlükler ödevlerin de ötesinde birey olmaktan ileri gelen ayrıcalıklar olarak tanımlanmaktadır. Ancak Başgil, özgürlüğün çevresindekilere ve içerisinde bulunduğu toplumun tamamına karşı bireyin bir yükümlülüğü olduğunu belirtmektedir (Başgil, 1938: 18; 2014b 83-84). Bireylerin yapmakla yükümlü olduğu ödevler devletçilik anlayışının öngördüğü gibi ön plana alındığında, toplum içerisinde özgürlüklerin kesişmesinden doğabilecek sıkıntıların da önüne geçilmesi planlanmaktadır. Hak ve ödevlerin kaynağını bireyden değil bireyin toplumsallaşmasından alan hukuku Başgil, cemiyetçi hukuk olarak adlandırmaktadır ve devletçilik sistemine de cemiyetçi hukuk sistemini uygun görmektedir (Başgil, 2014b: 105-107). Başgil, cemiyetçi hukuk kavramı üzerine şunları söylemektedir:

...devletçilik sistemine yaraşan hukuk cemiyetçi hukuktur. Yani hak ve vazifenin kaynağını mücerret bir insanlık sıfat ve tabiatında değil, ferdin içtimai oluşunda ve sosyal münasebet ve tesanütte bulan hukuktur. Fertçi hukuk ile cemiyetçi hukuk arasındaki fark çok derindir ve pratik neticeleri vardır. Ezcümle, fertçi hukuk ferdi, cemiyetten önce mevcut olan bir varlık aldığı için cemiyet, devlet, nizam ve disiplin gibi sosyal hayatın en esaslı icapları bu hukukun gözündeki birtakım tahammülü zaruri şeylerdir. Fertçi hukukun ideali ferdin mümkün olabildiği kadar geni istiklâlidir. Bu istiklâli başka türlü temine imkân mevcut olmadığı içindir ki disiplin ve otoriteye razı oluyor. Cemiyetçi hukuk ise cemiyeti ilk ve son bir mu'ta alır ve devlet, nizam ve disiplin gibi lâzimleri bu mu'tanın en tabîî vasıfları görür. Bu iki telâkki arasındaki fark bilhassa hürriyet fikrinde ve hürriyetin nizamlanması meselesinde daha iyi tebarüz eder (Başgil, 2014b: 105)

Bu düşünceleriyle Başgil'in, ödevleri haklardan üstün tutan bir devletçilik anlayışına destek verdiği görünmektedir. Dönemin devletçi katı yönetim anlayışından bir noktada ayrılarak devletin gücünün ve erişebildiği noktaların bir sınırı olması gerektiğini söylese de bu sınırı liberalizmin özümlediği bireycilik anlayışındaki hak ve özgürlüklere yaklaşmayacak şekilde tutmaktadır. Bireycilerden daha farklı olarak devletin varlık sebebini millet olarak gören Başgil, yükselen devlet karşısında bireyin de bir değeri ve

kendine özgü hakları olması konusunda bireycilerle aynı fikri taşımaktadır. Her ne kadar devletçilik anlayışı güçlenmiş olsa da mevcut hukuk sisteminde güçlenen devlet karşısında bireyi koruyan hukuk kurallarının var olduğunu söyleyen Başgil, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile bireyin korunmasının sağlandığını belirtmektedir. Bireyleri devlet karşısında koruyan ve bireylere haklar sağlayan bir takım düzenlemelerin bulunduğu bu kanun aynı zamanda devletin gücünün de sınırlarını oluşturmaktadır (Başgil, 1938: 27-28). Bu noktada Başgil'in bireycilik anlayışına tekrar yaklaşan bir çizgi benimsediği söylenebilir. Her ne kadar devletin güç ve yetkisiyle bireyin etrafı sarılmış olsa da anayasayla devletin belli konularda sınırlarının çizilmiş olması, bireyin devletin faaliyetleri karşısında birtakım güvencelere sahip olduğunu göstermektedir. Hukuksal olarak bireyin devletin faaliyetleri karşısında güvencelerinin var olmasının yanında bunların uygulamadaki geçerliliği konusunda Başgil o döneme ilişkin fazla değerlendirme yapmamaktadır (Demirci, 2005: 286).

Başgil'e göre devletçi sistem, bireyci devlet sisteminin tam tersi bir şekilde milleti temel olarak hareket etmektedir. Ona göre devletçi sistem “...*millî ve sosyal kuvvetleri devletin şuurlu merkezine bağlamak, devletin düzenleyici kontrolü ve otoritesi altına almak şeklinde tahakkuk eder.*” Devletçi sistemin ruhunda düzen ve disiplin ile rasyonel bir yönetim bulunmaktadır. Bu anlamda birey liberal anlayışın aksine yalnızca kendi çıkarları için değil ayrıca toplumun çıkarlarını hedef olarak çalışmalıdır (Başgil, 2014b: 103).

1924 Anayasası'nı Başgil tamamıyla “yerli, millî, realist, birlikçi, otoriter ve camiacı” olarak tanımlamaktadır (Başgil, 2014b: 53). Bu anlamda 1924 Anayasası Başgil tarafından devşirme bir anayasa değil, millî ruhun yansıdığı ve ihtiyaçlar sonucu oluşmuş bir anayasa olarak nitelendirilmektedir. Anayasayı tanımlarken kullandığı realist kavramını ise anayasanın ruhunu ve sistemini bir doktrinden değil, direkt olarak ülkenin mevcut durumundan ve duyulan ihtiyaçlardan almasına bağlamaktadır. Anayasanın birlikçi olarak sıfatlandırılmasının sebebi de anayasanın millet egemenliğine dayanması temelinde devletin siyasal sisteminin meclisin temsil ettiği tek kuvvet ilkesine dayandırılmasıdır. Başgil, 1924 Anayasası hakkında son olarak söylediği otoriter ve camiacı özellikleri ise gücün tek bir organda yani mecliste toplanmasıyla, tek karar mekanizmasının meclis olması ve toplumsal hayat ve faaliyetleri düzenleme gibi geniş yetkilere sahip olmasını kastetmektedir. Buna ek olarak Türk devletçiliğini, sade bir

otoriterizm olmaktan ziyade ülkenin toplumsal, ekonomik ve kültürel faaliyetlerinin tümünün devlet politikalarına ve bilinçli yönetimine bağlanması anlamına gelen sosyal bir program prensibi olarak görmektedir (Başgil, 2014b; 59-60). Bu özelliklerini saydığı 1924 Anayasası için Başgil, “*bu kanun Türkiye’de bir nevi demokrasi tesis etmiştir ki; buna, liberal ve endividüalist demokrasiye mukabil, otoriter ve camiacı demokrasi denilebilir.*” yorumlamasında bulunmuştur (Başgil, 2014b: 54).

Resmi olarak katılmasa da çalışmalarıyla desteklediği DP hükümetinin ikinci iktidarı döneminden sonra uygulamalarında yaşanan değişimler nedeniyle onu da eleştirmeye başlayan Başgil, bu dönemden sonra, tek parti dönemindeki fikirlerine göre birtakım farklı düşüncelere sahip olmuştur. 1956 yılında İstanbul Üniversitesi’nde verdiği bir konferansta mevcut Anayasanın eksik ve sakat olduğunu şu şekilde özetlemiştir:

“Kanaatlerimizi açık söyleyelim: Bundan otuz iki sene evvel çok büyük tarihi ve siyasi vukuatın ertesinde çarçabuk yapılmış olan şimdiki Anayasamız, bugünün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzaktır ve vatandaş hak ve hürriyetlerini koruma tedbirlerinden hemen hemen tamamıyla mahrumdur. Şimdiki Anayasamız, hak ve hürriyet için teçhizatlı ve müesseseli değil, çok basit ve adeta çıplak denecek kadar sade bir rejim kurmuştur. Ve vatandaşın ziyade yeni teessüs eden bir devletin otorite ve merkeziyet ihtiyacını göz önünde tutmuş, yaşayan nesli mabudlaşan bir devlet fikrine feda etmiştir.” (Başgil, 2014c: 79).

Bu noktada Başgil’in fikirlerine bakıldığında, onun bireysel hak ve özgürlükler üzerine daha fazla yoğunlaştığı görülmektedir. Başgil devletçiliğin, gelişme yolundaki Türkiye için gerekli olduğuna inanmış, ancak yaşamının bu döneminde liberalizme daha fazla yaklaşan düşüncelere sahip bir fikir adamı olarak devletçiliğin bireysel özgürlüklere zarar vermeyecek bir devlet politikası olarak yürütülmesi gerektiğini düşündüğü için anayasanın bu konuda eksik olduğunu belirterek onu eleştirmiştir (Başgil, 2014c: 139). Her iki dönemde de devletçilik kavramı üzerine yaptığı tanımlamalar birbirinden çok uzaklaşmamış olsa da Başgil’in bu kavram üzerindeki düşüncelerinin değiştiği görülmektedir (Demirci, 2005: 287).

Başgil 1930’larda liberalizm yanlısı olmasa da, liberalizm karşıtı olduğu da söylenemez. 1939 yılında tek parti döneminin uygulamalarından biri olan yükseköğretimde tek devlet kitabı okutulması uygulamasını bir ilim adamı olarak eleştirmesi bu dönemde Başgil’in fikirlerinde veya fikirlerini beyan etme şeklindeki liberal izlerin göstergesi olarak kabul

edilebilir. Bu anlamda 1941 yılında yazdığı bir eser tahlilinde, eserin yazarı Ahmet Hamdi Başar'daki kapitalizm ve liberalizm karşıtlığının, onun liberal yönetimlere ilişkin abartılı yargılara varmasına neden olduğunu beyan ederek, Başar'ın eserinde kullandığı liberalizm karşıtı dili eleştirmiştir (Başgil, 1941: 1033). Bir akademisyen olarak Başgil bu eleştirisinde Başar'ın tarafsız olmadığını altını çizmiş olsa da, o dönemde bu görüşünü belirtmiş olması aynı zamanda liberalizm düşmanı olmadığını da kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla Başgil'in 1950'lerde daha net bir şekilde ortaya çıkan liberalizme olan yakınlığının, bu dönemlerde ona olan temkinliliğinin tersine dönmesinden çok liberalizm konusundaki tarafsızlığının liberalizm lehine yön değiştirmesinin bir sonucu olduğu söylenebilir.

3.2. Başgil'in Demokrasi Anlayışı

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle uluslararası alanda yaşanan değişmelerin etkileri Başgil'in çalışmalarında da kendisini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'de çok partili hayata geçilmesi ve demokratikleşmenin sağlanmaya başlaması gibi olaylar Başgil'in düşüncelerindeki liberalizm izlerinin de daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Başgil'in liberalizmin ilkelerine olduğu kadar demokrasi kavramına da bakışı, genel anlamda onun liberalizm anlayışı hakkında önemli bilgiler vermektedir. Liberalizm ve demokrasi kavramlarının ilişkisi düşünüldüğünde Başgil'in demokrasi anlayışının da incelenmesi gerekmektedir.

Demokrasi kavramı üzerine oldukça fazla yazısı bulunan Başgil, bu kavramı açıklarken oligarşiler üzerinden bir anlatım yapmıştır. Çünkü Başgil'e göre "oligarşi ile demokrasi, gece ile gündüz gibidir ve gündüzün aydınlığını tatmak için gecenin kasvetini duymuş olmak gerekir." (Başgil, 2014a: 33). Demokrasinin devlet yönetiminde dikkat edilen bir ilke olarak var olması, ülkede hükümet ve vatandaş terimlerinin gördüğü itibara göre değişiklik göstermektedir. Başgil hükümet kavramının siyasal bilimlerde "bir devlet camiası içinde en üstün karar ve kumanda iktidarını kullanan kimselerden mürekkep heyet" anlamına geldiğini söyler. "Bu heyette görev yapan bireylere hükümet adamı ve bu adamların kullandıkları üstün iktidar ve salahiyyete de, hukuk diliyle, hâkimiyet" denildiğini ekler. Ayrıca hükümet kavramı Başgil'e göre dar ve geniş olmak üzere iki şekilde anlaşılmaktadır ve normal halk, hükümet denildiğinde çoğunlukla yalnızca dar anlamda olan, devletin sadece icra ve infaz yetkilerini kullanan temsilciler ve bunların

bağlı olduğu icra ve idare amirlerinden oluşan heyeti anlamaktadır. Oysaki geniş anlamında hükümet kavramı, icra ve infaz yetkisinin temsil edenlerin yanında genel anlamda devlet hâkimiyet ve yetkilerini kullanan tüm kişi ve kurumları nitelemektedir. Bu organların en başında da Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) gelmektedir (Başgil, 2014a: 11-12).

Her ne kadar güçlü bir meclisin varlığı ve sağlam bir millî iradenin hükümette temsili demokrasi açısından önem arz etse de, bazı durumlarda içerisinde yaşadığı ülkenin yönetim biçimi olarak bireyler, yöneticiler, milletler farklı yönetim biçimlerine tabii olabilirler. Bunlar bazen yönetilen grup açısından millî iradenin yansıtılmasıyla, bazen de baskıcı yöneticilerin tercihleri sebebiyle yaşanabilir. Öte yandan toplumsal bir varlık olan insan, hayatını devam ettirmek ve yaşamından zevk almak hırsına sahip bir canlı olarak; kin, intikam, riya, kıskançlık, yalancılık, tembellik gibi olumsuz özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bireylerde doğuştan var olan bu olumsuz özellikler ise düzenli bir toplumsal hayatın ve esenliğin düşmanlarıdır. Başgil'e göre bu tarz kötü özelliklerine kendisini fazlasıyla kaptıran insanları durmadan takip edip onları bastırabilecek, ayrıca onların ilişkilerinin yönetilmesi görevini de yerine getirecek güçlü bir yönetici hükümete doğal olarak gerek duyulmaktadır (Başgil, 2014a: 25). Sorun, bu hükümetin demokratik mi yoksa oligarşik bir niteliğine mi sahip olacağı konusunda ortaya çıkmaktadır. Azınlık bir grup yönetici tarafından idare edilen oligarşik devletlerde, çokluğun yararının yerine yönetici kademesindeki azınlığın yararına olan ve bu azınlık üst sınıfa hizmet eden uygulamaların genel anlamda zorlama ve kuvvet yoluna dayandığı bilinmektedir. Bu anlamda Başgil'e göre çoğunluğu oluşturan halkın bu tarz oligarşik hükümetlere itaat ederek uyum göstermesi, onların bu hükümetlere oy vererek meşruluklarını kabul ettikleri anlamına gelmez. Çünkü itaat etmek bir eylemdir ve bu eylemin kaynağı zorlama ve baskılar olabileceği gibi halkın oyu ve rızası da olabilmektedir (Başgil, 2014a: 18). Demokrasi ise en başta bir hükümet ve yönetim sistemi olduğu için, bir ülkede yaşayan bireylerin ekseriyetle, ekseriyetin de ehliyetliler ve seçkinlerle temsili esasına dayanmaktadır (Başgil, 2014a: 34). Dolayısıyla bir hükümetin iktidara gelişi bakımından demokratik olabilmesi için halkın rıza ve oyunu alma koşulu bulunmaktadır. Diğer bir ifadeyle demokratik hükümet, seçim kuvvetine dayanmaktadır. Bu seçimlerde çıkan karar da yönetimi çoğunluğun kararıyla, çoğunluğun temsilcilerine bırakır. Başgil'in anlatımında ekseriyet fikri demokrasiyi diğer rejimlerden ayrı kılan en önemli

özelliklerinden biri olarak dikkat çekmektedir. Başgil demokrasilerde ekseriyet fikrini “bin bir başlı bir hükümdar”a benzeterek, onun oligarşilerden farklı bir şekilde belirli ve ayrıcalıklı bir grubun değil tüm halkın hükümdarı olduğunu belirtmektedir (Başgil, 2014a: 35). Dolayısıyla demokratik hükümetlerin kaynağı da oy hakkına sahip olan halktır ve hükümet gücünü buradan almaktadır. Bu gücün devamlılığı, hükümetin halkın çoğunluğunun yararına çalışmasına bağlıdır.

Demokrasinin en önemli bileşenlerinden olan ekseriyet fikri üzerine de ayrıca eğilen Başgil, bunun bir sınıf ekseriyeti olmadığını belirtmektedir. Bunu da bir örnekle açıklamıştır : “*Bir memleketin muayyen bir sınıfı mesela çiftçi ve işçileri, o memleket nüfusunun ekseriyetini teşkil etseler bile, sırf çiftçi veya işçi menfaatlerini temsil etmek üzere teşekkül edecek bir hükümet, modern manasıyla bir demokrasi olmaz.*” (Başgil, 2014a: 36). Bu anlamda ekseriyet kendi içerisinde kapalı bir yapıya sahip olmamalı, dışarıdan örneğin başka meslek gruplarından gelmek isteyen bireylerin katılımına da açık olmalıdır. Aksi halde bu yönetim şekli bir sınıf hükümeti halini alabilir.

Öte yandan demokrasiyi yalnızca bir ekseriyetin hükümeti olarak anlamak ve anlatmak da doğru değildir. Ekseriyet fikri, demokrasiyi ayakta tutan bir bileşen ve onun önemli bir maddesidir. Demokrasi esasen belirli ilkelere dayanan bir anlayıştır ve bu anlayış da bir hayat ve topluluk görüşünün ifadesidir. Demokrasinin insanlık açısından değeri de bu görüşten ileri gelmektedir (Başgil, 2014a: 50). Başgil, demokrasinin su götürmez bir şekilde kabul edilebilecek halini, kuvvet ve yetkisini gerçek ve yalansız bir çoğunluğun ki bu çoğunluk siyasi özgürlük ve eşitlik esasları çerçevesinde ortaya çıkan bir çoğunluktur, elinde bulunan hükümetin yönetiminde olduğunu söylemektedir (Başgil, 2014a: 34).

Başgil, iktidara serbest bir seçimle gelişin, bir hükümetin demokratik olabilmesi için ilk şart olduğuna ancak yeterli olmadığına dikkat çekmektedir. Ona göre bir hükümetin demokratik olabilmesi için iktidara seçimle gelişinden daha önemli olan şart ise hükümetin iktidarı kullanım şeklidir. Başgil, demokratik hükümeti, iktidarı hukukun ilkelerine uygun olarak insan hakları çerçevesinde kullanan hükümet olarak nitelendirmektedir. Bu haklardan en önemlileri ise liberalizm kavramı için de çok önemli olan özgürlük ve eşitlik haklarıdır. Hükümetlerin demokratik olarak kabul edilebilmesi, vatandaşların özgürlük ve eşitlik gibi anayasal güvencede olması gereken haklarına o

hükümetin ne derecede uyduğuna bağlanmaktadır (Başgil, 2014a: 19). Bazı durumlarda bireysel hak ve özgürlükler anayasada güvence altına alınmış olmasına rağmen uygulamada farklı olabilmektedir. Bu tip yönetimlerin demokratik olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

Başgil'in demokrasi anlayışındaki bir diğer önemli nokta da toplumu oluşturan tüm bireylerin amaçlarını gerçekleştirmek ve mutluluğa ulaşmak adına birbirleriyle eşit haklara sahip olup, aynı muameleleri görmelerinin gerekliliği konusudur. Bu gerekliliği yerine getirebilmek için demokrasi anlayışı özgürlük ve eşitlik kavramlarına dayandırılmalıdır. Başgil, siyasi anlamda, bir hükümetin çoğunluk hükümeti olması kuralıyla işleyen demokrasinin, bireysel ve toplumsal haklar açısından da özgürlük ve eşitlik ilkelerine dayalı bir adalet rejimi olduğunu belirtmektedir (Başgil, 2014a: 51). Başgil'e göre eşitlik, adaletin gerçekleşmesi için bir şarttır. Bu anlamda bireyler eşit olarak dünyaya gelmiştir ve kimsenin bir diğerinden üstünlüğü söz konusu değildir. Üstünlük ve ayrıcalık, bir unvan veya mevkiinin getirdiği bir kazanım değil; ehliyet, hizmet ve liyakatin bir sonucu olarak elde edilmesi gereken bir takım özelliklerdir. Bireylerin toplumda hak ettikleri makam ve geleceğe sahip olma konusunda hukuken eşit imkânları elde etmeye hakları vardır (Başgil, 2014a: 53-54).

Başgil demokratik eşitliğin, bireyler arasındaki kişisel özelliklerine veya mal varlıklarına dayalı farklılıkları görmezden gelerek, kesin bir çizgi çekip matematiksel eşitliği sağlamak demek olmadığını söylemektedir. Bunun yanında demokratik eşitliğin yalnızca iktisadi hayata dair olan eşitliğin sağlanması veya oligarşik yönetimlerdeki gibi yönetici kesime uşaklık etmede eşitliğin sağlanması olmadığını da belirtmektedir. Ona göre demokratik eşitlik, herkes için olan, kanunlarla korunan ve ehliyet, liyakat ve hizmet ilkelerini esas alan, toplumsal ve ahlaki değerlere dayalı nispi bir eşitliktir (Başgil, 2014a: 56-60). Oligarşileri reddederek demokratik yönetimlerde olması gerekli bir eşitlik anlayışı olarak belirtilen bu eşitlik anlayışı aynı zamanda liberalizm tarafından da kabul görmüş olan eşitlik anlayışıdır. Bu söylemleri ile Başgil, Locke'un doğa durumunu tasvir ederken bahsettiği gibi bir barış halinin, bireylerin doğal olarak içerisinde bulunduğu bir özgürlük ve buna bağlı olarak eşitlik durumunun var olduğu görüşüne yaklaşmaktadır. Başgil'in bahsettiği eşitlik anlayışında, Locke'un doğa durumunda belirttiği gibi bireylerin eşit olması, sahip oldukları yargı haklarının ve kullandıkları güçlerin karşılıklı olması ve kimsenin bir diğerinden fazla hak ve güce sahip olmaması anlamına

gelmektedir. Dolayısıyla Başgil'in eşitlik anlayışı Locke'un doğa durumundaki eşitlik anlayışıyla örtüştürülebilir. Buna ek olarak yalnızca eşitlik kavramı üzerinden bakıldığında Başgil'in klasik liberalizm türüne yakınlık gösterdiği sonucuna da varılabilir.

Başgil için demokrasinin, eşitliğin yanı sıra adalet ve özgürlük olmak üzere üç temeli bulunmaktadır. Bu temeller çerçevesinde demokrasiyi ideal bir rejim olarak niteleyen Başgil, bunu demokrasinin bireyin hayatında kendi istediği yoldan ilerlemesi ve kişiliğinin efendisi kalması ihtiyacını karşılamasıyla açıklamaktadır. Demokraside bireyler her türlü sıfat ve ayrımcılıktan arınmış şekilde yalnızca insan olarak ele alınır ve en şerefli varlık olduğuna inanılır. Öte yandan demokrasi ideal bir rejimdir çünkü insan doğasına ve yaratılışına en uygunu demokrasidir. Toplumda varlık gösteren her birey kendini geliştirmek, istediği hayata erişmek ve mutluluğunu temin edebilmek için özgürlük, eşitlik ve adalete muhtaçtır ve bunlar da demokrasinin temel taşlarıdır (Başgil, 2014a: 83-84). Demokrasilerde hukuki eşitlik kanun önünde eşitliği ifade etmektedir. Başgil bireylerin kanun önünde eşit sayılması için iki şartın olduğundan bahseder. Bunlardan ilki "vatandaşların eşit olarak, doğrudan doğruya veya aralarından seçtikleri temsilcileri vasıtasıyla devlet kanunlarına rey ve rıza vermeleri", ikinci ise "bu suretle yapılan ve yürürlüğe konulan kanunların tatbikinde her vatandaşın eşit muamele görmesidir."(Başgil, 2014a: 85-86). Başgil'e göre demokrasi anlayışında özgürlük ve eşitlik, toplumsal yaşamda arzulanan adaletin gerçekleşmesi için birer aracı ilke görevini görmektedir. Bu anlamda demokrasi için, vatandaşları özgür olmayan bir devlet içinde adaletten bahsetmek olanaksızdır. Çünkü devletin adaleti sağlaması demek, bireylere hak ettikleri ödülü veya işledikleri bir kabahatten ötürü cezayı vermektir. Dolayısıyla demokrasilerde her birey iyi veya kötü yaptıkları eylemlerinden bizzat kendileri sorumludur. Özgür olmayan bireyler kendi eylemlerini kendileri gerçekleştirmiş sayılmayacakları için bunlara dair ceza veya ödül de alamazlar (Başgil, 2014a: 87). Başgil'in demokrasi anlayışına göre eşitlik olmayan yerde adalet de yoktur. Çünkü devletin adaleti sağlaması demek, vatandaşların yararına, liyakatine, suçuna ve zararına göre eşit muamele etmesi demektir. Başgil bu durumu demokratik eşitlik olarak adlandırmaktadır. Eylemlerinde ve kişisel özelliklerinde farklı olan insanlar arasında daha önce de bahsedildiği gibi demokrasilerde matematik bir eşitlik olmamalıdır. Bireyler

kendi eylemleri ve özellikleriyle hak ettiklerini almada eşit imkânlarla sahip olmalıdırlar (Başgil, 2014a: 88).

Başgil'in demokrasinin temellerinden biri olan adalet anlayışı görüldüğü gibi nispi bir adalet anlayışıdır. Başgil, genellemelere karşı ve bireysel kazanımlar doğrultusunda tecelli etmesi öngörülen bir adalet anlayışından bahsetmektedir. Demokrasinin gerçek anlamda işlerlik kazanabilmesi için adaleti bir şart olarak görmektedir. Adaletin ön koşulu olarak da eşitliği gösteren Başgil, eşitlik, hak ve özgürlüklerin demokratik yönetimlerde yasalarla garanti altına alınmış ve uygulamada da benimsenmiş olması gerektiğini belirtmiştir. Bu hak ve özgürlüklerin içerisine düşünce hakkı, çalışma hakkı, ifade özgürlüğü, mülkiyet hakkı gibi liberalizm kavramının ısrarla üzerinde durduğu haklar da girmektedir. Bu doğrultuda liberalizm ile demokrasinin ilişkisi derin bir boyut kazanmaktadır.

Sosyal adalet konusunda ise Başgil, sosyalizme karşı demokrasiyi savunmaktadır. Ona göre demokrasi sosyal adaleti ve iktisadi hayatı en insani bir şekilde ele almaktadır. Demokrasi nasıl baskı ve zulme yer vermeyen bir rejim ise, aynı zamanda toplumda açlığa ve sefaletle de çare üretmeye çalışan bir rejimdir. Bir ülkede sosyal adaletin sağlayıcısı ve bekçisi konumunda olan demokrasi, toplumsal refahı artırıp ülkede yaşayan tüm vatandaşların yaşam standartlarını yükseltmeyi hedeflemektedir. Bu hedefine ise demokrasi, sosyal adalet anlayışı ile ulaşabilir (Başgil, 2007: 38-39).

Demokratik olarak kabul edilen ülkelerde genellikle bireyler bu haklarını kullanmakta ve özgürlüklerini yaşamakta sorunlarla karşılaşmazlar. Demokrasinin ne derecede yerleşmişliğiyle doğru orantılı olan bu durum aslında ortak bir kültür ve medeniyetin de o toplumda ne denli yerleştiğini göstermektedir. Başgil liberal demokrasiyi, insanın toplumsal ilişkilerde bir araç değil amaç olarak görüldüğü, toplumda bireylerarası etkileşimlerin de bu düşünce etrafında şekillendiği, bireyin devlet ile olan ilişkilerinde devlet tarafından da amaç olarak kabul edildiği ortak bir kültür ve medeniyetin doğurduğu müşterek bir hükümet ve idare rejimi olarak tanımlamaktadır (Başgil, 2014a: 166). Burada Başgil'in sözünü ettiği ortak kültür ve medeniyet Batı kültürü ve medeniyetidir. Temellerinin Batı'da atıldığını söyleyen Başgil'e göre liberal demokrasilerde bireyin mutluluk ve refahı esastır çünkü mutlu ve refah seviyesi yüksek bireylerin bulunduğu toplumlarda mutluluk ve refah doğal olarak sağlanmış olmaktadır. Ayrıca Başgil'e göre

liberal demokrasinin önemli bir özelliği de şu anda yaşayan bireyi, gelecekte yaşaması beklenen birey için feda etmemesidir (Başgil, 2014a: 166). Çünkü birey amaçtır ve şu anda yaşayan birey bugünün amacıdır, gelecekteki bireyin mutluluğuna bir araç haline gelmemelidir. Öte yandan geleceğin gerçekten yaşanacağını bugünden kimse bilemez. Dolayısıyla Başgil'in liberal demokrasi anlayışında önemli olan zaman, an itibariyle içinde bulunulan zamandır.

Öte yandan liberal demokrasilerde her bireyin kendi ömrünü istediği şekilde ve huzurlu bir biçimde yaşamaya doğuştan hakkı vardır. Liberal demokrasi anlayışına göre bu hakkın kanunlarla sabitlenmesine gerek yoktur çünkü bu hak insan olmaktan ötürü elde edilen kanun üstü bir haktır. Buna karşın Başgil'in liberal demokrasi anlayışında bireyin içinde bulunduğu toplumun da gerektiği takdirde bireyden malını ve canını istemeye hakkı bulunmaktadır. Ancak belirtildiği gibi cemiyetin bu hakkı ancak gerekli ve hatta zorunlu olduğu durumlarda zorunluluğun derecesiyle sınırlı bir şekilde kullanılabilir. Başgil birey ve toplum hakkındaki bu görüşleri dolayısıyla liberal demokrasiyi bireyci, özgürlükçü ve müsaadekâr olarak sıfatlandırmaktadır (Başgil, 2014a: 166-167).

Başgil demokrasiyi hürriyet terbiyesinden doğan bir ruh ve zihniyet meselesi olarak görmektedir. Ona göre “bu terbiye ise, ferдин bedeni ve fikri hayat ve münasebetlerinde, kendi akli ve iradesi kuvvetiyle, kendini bizzat sevk ve idare etmesi ehliyet ve sanatından ibarettir. Bu da liberal demokrasilerin dayandığı en kuvvetli temeldir.” Bu doğrultuda Başgil için demokrasi, kendi anlayış ve yargılarıyla kendilerini yönetmesini öğrenmiş ve bu ahlakla olgunlaşmış bireylerden oluşan toplulukların hükümet rejimidir. Ona göre özgürlük ve demokrasi terbiyesi ilk olarak okulda öğrenilir. Eğitilmiş ve ahlaki açıdan demokrasinin gerektirdiği şekilde yetişmiş olan birey eskiden olduğu gibi ailede değil okulda bu terbiyeyi almış olmalıdır. Aile bu dönemde ancak okula yardımcı niteliktedir (Başgil, 2014a: 91).

Kısaca kaynağı Batı olan liberal demokrasilerde birey ve bireysel özgürlükler üzerinden bir hükümet ve idare rejimi geliştirilmektedir. Toplumsal düzende bireye duyulan saygıdan ve yerleşmiş olan bireycilik anlayışı üzerinden hareket edilmekte ve zorunluluk olmadıkça bireyin hak ve özgürlükleri ile mutluluğu hiçbir suretle arka plana konulamamaktadır. Çünkü liberal demokrasilerde hükümet gücünü bireylerin verdiği oylardan aldığı için, bireysel hak ve özgürlüklere aykırı faaliyetlerde bulunmaya başladığı

zaman seçmenler tarafından görevden uzaklaştırılmaktadır. Bu nedenle Batı ülkelerinde ruhen aynı olsa da halkın karakteristik özelliklerine göre küçük farklılıklar gösterebilen demokrasi, bir amaç olarak birey anlayışında birleşmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde Başgil'in bir hukukçu olarak en çok ilgilendiği konuların başında anayasal düzen ve onun liberal demokrasinin gerekleri uyarınca yeniden düzenlenmesi gelmiştir. Bu anlamda 1924 Anayasası'nı egemenliği kayıtsız şartsız millete bırakmasına rağmen egemenliğin nasıl ve hangi şartlarda kullanılacağını yeterince belirlemediği için onu "organize bir demokrasi" kuramamakla eleştirmiştir (Başgil, 2014c: 21). Öte yandan 1924 Anayasası, vatandaşların hak ve özgürlüklerini korumaya yönelik alınması gereken önlemler bakımından da eksik olduğu için, hak ve özgürlükler açısından donanımlı bir demokrasi yerine basit ve sade bir rejim kurmuştur (Başgil, 2014c: 79). Tekrardan söylemekte fayda vardır ki, bu yönleriyle daha önce yerli, millî, realist, birlikçi, otoriter ve camiacı olmakla övdüğü anayasayı şimdi ise ciddi biçimde eleştirmektedir. Bu eleştirilerini tarihsel akış içerisinde yaşanan siyasal ve toplumsal değişmelere bağlı bir şekilde yaptığı bilinmektedir. Öte yandan millî egemenliğin anayasal olarak tecellisinin yanında uygulamada da tecelli etmesi, ülkede özgürlük anlayışının ne derecede yerleştiğiyle yakından ilişkilidir. Bu noktada Başgil'in liberalizmin temel ilkelerinden biri olarak özgürlük kavramı üzerine olan düşüncelerini incelemekte fayda vardır.

3.3. Başgil'in Özgürlük ve Bireycilik Anlayışı

Her ne kadar kariyerinin başlarında Türkiye'ye ilişkin düşünceleri devletçilik anlayışına yakın olsa da Başgil için özgürlük kavramının her zaman için önem teşkil ettiği söylenebilir. Ona göre devletçilik anlayışının revaçta olduğu dönemlerde bile bireysel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması gereklidir ve bu Teşkilat-ı Esasiye ile sağlanmıştır. Modern medeniyetin temeli olarak gördüğü özgürlük kavramının ülkemizde çok da anlaşılabilirliğini düşünmemektedir (Başgil, 2014a: 111).

Demokrasi ve özgürlük rejimi ilk başta genellikle aynı şey olarak anlaşılabilir. Birbirleriyle sıkı ilişki içerisinde olan bu iki kavram esasen birbirinden farklı şeylerdir. Başgil bu iki kavram arasındaki ilişkiyi "tıpkı bir zarf ve zarf içine konmuş olanla münasebeti"ne benzetmektedir. Aynı şekilde "suyun kabına nispeti ne ise, hürriyetin de demokrasiye nispeti aşağı yukarı odur" diyerek bu iki kavram arasındaki ilişkiyi

betimlemeye çalışmıştır (Başgil, 2014a: 139). Bu anlamda hürriyet rejiminin toplumda varlığını sürdürebilmesi için demokratik bir ortama ihtiyaç duyulmaktadır. Bu demokratik ortamın özellikle bireylere özgürlük sağlamayı amaç edinip ona göre düzenlenmesi gerekmektedir. Aradaki bağ üzerine düşünüldüğünde demokrasinin, bireysel özgürlüklerin bir nevi garantörü görevini gördüğü söylenebilir.

Başgil için özgürlük insanın en temel ihtiyaçlarından bir tanesidir. Başgil, özgürlükten yoksun bireylerden oluşan bir toplumun geleceğini de siyasi olmasa bile kesinlikle ekonomik kölelik olarak görmektedir (Başgil, 2014a: 84-85). Demokrasi anlayışına göre de insanın saygıdeğer bir varlık olması nedeniyle özgürlüğe sahip olması, toplumsal düzenin sağlanması açısından önem arz etmektedir. Çünkü liberal demokrasiler özgürlük terbiyesinden beslenen rejimlerdir.

Özgürlük üzerine düşünürken öncelikle onun bir hak olduğundan bahseden Başgil'e göre kanuni ve insani olmak üzere iki tür hak mevcuttur. Bu anlamda özgürlük de insani bir hak olarak kabul edilmektedir. Her insan özgürdür ve bu hakka doğuştan itibaren insan olduğu için sahip olmuştur. Özgürlük, siyasal iktidar tarafından yok edilip, kaldırılamaz; iktidar ancak bu hakları düzenleme yetkisine sahip olabilir. Bu hakları düzenleme yetkisini kullanarak tamamen kaldırma yoluna giden iktidar ise halkına zulmetmiş olur (Başgil, 2014a: 64).

Özgürlük kelimesi daha yeni bir kelime olduğu için Başgil yazılarında özgürlük yerine hürriyet kavramını kullanmaktadır. Başgil, özgürlük kavramına hangi açıdan baktığına göre değişen farklı tanımlamalarda bulunmuştur. Siyasal bilimlerde ve iktisadi anlamda özgürlük üzerine yaptığı tanımlarda özgürlüğü kısaca şöyle özetlemektedir:

“Siyasi ilimlerde hürriyet, vatandaşların hükümetle olan münasebetlerinde, hükümet kuvvetinin objesi, esir ve kölesi değil; süjesi, hamili ve sahibi rolünü alması, yani hükümet heyetini serbest reyleriyle seçmesi ve seçilen heyetin de efkârı ammenin gösterdiği yolda yürümesi demektir. İktisadi manada hürriyet, iktisadi hayat ve teşebbüs sahasında hükümet kuvvetlerinin bir taraf ve zümre hesabına hareket ederek bu hayatın inkişafına engel olmamasıdır.” (Başgil, 2014a: 63).

Görüldüğü gibi Başgil için siyasal özgürlükte bireylerin tercihleri doğrultusunda iş başına gelmiş bir hükümetin varlığı şarttır. Bu hükümetin de toplumun beklentisi doğrultusunda çalışmalarda bulunması, özgür bir toplum için gereklidir. Öte yandan Başgil toplumsal

huzur ve emniyetin ilk şartının özgürlük ve eşitlikten hangisi olduğu konusunda kesin bir kanaat belirtmemekle beraber, bireylerin hayattan zevk alması ve bireysel mutluluğa ulaşabilmesi için en başta özgür olup kendi kendisinin efendisi kalması gerektiğini düşünmektedir (Başgil, 2014a: 66).

Başgil'in özgürlük kavramı üzerine olan düşüncelerine bakıldığında birey haklarına olan vurgu dikkat çekmektedir. Özgürlüğü bireyin insan olmasından dolayı sahip olduğu doğal bir hak olarak gören Başgil'in bir liberal olarak bireysel özgürlüğü siyasal özgürlükten daha önemli gördüğü söylenebilir. Klasik anlamda bireysel hak ve özgürlüklerin teorisinde toplumdan önce insan geldiği için liberalizme de uygun bir şekilde özgürlüklerin bireyin doğasında kendiliğinden var olduğu düşüncesine inanmaktadır (Başgil, 2014b:106). Bu inanç liberalizmin temelinde var olan bireycilik anlayışıyla paralellik göstermektedir. Birey vurgusu yaparak ilk kez 1947 yılında Vatan Gazetesi'nde yayımlanan yazısında "modern hürriyetlerimiz" olarak isimlendirdiği üç şekil özgürlükten bahsetmektedir: bedenî, fikrî ve manevi hürriyet. Bedeni hürriyet, isminden de anlaşılacağı üzere bireyin bedenî hareketleriyle ilgili özgürlüğünü kastetmektedir. Yani bireyin istediği yere gidip gelme, istediği şekilde oturma ve bedenini istediği şekilde yönetme gibi bir takım fiziksel özgürlükleridir. Fikir hürriyetini ise bireyin serbestçe düşünme ve özellikle de düşüncesini yazılı veya sözlü şekilde ifade etme hakkı olarak açıklamaktadır. Vicdan hürriyeti olarak da bahsettiği manevi hürriyetini ise, herkesin istediği bir dinin veya dini olmayan herhangi bir anlayışın inanç ve kurallarını istediği gibi benimseme hakkı ve bunu açıklarken hiçbir korku taşımaması ve baskıya maruz kalmaması olarak açıklamaktadır (Başgil, 2014a: 71-72). Başgil'in 1947 yılında bahsettiği modern hürriyetlerimizin, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu tarafından 1948 yılında hazırlanan İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde de yer aldığı görülmektedir (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, 1948). Başgil'in bedenî, fikrî ve manevi özgürlükler üzerine olan görüşlerinin İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nden önce yayınlanmış olması, dönemi itibariyle Başgil'in ortaya koyduğu çalışmanın önemini daha da belirginleştirmektedir.

Her üç türdeki özgürlüğün de toplumsal hayatta karşılaştığı farklı engeller bulunmaktadır. Bunların bir kısmının kaynağı toplumken, bir kısmının da bireyin kendisi olduğu ileri sürülebilir. Bedeni özgürlükler dış etkilerin yanı sıra başkalarının etkisi olmadan, kişinin bir rahatsızlığı sonucu da kısıtlanabilirken, fikir özgürlüğü ve manevi özgürlükler

genellikle dış aktörler tarafından kısıtlanma tehlikesi altındadır. Başgil'e göre fikir ve vicdan hürriyetinin karşısındaki en önemli engel, baskı ve tahakküm yollarını kullanan taassuptur. Taassubun insandaki zekâ ışığını söndürdüğü ve onun düşünme yeteneğini körelterek; ilim, ahlak ve medeniyete de kastettiğini düşünmektedir (Başgil, 2014a: 72). Öte yandan manevi özgürlük konusunda ise en önemli konuyu din hürriyeti, bir başka ifadeyle vicdan hürriyeti veya inanma hakkı oluşturmaktadır. Özgürlükler konusuna hak kavramı üzerinden eğildiği daha önce de belirtilen Başgil, manevi hürriyet kavramına da din özgürlüğü bağlamında başta inanma hakkı olmak üzere bir takım manevi haklar üzerinden açıklama getirmektedir. Ona göre inanma hakkı bireylerin manevi açlığını giderebilmek için ruhsal bir ihtiyaç ve vicdanen sahip oldukları bir haktır. Bu yüzden bu hakkı vicdan hürriyeti olarak da adlandırmaktadır. Öte yandan Başgil, vicdan hürriyetinin, din hürriyetinden daha geniş kapsamlı olduğunu da belirterek, vicdan hürriyetinin sadece din hürriyetini değil ayrıca herhangi bir siyasi, iktisadi veya felsefi inanca sahip olma özgürlüğünü de içinde barındırdığını ifade etmektedir (Başgil, 2015: 112). Dolayısıyla din özgürlüğünün, vicdan özgürlüğünün altında incelenebilecek bir çeşidi olduğu söylenebilir.

Bireysel hak ve özgürlüklerin insanlar için doğal bir hak ve ayrıcalık olarak görülmesinin en temel sebebi, birey ile devlet arasında giderilmesi olanaksız bir zıtlışmanın bulunuyor olmasıdır. Birey kendi hak ve özgürlükleriyle kendi işlerine yoğunlaşırken, devlet de bireyden çok daha kuvvetli ve bireyi her zaman baskı ve zorlamalara maruz bırakabilme gücüne sahip bir unsur olarak her zaman bireyin ensesindedir. İşte Başgil'in de benimsemiş olduğu özgürlük anlayışının temelinde bireyi kendisinden çok daha kuvvetli olan bu devlet unsurundan korumak yatmaktadır (Başgil, 2014b: 107). Aynı durumu bireycilik fikriyle de açıklamak mümkündür. Bireycilik anlayışını benimsemiş olan liberal sistemlerde asıl amaç bireyin mutluluğu olduğu için devlet baskısı altında yaşamak zorunda kalan bireylerin mutluluğunu sağlamak adına bireylerin devletten ve baskılarından korunması hedeflenmektedir. Devletçi sistemlerde bu korumanın sağlanması mümkün görünmemektedir. Başgil'in bahsettiği gibi bireyi baskı altına alma gücü ve kudretine sahip devletten koruma ancak liberal sistemlerde mümkündür. Öte yandan özgürlük, bireyin doğal bir hakkı olduğu için, birey dilediği gibi bu hakkı kullanma veya kullanmama serbestisine sahip olmalıdır. Bu serbestinin sınırı ise başkalarını maddi veya manevi bir zarara uğratma durumudur (Başgil: 2014b: 110).

Başgil'in kariyerinin başlarındaki devletçiliği destekleyen fikirleri, bireysel hak ve özgürlükler konusunda 1940 yılında verdiği bir konferansta kendisini tekrardan göstermektedir. Çünkü Başgil idealinde liberalizmi benimsemiş olsa da, realiteden uzak bir değerlendirme yapmaktan kaçınmıştır. Bu anlamda hak ve özgürlüklerin bireyci veya camiacı anlayışlarından hangisinin Türkiye için baz alınması gerektiği konusunda o tarihlerde “biz bu iki telakkiden birincisini yani hak ve hürriyetin mutlak ve fertçi telakisini kabul edemeyiz” diyerek, bunun Türk toplumsal psikolojisine, Türkiye siyasal bünyesine ve o dönemin ihtiyaç ve çıkarlarına uygunluğu bir yana, hatta zararlı olduğunu ifade etmiştir (Başgil, 2014b: 151). Çünkü Türkiye’de vatandaşlar özel hayatında bireyci olsalar da siyasal hayatta tamamen camiacıdır. Bir gelenek olarak devlet ve otorite duygusu bir Türk için yerleşmiş duygulardır. Başgil, adil olduğu sürece bir Türk için devlet otoritesinin aranan ve arzulanan bir durum olduğuna inanmaktadır.

İktisadi anlamda bireyciliğin esası olarak *laissez faireci* anlayışı kabul eden Başgil, toplumsal ve ekonomik ilişkilerin serbest ve bireyci bir anlayış çerçevesinde ilerlemesi gerektiğini savunmaktadır. Bireylere dışarıdan engelleyici bir müdahalede bulunulmadığı sürece, kendilerine yetecek ve başkalarına muhtaç olmayacak şekilde çalışma ve hayatlarını idame ettirme yeteneğine sahiptir (Başgil, 2007: 41). Bunun gerçekleşmesinin en önemli koşullarından bir tanesi devletin bireye ekonomik faaliyetlerinde müdahalede bulunmaması ve serbest girişimciliğin önünü açmasıdır. Toplum üzerinde bir tahakküm kuran rejimlerde bireycilikten ve ekonomik özgürlükten söz edilemediği için bu rejimlerin liberal anlayışın benimsediği ilkelerden oldukça uzak oldukları söylenebilir.

Öte yandan Başgil için baskıcı rejimlerin çekindikleri şey fikir veya düşüncelerden ziyade, bu fikir veya düşüncelerin ifade edilmesi, başkalarına ulaştırılmasıdır. Fikir özgürlüğünün önemi de düşüncelerin başkalarına yayılabilir olmasından ileri gelmektedir. Ancak fikrin ifadesi aydın kimseler için korkulacak bir durum teşkil etmemektedir. Fikrin ifadesiyle başa çıkmanın yolu ona aksi başka bir fikir üretip onu ifade etmektir. Başgil bu düşüncesini “fikir zehrinin panzehri, tenkittir yani fikrin zararlı ve hakikate uymayan taraflarını ortaya koymaktır.” şeklinde ifade etmektedir (Başgil, 2014a: 73-74).

Başgil için fikir ve vicdan hürriyeti bireyin sahip olabileceği en değerli ve en doğal özgürlüktür. Birey, düşünce ve inanma gibi önemli özelliklerini taassup ve baskı altında

kalmadan, kendi iradesiyle ve bir engellemeyle karşılaşmadan istediği şekilde düşünüp istediği fikre sahip olabildiği derecede fikren ve vicdanen özgür sayılmaktadır. Başgil'e göre bireyin sahip olduğu tüm hakların temelinde fikir ve vicdan hürriyeti bulunmaktadır. Bireyin sahip olduğu bu haklar baskı altına alındığı takdirde, akla ve vicdana tecavüz söz konusu olmaktadır. Başgil'e göre uyruklarına fikir ve vicdan özgürlüğü tanımayan ve yönetimleri altında bulunan bireylerin sahip olduğu özgürlüklere de saldıran yönetimler, var olan yönetimlerin en kötüsü ve iğrenci olarak nitelendirilmiştir (Başgil, 2014a: 75-76).

Özgürlük konusunda Başgil için bir diğer önemli nokta da ülkede özgürlük terbiyesinin verildiği okullardaki özgürlüktür. Ona göre ülkedeki en büyük güç, işçi veya çiftçi değil, okulları dolduran gençlerdir. Dolayısıyla geleceğe yönelik yatırımların yapılması gereken yer okullar ve okullarda öğrenim gören genç nesildir. Özgürlük terbiyesini almış bireyler yetiştirmesi için okulların öncelikle kendilerinin özgür olması gerekmektedir. Bunun yolu da gerçekten ülkesine hizmet etmek isteyen ve düzgün karakterli, dürüst hoca ve idarecilerin okullarda görev yapmasıdır. Ancak gerçekten özgür eğitimin ve özgürlük terbiyesiyle nesil yetiştirmenin önemini kavrayan hoca ve idarecilerin görevde olmasıyla siyasi otoriteden etkilenmeyen bir eğitim tahsis edilebilir (Başgil, 2014a: 92). Ancak Başgil, o dönemde okullarda bu derecede bir özgürlüğün sağlanabilmesinin çok zor olduğunu bilincindedir. Her ne kadar çalışmalarında özgürlük üzerine yoğun bir biçimde İkinci Dünya Savaşı sonrasında eğilmiş olsa da, önceden de belirtildiği gibi eğitimdeki özgürlük ile ilgili olarak tek parti dönemi politikalarından biri olan tek devlet kitabı¹ okutulmasını daha önce de eleştirmiştir. Başgil'in bu eleştirisi onun bireysel hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasına karşı olması bağlamında liberalizm yanlısı bir uygulama olarak değerlendirilebilir. Çünkü ona göre bilim, ekonomik liberalizmde dikkat çekilen bireysel ve toplumsal mutluluk gibi, serbest rekabet, serbest mesai ve serbest çalışmadan meydana gelebilir. Dolayısıyla Başgil'e göre bilim insanların bu serbestliğini sınırlandıracak her türlü düzenlemenin önüne geçilmelidir (MEB, Birinci Maarif Şurası Çalışma Programı, 1991: 153).

---

¹ Burada tek devlet kitabı konusuna açıklık getirmekte fayda görülmektedir. Tek devlet kitabından, eğitim kurumlarında somut anlamda tek bir kitaptan eğitimin sürdürülmesi anlaşılmalıdır. Burada kastedilen, devlet tarafından katı bir müfredat çerçevesinde belirlenen, izin verilen kitapların tüm eğitim kurumlarında öğretim yapılması amacıyla kullanılmasıdır. Bir akademisyen olarak Başgil bu konuyu eleştirmiştir.

Öte yandan Başgil için özgürlük, ne belirli bir sınıfa verilmesi gereken ayrıcalık ne de sıradan insanların sahip olabileceği bir lüktür. Özellikle varlıklı ve toplumsal olarak üst sınıfların özgürlüğe sahip olduğu toplumlarda özgürlüğün genele yayılabilmesi için asgari düzeyde bir refahın sağlanması ve açlık, yoksulluk, barınma gibi sorunların giderilerek herkesin geçinebilir bir hale getirilmesi gerekmektedir. Gerek iktisadi gerekse sosyal hayatta refahın toplumun geneline yayılması için izlenmesi gereken yol da yine özgürlük yoludur. Çünkü bu sayede bireyler yeteneklerine göre istedikleri alanda faaliyet gösterip çalışmalarını sürdürecekler ve böylece toplumsal anlamda alınabilecek en yüksek verime ulaşılmış olunacaktır. Tarih boyunca da görülmektedir ki ilim, sanat, medeniyet ve refah gibi sosyal kazanımlar sağlam bir özgürlük anlayışına sahip milletlerin belirleyici özellikleri olmuştur (Başgil, 2014a: 112-113). Dolayısıyla özgürlüğün genele yayılması için toplumda asgari düzeyde bir refahın sağlanması ve bunun sağlanabilmesi için de yine özgürlük anlayışının bir toplumda yerleşmiş olması gerekmektedir. Özgürlük anlayışının gelişmesi ve toplumsal refahın artması birbirine bağlı iki değişken olarak düşünülebilir.

Başgil için “*hürriyet, bağımsızlık ve başıboşluk da değildir*” (Başgil, 2014a: 114). Bu doğrultuda Başgil, özgürlük ile kargaşanın ayrımının iyi yapılması gerektiğinden bahsetmektedir. Özgürlükle karıştırılan herkesin her istediğini yapması hali olsa olsa anca kargaşa olarak adlandırılabilir ve özgürlükle ilgisi yoktur. Toplumsal bir varlık olan akliselim insan, bu anlamda bir kargaşaya sebebiyet vermeyecek şekilde ailesine ve çevresine bağlıdır. Bireyin arzularını ve isteklerini makul çerçeveye sınırlayan mekanizma da işte bu bağlılıktır ve birey bağlılık hissi taşıması dolayısıyla, eylemleriyle başkalarına zarar verme derecesine geldiği zaman hareketlerini sınırlama yoluna gitmektedir. Dolayısıyla herkesin bir sınırlama olmadan istediği şekilde hareket edebildiği anlamda özgür bir topluluğun varlığından söz edilemez. Eğer var olsaydı yine özgürlükten söz edilemezdi, çünkü güçlü olan güçsüz olanı kendi kölesi yapar ve özgürlüğü yine ortadan kaldırmış olurdu. Bu nedenle toplumların varoluşu kanun ve kurallar temeline dayanmaktadır. Toplumsal disiplini sağlama araçlarından olan kanun ve kaidelere uyma, bir toplumda medeni özgürlüğün tahsisi için gerekli koşuldur (Başgil, 2014a: 115). Özgürlük ile kanun düşüncesi arasındaki bu tür bir ilişki göz önünde bulundurulduğunda, bireylerin kanunlara uyması sonucu asıl özgürlüğün elde edildiği görülmektedir.

Bir diğerk taraftan, Başgil'e göre özgürlük yalnızca kanunlara uymak veya onlara tamamen teslim olmak demek de değildir. Bu düşüncesini iki dünya savaşı arasındaki dönemde ortaya çıkan oligarşik rejimlerin çıkardığı kanunların toplumsal bir nitelik taşımasından çok sınıfsal bir nitelikle belirli bir zümreye özgü düşüncelerin kanunlaştırılması uygulamalarını örnek göstererek desteklemektedir. Ona göre “...hürriyet, zenginlere mahsus lüks otomobil olmadığı gibi, başboşlar için de bir istirahat çadırı değildir. Hatta, hürriyet mezbahada gözleri bağlı kasap bıçağı altına yatan hayvanlar gibi, vatandaşın kr krne kanun satırına boyun vermesi de değildir” (Başgil, 2014a: 118). Bu dönemlerde yapılmış olan kanunların toplumsal kabul görmeden yapılan özel menfaat amaçlı kanunlar olduğunu belirtmektedir. Başgil bu nokta üzerinde durarak, toplumun elinde baskı gücü olan bir zümre tarafından yapılmış kanunlara zorla itaat etmesinin sağlanmasının özgürlük olmadığını belirtmiştir. Bunun aksine, asıl özgürlüğü bu tarz kanunlara karşı isyan ederek karşı koymak olarak tanımlamıştır (Başgil, 2014a: 116-117).

Başgil ayrıca özgürlük anlayışına devlet kavramı üzerinden yaklaşmış, vatandaş ve hükümeti ise devletin en köklü iki elemanı olarak saymıştır. Devlet içerisinde vatandaş özgürlüğü temsil ederken, hükümet ise düzen, teşkilat ve otoriteyi temsil etmektedir. İşte bir devlet içerisinde özgürlüklerin otorite karşısında bulunduğu konum o devletin rejiminin ne olduğunu ortaya koymaktadır. Özgürlüğün otoriteye hükmedip bireylerin hükümete karşı cephe aldığı durumlar kargaşa; tam tersi şekilde hükümetin özgürlüğü yok etmeye çalıştığı, hükümetin vatandaşa karşı cephe aldığı durumlar ise baskı rejimleridir. Başgil'e göre işte bu iki u nokta ortasında ılımlı bir biçimde özgürlük ile hükümetin ortaklaşa işlediği, vatandaşlarla otoritenin birlikte ve dengeli biçimde hayata devam ettiği rejimlere “hürriyet rejimi” adı verilmektedir. İşte bu tarz bir dengenin kurularak özgürlük ve otoritenin birlikte işlediği devletleri de yine Başgil “liberal devlet” şeklinde isimlendirmektedir (Başgil, 2014a: 119-120). Bir devletin liberal olarak nitelendirilebilmesi için Başgil'in nezdinde özgürlüklerle otoritenin barışık bir şekilde ve işlerliğini yitirmeden yoluna devam etmesi gerekmektedir. Siyasi veya ekonomik alanlardan birinde vatandaşların özgürlüklerini kısıtlama yoluna giden devletler, her ne kadar diğer alandaki özgürlüklere dokunmasa bile liberal devlet olma özelliğini kaybetmiş olmaktadır. Bu doğrultuda Başgil'in DP'yi eleştirmeye başlaması, DP'nin ekonomik liberalizm politikalarına devam ederken siyasi liberalizm adına bir gelişme göstermemiş olmasına bağlanabilir.

Devlet, vatandaşlarının bireysel ve özel yaşam alanına müdahale etmemelidir. Bu mümkün olduğu miktarda, vatandaşlar zihinsel ve bedensel faaliyetlerinde yeteneklerini serbest şekilde ve bir şeyden kaygı duymadan kullanıp geliştirme hakkına sahip olmaktadır. Bu hak da Başgil tarafından “hürriyet” olarak isimlendirilmektedir (Başgil, 2014a: 122). Başgil özgürlüğün neler olmadığını açıklayarak, onun ne olduğuna ulaşmış ve neticede yukarıdakilere ek olarak birkaç özgürlük tanımlaması daha yapmıştır:

“Şu halde, günün hayat realitelerini göz önünde tutunca hürriyet, hükümet kuvvet ve faaliyetlerinin yanı başında yer alan hususi ve ferdi bir hayat sahasında vatandaşın maddi ve manevi varlığına ve benliğine sahip olması, şahsının efendisi, fikir ve kanaatlerinin maliki kalıp endişesizce hareket etmesi ve rahatça nefes alması hakkıdır.

...hürriyet, hükümet baskısından ve otorite tehdidinden hariç, muayyen bir sahada, herkesin şahsının, maddi ve manevi varlığının sahibi kalması ve böyle yaşamasıdır” (Başgil, 2014a: 122-123).

Başgil özgürlüklerin sınırı konusunda ise çok net bir şekilde, liberal devlette vatandaşların hak ve özgürlüklerinin sınırlarının, baskıcı bir otorite veya keyfi bir devlet yönetimin buyrukları tarafından değil, diğer vatandaşların aynı haklarının başladığı nokta ve genel anlamda toplumun özgürlük ve düzeni tarafından belirlendiğini belirtmektedir (Başgil, 2014a: 125; 2014b: 110). 1937 yılında verdiği bir konferansta, bireysel hak ve özgürlüklerin doğduğu ve iyi bir şekilde yerleştiği ülkelerde bile o dönem için uygulamalarda bireylerin hak ve özgürlüklerinin sınırlarının başka bireylerin özgürlükleri olarak benimsenmediğini ayrıca devlet uygulamalarının sınırının da yine bireysel özgürlükler olmadığını dile getirerek bu durumu eleştirmiştir (Başgil, 2014b: 99).

Liberal anlayışın önemli yapıtaşlarından olan özgürlük ve bireycilik düşüncelerine bakıldığında Başgil’in net bir şekilde bireyci ve özgürlüğü savunan bir anlayışa sahip olduğu söylenebilir. Öte yandan, bireyci olmakla birlikte, çoğu liberal gibi katı devletçilik anlayışının da tamamen karşısında değildir. Bunun sebebi ise, Başgil’in bireycilik anlayışını yalnızca teorik açıdan değerlendirip yorumlamamış olmasıdır. Bu konuda Türkiye’deki mevcut durum üzerinden giderek bir fikir geliştirmiştir. Türk Milleti’nde var olan devletçi alışkanlıkların kökü çok derinlere gittiği için devletçilik karşıtı bir bireycilik anlayışının ülkemizde var olmasının olanaksız olduğundan bahsetmektedir (Başgil, 2014b: 151). Neticede, Başgil bir liberal olarak bireycilik yanlısı olsa da

Ülkemizde halk, özel hayatında bireyci fakat siyasal hayatta camiacı olduğu için bizde bu anlayışın yerleşmesinin önünün çok açık olmadığını düşünmektedir.

3.4. Başgil'in Doğal Düzen ve Piyasa Ekonomisi Anlayışı

Liberalizmde ekonomiye dair uyulması gereken kuralların başında bireysel fayda ve çıkarlar gelmektedir. Ancak bunun nedeni ekonomik hayatı tamamıyla bireysel çıkarlara bağlama veya bireysel ekonomik faydayı tüm insanlığın amacı haline getirme düşüncesi değildir. Bunun altında yatan gerçek sebep, bireylerin faaliyetleri sonucunda elde ettikleri faydaların bütün bir çerçeve içinde değerlendirildiğinde toplumsal faydayı da beraberinde getireceği düşüncesidir. Çünkü bireysel çıkarın başkasının bireysel çıkarıyla karşılaştığı noktada ikisinin de büyümesi durur ve birbirlerini sınırlarlar. Bu noktaya kadar bireyler kazanırken, bireysel çıkarların birbirlerini sınırladığı noktada ise toplum kazanmaya başlar. Çünkü Başgil'e göre bu vesile ile ekonomik ve toplumsal hayatta kendiliğinden ve başka bir şekilde sağlanması zor olan doğal bir denge kurulmuş olur (Başgil, 2007: 65-66). *Laissez faireci* anlayışın özünde yatan nokta da buradan ileri gelmektedir. Bu nedenledir ki, Başgil'in görüşüne göre bireylerin ekonomik sahada serbest bırakılmaları toplumsal açıdan da önem arz etmektedir ve Başgil bireysel çıkarların piyasada serbestçe hareket etmesini ekonomik özgürlük olarak tanımlamaktadır. Ayrıca toplumsal çıkarlara en uygun olan cemiyet düzenini ekonomik özgürlük olarak belirtmektedir. Bu düzende birey, hayatını istediği şekilde yönlendirme, maddi ve manevi mutluluğunu istediği yöntemle arama hak ve imkânlarına sahip olmalıdır. Çünkü toplumsal servet ve refah, bireysel servet ve refahların birleşmesinden meydana gelmektedir. Yalnızca belirli ülkelerin değil tüm insanlığın ilerleme ve gelişme şartını da bireyin istediği zaman ve istediği kadar çalışması, kazandığını dilediği şekilde harcaması veya yatırım yapması özgürlüğüne bağlamaktadır.

Bireyler, yalnızca kendi çıkarları için çalışarak netice itibariyle toplumsal çıkarların birer hizmetçisi halini almaktadır. Başgil bu durumun tek açıklayıcısını serbest piyasa ve rekabet kanunları olduğunu belirtmektedir. Bu dengeyi sağlayarak bireylerin aynı zamanda hem kendi çıkarları hem de toplumsal çıkarlar için gönüllü olarak çalışmasını piyasada var olan serbest rekabet kuralı sağlamaktadır. Serbest rekabetin önemini Başgil şöyle vurgulamaktadır:

“...İktisadi hayatın nazımı ve cemiyet sübabı budur. Bu rekabeti kaldırır veya engellerseniz, işte o zaman şahsi menfaat bir zehir olur ve insanların içine akar. Şahsi menfaat, serbest rekabet sahnesinde hareket etme şartıyla, bir panzehirdir. Bu sahneyi kapatmakla insanlardan şahsi menfaat duygusu silinmez. O duygu kalır, fakat cemiyette hayat ve hareketi öldürücü bir zehir olur. Hastaya yerinde ve zamanında verilen zehir, sıhhat sağlayıcıdır. Yersiz ve zamansız alınan zehir öldürücüdür” (Başgil, 2007: 67).

Bir ekonomide serbest rekabet anlayışının varlığından söz edebilmek için öncelikle serbest piyasa ekonomisine geçilmiş olması gerekmektedir. Bu ekonomi anlayışında bireyler pazar için üretirler ve ürettiklerini özgürce piyasaya sürme hakkına sahiptirler. Piyasa ekonomisinin tarifini kendisine göre yapan Başgil, bireylerin ürettikleri ürüne göre, neye sahiplerse onu satmaya hakkı olduğunu ve bu satışı da ortak bir değer ölçü birimi olan para ile belirlenen fiyat üzerinden yaptığını söylemektedir. Öte yandan ekonomik ürünler yani bireylerin piyasaya satmak üzere sürdüğü her ürün, biri giderdiği ihtiyaca göre belirlenen kullanım değeri diğeri de değişme değeri olmak üzere iki değere sahiptir. Para ile ölçülen değişme değerine modern ekonomilerde fiyat denilmektedir. Bir ürünün değişme değeri ki bu ürün parayla satın alındığı için de dolayısıyla fiyatı, toplumda o ürüne duyulan ihtiyacın etkisi altındadır. Bir ürüne olan ihtiyaç arttıkça, piyasada ona olan talep de artar ve bu da fiyatı yükseltir. Fiyatı yükselen bir ürün de üreticisine sabit maliyetli olduğu için daha fazla kâr bırakmaya başlar. İşte doğası gereği insan kendi kârını en yüksek düzeye ulaştırmak istediği için, sermayesini ve kuvvetini piyasada o an için en fazla talep gören işleri yapmaya ve ürünleri üretmeye yatırmak isteyecektir. Çünkü bu işlerde ve ürünlerde elde edebileceği kâr oranı, pazardaki en yüksek kâr miktarıdır. Her üreticinin aynı ürünü üretip aynı piyasaya sürmesi bir rekabet ortamının varlığını gerektirmektedir. Kârını artırma peşinde koşan sermaye sahipleri, pazarda o mal veya hizmete olan talep düşünceye kadar birbirleriyle olan rekabetlerine devam edeceklerdir. Ne zaman talep düşmeye başlarsa, işte o zaman piyasadaki sermayenin bir yöne doğru akışı da yavaşlayacaktır (Başgil, 2007: 69-71). İşte Başgil’in bahsettiği bu arz ve talep dengesi sayesinde ekonomik hayatta kendiliğinden doğan bir düzen kurulmaktadır.

Başgil’in ekonomi anlayışı gereğince bu dengenin kurulabilmesi için pazarda serbest rekabet anlayışının sağlanmış olması şarttır. Başgil’e göre rekabette serbestlik sağlanmadıkça ekonomik hayatta düzenin sağlanıp istikrarın yakalanması olanaksızdır. Çünkü rekabet, üretimi ihtiyaçla uyumlu hale getirerek, bireyin kendi ürününü pazarda

olması gerekenden daha pahalıya satmasını engelleme özelliğine sahiptir. Ayrıca rekabet, fiyatları uygun bir seviyede tutarak üreticinin fazla kâr elde etmesinin de önüne geçer. Bir piyasada serbest rekabet anlayışı benimsenmişse, fiyatlarda ve kâr sınırlarında doğal bir denge sağlanır. Belli bir mal üzerinde piyasada üretim yetersizliğinden ileri gelen bir fazla kâr etme durumu gerçekleşirse, rekabet devreye girerek bu durumun önüne geçer (Başgil, 2007: 71).

Öte yandan Başgil, rekabeti gelişmenin de bir şartı olarak görmektedir. Bu anlamda üretici yine nihai amaç olan kendi kârını en yüksek düzeye çıkarabilmek için maliyeti düşürmek, malı ucuza satmak ve piyasada kendi ürününe olan talebi artırmak amacıyla bir takım araştırma ve geliştirme faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu araştırma ve geliştirme faaliyetlerinden kendi işletmesinin yanı sıra toplum da faydalanma şansı bulmaktadır. Ancak yine toplumun bu yolla faydalanabilmesi için Başgil iki önemli şartın gerekliliğinden bahsetmektedir. Bunlardan bir tanesi devletin pazara ve serbest piyasaya müdahale etmemesi, belli bir ayrıcalıklı grup için diğer grupları baskı altına almaması, diğeri ise özel mülkiyetin devlet güvencesi altında tutulmasıdır (Başgil, 2007: 71-72). Bu anlamda devletin ekonomik hayata müdahalesi yalnızca pazarda güvenliğin sağlanması konusunda sınırlı olmalıdır. Devlet serbest piyasanın işleyişine en ufak bir müdahalede bile bulunmamalıdır.

Özel mülkiyet konusu liberalizm anlayışında ekonomik özgürlükle olan ilişkisi bakımından önemli bir konudur. Çünkü liberalizm gereği bireylerin ekonomik özgür bireyler olması demek aynı zamanda elde ettiği birikimini istediği şekilde yatırıma dönüştürmesi demektir. Bu yatırımlar sermayenin yanı sıra özel mülkiyet edinme konusunda da yapılabilir. Birey kendi emeği, üretimi ve çalışması sonucunda yaptığı birikimi hiçbir yatırım yapmadan elinde tutma özgürlüğüne de sahiptir ve bunu elinden devlet dâhil kimse almamalıdır. Bireyin sahip olduğu mülklere dışarıdan gelebilecek bir müdahale, mülkiyet hakkı bilincini zedelemektedir. Liberal doktrinde bireysel çıkar, serbest rekabet ve özel mülkiyet hiçbir yasadışı eyleme dayanmamalı; tamamıyla meşru, dürüst ve yasal yollarla varlık göstermelidir. Bu anlamda liberalizmde her türlü haksız rekabet, haksız kazanç ve suiistimaller kabul edilmemekte ve bunların yaşanmaması için devletin teminatı aranmaktadır (Başgil, 2007: 72). Dolayısıyla ekonomik anlamda da liberalizmi anarşizm ile karıştırmamak gerekmektedir. Liberalizm devletin pasif bir şekilde kenarda durmasını veya var olmamasını değil, devletin kesinlikle var olmasını ve

serbest piyasayı güvencesi altına alarak piyasanın düzgün şekilde işlemlerini sağlamasını öngörmektedir.

3.5. Başgil'in Sınırlı Devlet ve Hukukun Üstünlüğü Anlayışı

Liberal iktisadi politikanın siyasal liberalizmden beslendiği söylenebilir. Siyasal manada sınırlı devlet ilkesi, liberal iktisadi politikada da devletin ekonomik faaliyetlere yasadışılukları engellemek amacıyla sınırlı müdahalesi veya hiç müdahale etmemesi anlamına gelmektedir. Bu noktada Başgil'e göre devletin toplumsal adaleti sağlamak için çıkardığı kanunlarla ekonomik alanda özel teşebbüslere müdahalede bulunarak, iş ve işçilere ilişkin düzenlemeler yapması, ücretlere ve şartlara karışması ekonomik hayatta kendiliğinden olduğu söylenen doğal düzeni bozmaktan ve toplumsal adaleti daha da kötüye götürmekten başka bir işe yaramamaktadır (Başgil, 2007: 73). Başgil *laissez faireci* anlayışta olduğu gibi bu konuda da muhatap olan devlete "bırakınız" diyerek seslenmektedir. Herkesin istediği bir işte, arzu ettiği şekilde çalışarak, özel mülk edinip birikim yapmasına izin verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Ona göre devletin ekonomik hayata müdahale etmemesinden ve sağladığı özgür ve serbest ekonomik ortamdan doğal bir denge oluşacak ve toplumsal refah doğacaktır. Çünkü ekonomik hayatın başkahramanı ve hem bireysel hem de toplumsal zenginliğin kaynağı, gerçekleştirdiği ekonomik faaliyetleri nedeniyle bireydir. İşte bu görevi yerine getirebilmesi için bireyin devlet tarafından rahat bırakılıp baskı altında tutulmaması ve faaliyetlerine müdahale edilmemesi gerekmektedir. Devletin yalnızca siyasa üreterek, emniyet ve barışı sağlaması ana görevidir ve bunu yapabilen devletten, daha başka, özellikle de ekonomik faaliyetler beklenmemektedir (Başgil, 2007: 74). Buna karşın bazı alanlarda devletin mal veya hizmet üretmesine de ihtiyaç duyulabilir. Özel girişimcilerin yapamayacağı veya çıkarları dolayısıyla yapmak istemediği işlerde devletin resmi girişimciliği gerekebilir ve bu konuda üretim yapmasında liberalizm açısından da bir sorun bulunmamaktadır. Günümüzde bazıları özelleştirilmiş olsa da Başgil o dönem için bu işleri posta, telgraf, bayındırlık işleri ve sağlık sektörü gibi özel girişimcilerin yapması zor olan faaliyetleri sıralamaktadır. Bu işlerin dışındaki ekonomik faaliyetlerde devletin girişimci olarak yer almasında Başgil hiçbir fayda olmadığını defalarca yinelemektedir. Özellikle ticaret ve sanayi işlerine devletin girişmesi konusunda Başgil şunları söylemektedir : "...*Hele devletin ticaret ve sanayi işlerine el uzatması affedilmez bir hatadır. Çünkü devlet bu işlerde en kötü bir müteşebbis ve müstahsildir. Devlet ticaret ve*

sanayi işlerinde en ehliyetsiz bir müstahsil olmuştur” (Başgil, 2007: 74). Bu konuda Başgil, daha önce devlet eliyle yapılmak istenen sanayi işlerine gönderme yaparak yapılan yanlışın ona göre ne denli büyük olduğunu ortaya koymaktadır.

Ekonomik hayatı mikro anlamda bir pazar yerine benzeten Başgil, yapılan ticaretin ve bireylerin kendi çıkarlarını takip ederek o doğrultuda hareket etmelerinin, serbestlik ve güven içinde olduğuna dikkat çekmektedir. Özellikle üst düzey bir toplumsal sınıfa daha fazla çıkar sağlamak ve onları ekonomik anlamda geliştirmek için devletin direkt müdahalesi veya aynı amaçla kanun çıkartması gibi liberalizm anlayışına karşıt gelişmeler yaşanmazsa, bu pazar yerinde her satıcı hak ettiği miktarda kazancını sağlayabilir. Liberal ekonominin tüm koşulları sağlandığı halde halen pazardan kazanç elde edemeyen satıcılar mevcut ise bu devletin sorunu değil satıcıların kendi hatasıdır. Çünkü Başgil, pazar kanunlarını “merhametsiz” olarak nitelendirmektedir. Pazarda çabalayan, yetenekli ve zeki satıcıların tutunması bir tesadüf değildir. Çünkü pazar kanunları, çaba gösteren ve bu konuda yetenek sahibi zeki insanların pazarda her zaman daha iyi yerler elde etmesini garanti ettiği kadar, tam tersi olan satıcıları da rekabet mekanizmasıyla pazardan silerek toplumda Başgil’in tabiriyle “radikal bir ehliyet ve kabiliyet temizliği” yapar (Başgil, 2007: 75). Dolayısıyla yine doğal dengeye dönülürse, hak edenler değer kazanarak bireysel çıkarlarını geliştirir ve toplumsal refaha hizmet etmiş olur.

Devlet müdahalesine maruz kalmayan ekonomiler, bireysel çıkarları en yüksek seviyeye çıkardıkları için toplumsal refahı ve ilerlemeyi de sağlamaktadırlar. Bu ekonomilerde faaliyet gösteren girişimciler daha önce belirtildiği gibi rekabet mekanizmasında elenmeyerek yerlerini kazandıkları için bir nevi seçkin grup haline gelmektedir. İşte Başgil’e göre ekonomik anlamda toplumsal refah ve gelişme, bu seçkin grubun bir eseridir. Sözde ekonomik eşitliği sağlamak için serbest rekabetin önü kapatıldığında ehliyet ve yeteneğin önemi yok sayılmış olmaktadır (Başgil, 2007: 75-76). Diğer açıdan bakıldığında başarısız olanla başarılı olan bir tutulmuş ve neticede başarısız, yani çalışmayan ve yeteneksiz olan girişimci bir nevi ödüllendirilmiş sayılır ki liberal ekonomi anlayışına göre bu da toplumsal ilerleme ve refahın önünün kapanmasıyla sonuçlanır.

Ekonomik anlamda devletin sınırlandırılmasının yanı sıra siyasal anlamda da sınırlı devlet ve hukukun üstünlüğü prensipleri liberalizm kavramının olduğu kadar Başgil’in de

bireysel olarak benimsediği düşüncelerdendir. Siyasal anlamda sınırlı devlet düşüncesine Başgil insan hakları bağlamında yaklaşmaktadır. Çünkü Başgil'e göre insan hakları düşüncesinin hedefi, devletin her türlü baskı ve kuvvet kullanma gücüne olan inancına saldırmak ve ortadan kaldırmak, iktidarın yetki ve gücünü bireyin insan olarak değer ve onuru ile sınırlandırmak, bireyi hukuksal düzenin merkezi ve kaynağı yapmaktır (Başgil, 2014a: 308; 2014b: 114). Bu amacın gerçekleştirilmesi için de devlet kuvvetinin sınırlandırılması hem gereklilik hem de bir ihtiyaç olarak görülmektedir. Çünkü devlet fikri, devlet yöneticileri olan hükümet adamlarının şahsi zekâ, irade, çıkar kaygıları ve tutkularında tecelli etmektedir. Dolayısıyla devleti sınırlandırmak, aslında hükümet adamlarının devlet adına kullandıkları iktidar ve yetkilere rasyonel ve meşru bir sınır koyma anlamına gelmektedir.

Başgil, sınırları yalnızca maddi ve fiili imkânlarıyla belirli olan bir iktidarı dağdaki eşkıya kuvvet ve iktidarına benzetmektedir. Meşruluktan uzak olan bu tarz bir iktidardan devleti ayırmak ve halkın itaatine layık hale getirmek için onu sınırlamak olmazsa olmaz bir koşuldur. Çünkü daha önce de söylendiği gibi devleti yöneten insanlar da nihayetinde birey oldukları için, onların da devlet kuvvetini kendi özel çıkarları, hırsları veya ihtiraslarına alet ederek topluma zarar verme olasılığı bulunmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak Başgil şunları söylemektedir: “...herkes bilir ki, eline ölçüstüz ve hudutsuz bir salahiyet geçiren, hemen her hükümet adamı, milletinin başına kara bir bela kesilmiş ve Allah'ın yarattığı canavarların en azgını olmuştur” (Başgil, 2014a: 309).

Öte yandan Başgil, insan haklarının devlet organlarından hangilerini sınırlayabileceği sorusuna “hepsini” cevabını vermektedir. Ancak insan hakları tarafından sınırlanan devlet organlarından en önemlisi, kanun çıkarıp, bireyler için yasaklar koyup yükümlülükler getirme yetkisine sahip olan millet meclisidir. Her ne kadar bireyler için, sınırlanmamış bir yönetimde en tehlikeli devlet organı hükümet gibi görünse de Başgil, hükümet modern yönetimlerde millet meclisinin gözetimi altında olduğu için, insan haklarını çiğneme potansiyeli bakımından millet meclisini daha tehlikeli görmektedir. Bu tehlike ile ilgili olarak Başgil şöyle düşünmektedir:

“...hiç şüphe etmem ki, bir memlekette hak, hürriyet, şeref ve namusun yegâne koruyucusu ve en büyük teminatı, kuvvet ve otorite sahiplerinin bizzat hak ve hürriyet terbiyesi, şeref duygusu, insan severliği, insafı, itidal ve faziletidir. Ve bir memleket için felaketlerin en büyüğü, kuvvet ve iktidarın bu

terbiye ve bu duygudan mahrum bir takım menfaat düşkünü sefiller eline geçmesidir” (Başgil, 2014a: 323).

Başgil’in meclisi tehlikeli görmesinin en önemli sebebi, bireylerin toplumsal sözleşme gereğince kamuya devrettikleri hak, özgürlük ve yetkilerden oluşan manevi bir şahıs olarak devletin yürütmesini sağlayan hükümeti denetleme ve faaliyetlerine son verme yetkisine sahip olmasıdır. Öte yandan devlet manevi şahsının varoluş amacına ulaşabilmesi, bireylerin emniyetini ve sosyal düzeni sağlayabilmesi için otoriteye ihtiyacı vardır ve bu onun hakkıdır. Dolayısıyla devlet, bireylerin doğuştan sahip oldukları haklarını, özgürlüklerini, can ve mal güvenliklerini ve toplumsal huzuru sağlamakla görevlidir ve otorite hakkını bu amaçla kullanmalıdır. Bu amacın dışına çıkma tehlikelerine karşı devletin sınırlandırma fikri ortaya çıkmaktadır. Toplum sözleşmesi ile bireyler devleti oluştururken dışarıdan kendilerine yapılacak kötülöklere ve verilecek zararlara karşı korunma düşüncesiyle hareket etmişlerdir. Ancak dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki, bireyler haklarının tamamından vazgeçmemiş, yalnızca can ve mal savunmasına dair olan haklarından vazgeçmişlerdir (Başgil, 2014b: 92-93). İşte Başgil’e göre bu hakların dışında kalan ve bireylerin insan olmaları münasebetiyle sahip oldukları hak ve özgürlüklerin, yaptırım gücüne haiz devletten korunması amacıyla devletin kanunlarla sınırlandırılması gerekmektedir. Buna karşın, devletin çıkardığı kanunlarla bile bireysel özgürlükleri yok sayacak uygulamalarda bulunma lüksü yoktur. Dolayısıyla kanunların bir kısmı bireyleri başka bireylerden korumak, bir kısmı da bireyi otoritelerden korumak amacı taşımaktadır. Devletin sınırlandırılması için onun bireyci veya devletçi yönetim anlayışı benimsemiş olmasının bir önemi yoktur. Devletçilik, devletin faaliyetlerini gerçekleştirirken sınırsız olması anlamına gelmemektedir. Başgil, devletin sınırlandırılmasına karşı çıkan yönetim biçimini devletçilik değil, Makyavelizm olarak isimlendirmektedir (Başgil, 2014b: 115).

Devlet faaliyetlerinin sınırı geçmişe nazaran bugün salt fikir ve prensiplerden çok, hukukta ve hukukun güvencesinde aranmalıdır. Başgil, geçmişle kıyaslama yaptığında bu durumun 19. yüzyıla göre bireylerin devlet karşısındaki durumunu daha iyiye getirdiğini belirtmektedir. Bunun özellikle hukukun üstünlüğü ve kanunlar hiyerarşisi ile güvence altına alındığını söyleyen Başgil, hukukilik ve kanun hâkimiyeti ile toplumsal hayatta güven ve istikrarı, devlet faaliyet ve işlerinde teklik ve tutarlılığı sağladığı için hukukun üstünlüğü ilkesinin birey ve toplumu güvence altına aldığına inanmaktadır (Başgil,

2014b: 126). Öte yandan hukukun üstünlüğü ilkesi gereğince, kanunların hâkim olacağı ve anayasanın kanunlar hiyerarşisinde en üstte yer alacağı garantisine de eğilmek gerekmektedir. Başgil'e göre bu garanti ülkelerin siyasi ve sosyal terbiyesi ile ahlaki vicdanıdır. Bir toplumu oluşturan bireylerin ki bunlara özellikle yöneticiler de girmektedir, kanuna saygı ve bağlılık duygularının gelişmişliği, hukukun üstünlüğü ilkesinin garantisi niteliğindedir. Öte yandan hukukun üstünlüğünün en önemli teminatı yargısal denetimdir. Devlet organlarının ve hükümet adamlarının gerçekleştirdiği eylemlerde hukuka uygun olmadığı düşünülen bir duruma rastlandığında bunun yine mahkemeler aracılığıyla denetlenmesi olanağı mevcuttur ve devlet organı veya hükümet adamları bu konuyla ilgili kanun önünde yargılanabilir. Dolayısıyla hukuk bireyler için olduğu kadar devlet organları için de işlemelidir (Başgil,2014b: 127-131). Ayrıca kanunların genelliği ve herkes için uygulanabilir olması da hukukun üstünde bir gücün tanınmayarak herkesin hukuk karşısında eşit olduğunun göstergesidir. Bu anlamda ister siyasal ister ekonomik olsun her türlü faaliyetler hukukun denetimi altında ve ona uygun olmak zorundadır.

Genel olarak sınırlı devlet ve hukukun üstünlüğü prensiplerinin bireysel hak ve özgürlükleri garanti altına alan ve bireyi sahip olduğu hak ve özgürlükler bağlamında ön planda tutan ilkeler oldukları söylenebilir. Mevkii, makam, varlık veya kişisel ilişkilerinden dolayı kimsenin başkasının sırtından haksız kazanç elde edip bunun hesabını vermemesi, kişiye özgü kanun çıkartılıp ona göre yargılanması gibi durumların önlenmesi hukukun üstünlüğünün kabul edilmesiyle sağlanabilmektedir. Bu anlamda Başgil'in liberalizm anlayışına göre bireyin mutluluğu, toplumsal mutluluğu getireceği için hukukun üstünlüğü hem ekonomik hem de siyasal faaliyetlerde önem arz eden bir konudur.

SONUÇ

Liberalizm kavramının ülkemizde ortaya çıkışı Batı'dakinden farklı şekilde yaşanmıştır. Batı'da liberalizmin ortaya çıkış sebepleri devlet karşısında bireyin sahip olduğu hakları korumak ve devleti sınırlamak şeklinde sıralanabilirken, Türkiye'de böyle bir durumun yaşanmamış olmasından dolayı bizdeki liberalizm anlayışı daha farklı şekilde gelişmiştir. Liberalizmin Türkiye'deki serüveni genel anlamıyla 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekleştirilen modernleşme çalışmalarına kadar götürülmektedir. Bu anlamda devlet karşısında özellikle yabancı tebaaya verilen haklar ve padişahın yetkilerinin sınırlandırılması fikrinin, bizdeki liberalizm anlayışının temelini oluşturduğu söylenebilir. Bu dönemde gerçekleştirilen Tanzimat ve Islahat hareketleriyle Osmanlı'da siyasal ve ekonomik anlamda liberal politikaların uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde ise tek parti yönetimi ile birlikte Türkiye'deki liberalizm anlayışının da sıkıntılı bir döneme girmiş olduğu söylenebilir. Çok partili hayata geçildiği döneme kadar Türkiye'de liberalizm hem siyasal hem de ekonomik anlamda etkin olamamıştır. Sosyal liberalizm anlayışının da hız kazanmasıyla klasik liberalizm yanlısı fikirler popülerliğini kaybedince yalnızca Türkiye'de değil, dünya genelinde de liberalizm eski önemini yitirmiştir. Türkiye'de izlenmekte olan devletçi politikalar nedeniyle siyaset sahnesinde kendisine yer bulamayan liberal anlayış, çok partili hayata geçişin ardından Demokrat Parti iktidarıyla birlikte daha çok ekonomik anlamda olmakla beraber tekrardan kısmen popüler hale gelmiştir. Demokrat Parti iktidarından önce resmen çok partili hayata geçilmesiyle birlikte dış etkilerle de olsa ülkede liberalizm adına hareketlenmelerin yaşanmaya başladığını da belirtmek gerekmektedir. Örneğin Ali Fuat Başgil tarafından kurulan Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti bu cemiyetin yapmış olduğu yayınlar o dönem için liberalizm adına oldukça önemli gelişmeler olmuştur. İkinci iktidar döneminden sonra Demokrat Parti'de de görülmeye başlayan baskıcı tutumlar, biraz da olsa canlanan liberal anlayışın tekrardan saf dışı kalmasına yol açmıştır. Liberal çizgiden ayrılarak daha önce kendisi için yapılan baskıcı uygulamaları şimdi kendi iktidarı döneminde muhalefet için yapan Demokrat Parti'ye karşı Başgil'in yapmış olduğu eleştiriler liberal ve özgürlükçü bir anlayışı takip eder nitelikte olmuştur. Başgil için keyfi uygulamalarda bulunan hükümetler bir toplumun başına gelebilecek tehlikeli bir canavar olarak nitelendirildiği için, DP'de gerçekleşmeye başlayan keyfi uygulamaları sert bir dille eleştirmekten çekinmemiştir. Bu dönemde

Türkiye'deki önemli liberal aydınların teşebbüsleriyle Demokrat Parti içerisinde bir muhalefetin çıkarak Hürriyet Partisi'ni kurmuş olması, Türkiye'de liberalizmin seyri açısından önem taşımaktadır.

1930'lu yıllarda devletçilik fikrine Türkiye özelinde sıcak baksa da, ilerleyen dönemlerde her anlamda liberalizmi savunan Başgil'in devletçiliğin popüler olduğu bir dönemde liberalizm yanlısı görüşlere sahip olmaya başlaması, inandığı doğru felsefeye göre yoluna devam eden bir kişiliğe sahip olduğunun göstergesidir. Bu anlamda 1930'larda Türk toplumunun karakteristik özellikleri sebebiyle genellikle, sonraki dönemlerde dile getirdiği liberalizm için önem taşıyan bireyci, özgürlükçü, sınırlı devlet vurgusu yapan anlayış yerine; toplumcu, kapsayıcı, düzenleyici ve müdahaleci devlet anlayışına, bireysel hak ve özgürlükleri ortadan kaldırmaya yönelik müdahaleler haricinde, sıcak bakmıştır. Yine bu dönemde Başgil, bireysel hakların kaynağını doğal hukuk olarak değil, bireylerin devlete karşı yerine getirmekle yükümlü olduğu görevler olarak belirtmiştir.

1940'lı yıllarda devletçi yönetim şekline önemli eleştiriler yöneltmeye başlayan Başgil bireysel hak ve özgürlükler üzerine yoğunlaşmış ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin yayınlanmasından önce 1948 yılında yazdığı Cihan Sulhu ve İnsan Hakları başlıklı çalışmasını hazırlamıştır. Liberalizmin temel ilkeleri arasında yer alan özgürlüğün yanı sıra eşitlik, emniyet ve mülk edinme gibi haklar üzerinde duran Başgil'in görüşlerinin toplum odaklılıktan birey odaklı bir zemine kaydığı görülmektedir. Başgil bu dönemde liberalizm anlayışını oldukça benimsediğini kanıtlayan yazılar yazmıştır. Liberal hükümetlerin bireysel hak ve özgürlüklere verdiği önemden olması gereken bir durum olarak bahsettiği için Başgil'i bu dönemde siyasal liberalizm yanlısı olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır.

Başgil hukukçu olmasından dolayı demokrasi ve insan haklarına her zaman hassas yaklaşmıştır. Çünkü devletçiliğin en güçlü olduğu dönemlerde bile liberalizm yanlısı olmamasına rağmen, bireysel hak ve özgürlüklere önem verilmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu nedenle 1924 Anayasası'nın şekil itibarıyla özgürlükçü bir anayasa olduğunu belirtmiş ve bireysel hak ve özgürlüklerin anayasanın garantisini altında olduğunun altını çizmiştir. Her ne kadar bu görüşlerini, çok partili yaşama geçilmesiyle beraber anayasadaki bireysel hak ve özgürlüklerin yeterince teminat altında olmadığını söyleyerek değiştirmiş olsa da, tek parti yönetimi sırasında devletçilik anlayışına karşı

olmadığı bilinmektedir. Çünkü Başgil'e göre Türkler devletçi bir geleneğe sahiptir ve kendilerine kayda değer bir zarar vermediği sürece altına sığınacakları bir devletin varlığını arzu eden yapıda bir millettir. İşte bu düşünceden yola çıkan Başgil, liberalizm yanlısı olduğu dönemlerde teoride devletçiliğe karşı olsa bile Türkiye söz konusu olduğu için pratikte tamamen bir devletçilik karşıtı olmamıştır. Çünkü onun liberalizm anlayışında yerel pratiklerin önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Her ülkenin kendi karakteristik özellikleri, kendi içerisindeki fikir akımlarını etkilediği için Başgil Türkiye'de liberalizmin iyi bir noktaya varabilmesi için uzun zamana ihtiyaç olduğunu düşünmektedir.

Başgil'in bir hukukçu olarak demokrasiye olan inancı onun liberalizm anlayışının da çerçevesini oluşturmuştur. Başgil'in demokrasi anlayışı çoğunluk fikrine dayanmaktadır. Ancak bu çoğunluk bir sınıf çoğunluğu değil, her kesimden katılıma açık bir çoğunluk olarak tarif edilmiştir. Öte yandan bireylerin amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olması gereken fırsatların eşitliğinin sağlanması Başgil için demokrasilerin özelliklerinden biri olmalıdır. Dolayısıyla Başgil'de demokrasi anlayışı özgürlük, eşitlik ve adalet kavramlarını da içermektedir. Başgil'in demokrasiye dair görüşleri incelendiğinde liberalizmin ilkelerine ilişkin düşüncelerine de ulaşılmaktadır. Bu anlamda demokratik yönetimlerde bireylerin hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması gerektiğini belirten Başgil, aynı zamanda liberal anlayışa da uygun bir görüş belirtmiş olmaktadır. Özellikle liberalizm üzerine olan görüşlerine bakıldığında zaman zaman görülmektedir ki Başgil demokrasi anlayışıyla birebir örtüşen bir düşünce yapısına sahiptir. Bu noktada Başgil liberal-demokrat bir çizgide bulunmaktadır.

Başgil'in 1956 yılında İstanbul Üniversitesi'nde verdiği konferansta söyledikleri de onun liberalizm pratikleri kapsamında değerlendirilebilir. Bunlardan en dikkat çekenini daha önceleri övdüğü anayasayı şiddetli bir şekilde eleştirmesi ve yeni bir anayasaya duyulan gerekliliği dile getirmiş olmasıdır. Bu anlamda Başgil'in fikirlerindeki değişiklik, zaman içerisinde ulusal ve uluslararası konjonktürün değişmesinin bir etkisidir. Başgil, yürürlükte olan 1924 Anayasası'nın, 1956 yılı itibarıyla günün ihtiyaçlarına cevap vermekten uzak olduğunu düşünmektedir. Çünkü anayasayı hak ve hürriyetlere yer veriyor olsa da onları koruma tedbirleri bakımından zayıf olarak nitelendirmektedir (Başgil, 2014c: 79). Böyle bir eleştiriyi üniversitede gençlere verdiği bir konferansta dile getirmiş olması da, inanmış olduğu liberal değerler uyarınca, demokrasi ve liberalizm

anlayışlarının bir toplumda yerleşmesi için öncelikle okullarda bu anlayışların gençlere verilmesi gerekliliğine olan inancını göstermektedir. Okullarda özellikle demokrasi kültürüyle yetişmiş ideal ve dürüst hocaların olmasının, bir ülkede demokrasi anlayışının yerleşmesi için önemli şartlardan biri olduğu düşünüldüğünde, Başgil'in bu rolü yerine getirmek üzere gerek eleştiri gerekse övgülerini iktidar baskısından çekinmeden dile getirdiği görülmektedir. Bu onun demokrasi ile hak ve özgürlükler bağlamında da liberalizme olan inancıyla açıklanabilir.

Başgil'in liberalizme bakışında Jeremy Bentham'ın ortaya attığı özel çıkar maksimizasyonu ilkesini benimseyen bir liberalizm anlayışı dikkat çekmektedir. Çünkü bu anlayışa göre toplumsal mutluluk ve refah için öncelikle bireylerin tek tek mutluluk ve refaha erişmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla bireylerin liberalizm anlayışının öngördüğü şekilde eylemlerinde serbest bırakılıp, kendilerini mutlu eden faaliyetlere yönlendirmelerine izin vermek gereklidir. Başgil de hem sosyal hem de ekonomik hayatta bireylerin serbestliğinden yanadır.

Başgil'in gerek hukukçu olması gerekse yüksek eğitimini Batı'da tamamlamış olması onun Batı düşünce yapısına liberalizm anlamında yakın duruşunu kısmen açıklayabilmektedir. Öte yandan teoride liberalizmi Batı'da olduğu gibi kabul etmesine rağmen Türkiye'de mevcut durumun devletçi gelenekler nedeniyle farklı olduğunu belirterek liberal politikaların yanında bazı konularda devlet müdahalesini de kabul eden bir anlayış benimsediği görülmektedir. Bu anlamda Başgil'in Türkiye liberalizmi üzerine olan düşünceleri, klasik liberalizme göre devlet müdahalesini daha olumlu gören bir liberalizm anlayışı ile bağdaştırılmaktadır. Bu düşünce sosyal ve etatist liberalizm özellikleri gösteren bir liberalizm anlayışıdır. Çünkü sosyal liberalizm anlayışında devletin küçültülmesindenense yeniden yapılandırılması daha uygun görülmektedir. Yeniden yapılandırılan devlet özgürlüğe ulaşmak için bir araç görevi görebilme kapasitesine sahiptir. Bu anlamda Başgil devlete kati suretle karşı çıkmayan liberal bir çizgiye daha yakın görünmektedir. Türkiye'de devletçi geleneğin çok sağlam bir şekilde yerleştiğini düşünen Başgil, devleti küçültmenin Türkiye sosyal yapısı açısından sağlıklı bir düşünce olmayacağına inanmaktadır. Onun yerine devletin ve dolayısıyla yasaların yeniden yapılandırılıp, devlete bireysel özgürlüklerin sağlanması için bir araç rolü verilmesi fikrini benimsemiştir.

Devletin bireysel hak ve özgürlükleri sağlamada bir araç olması gerektiğini düşünen Başgil'in demokrasi, adalet ve özgürlük kavramlarına birey ekseninde yaklaşmaktadır. Bu anlamda Başgil'in genel anlamda düşünce yapısının yanı sıra liberalizme bakışında da bireycilik anlayışı önemli yer tutmaktadır. Ona göre bireyler hiçbir şekilde baskı altına alınmamalı ve özgürlükleri kısıtlanmamalıdır. Hayatı boyunca mücadelesini verdiği şeylerden bir tanesi de özgürlük anlayışının adaletle beraber Türkiye'de yerleşmesi ve demokratik bir yönetim fikrinin ülkemizde benimsenmesi olmuştur. Bu anlamda demokrasi onun için alınması gereken bir terbiye meselesidir ve sonradan öğrenilebilen bir şey olduğu için okullarda genç kuşaklara bu terbiye titizlikle verilmelidir. Dolayısıyla tek parti dönemindeki birçok politika gibi okullarda tek devlet kitabı okutulması politikasını da şiddetle eleştirmiştir.

Başgil, Türkiye'de adalet ve özgürlük kavramları ile demokrasi anlayışının yerleşebilmesi için eğitimin önemli bir gücü olduğuna inanmaktadır. Batı'da olduğu gibi demokrasi, insan hakları ve adalet terbiyelerinin okulda verilmesi gerektiğini ve ailenin buna ancak yardımcı kurum olabileceğini belirtmektedir. Eğitim seviyesi yükselen toplumlarda adalet, eşitlik ve demokrasi kavramlarının da gelişeceğini düşünen Başgil, bu noktada Adam Smith'in eğitim ve ekonomi arasında kurduğu ilişkinin bir benzerinden, eğitimin bireysel hak ve özgürlük terbiyesinin bir topluma yerleştirilmesi konusunda bahsetmiştir. Bu anlamda Smith'e göre eğitilmiş bireyler başta kendilerine saygı duydukları için, onların başka insanların saygısını kazanmaları kolay olmaktadır. Ayrıca eğitim seviyesi yükselen insanlar kendi çıkarlarına ilişkin konularda eğitimlerinin yardımıyla daha detaylı araştırmalar yapabildikleri için kandırılma ve aldatılma riskleri diğer insanlara göre daha azdır (Freeman, 1969: 179-182). Başgil de aynı şekilde Türkiye'de demokrasi, adalet ve eşitlik gibi kavramların yerleştirilebilmesi için eğitimin en önemli nokta olduğunun altını çizmektedir. Başgil'in anlayışı doğrultusunda eğitilmiş bireyler bir yandan kendi haklarını savunma yollarını öğrenirken diğer yandan da başkalarının haklarına tecavüz etmemeyi bir kültür olarak kabullenmiş olacaktır.

Demokrasi ve insan hakları gibi kavramlar sonradan öğrenilebilme özelliği taşıdığı için Başgil, düzenli eğitim ile bu kültürün yerleştirilerek siyasal anlamda liberalizmin de ülkede geliştirilebileceğini düşünmektedir. Liberal demokrasi anlayışıyla yetiştirilmesi gereken bireyler için Başgil eğitim sisteminin özenle düzenlenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Bireylerin, özgürlük, eşitlik ve birey odaklı bir anlayışla yetiştirilmesi

gerektiği üzerinde duran Başgil, liberal demokrasi rejimleri sayesinde bireysel ve toplumsal mutluluğun sağlanabileceğine dair de gcl bir inanca sahip olmuştur.

1924 Anayasası'nı tek parti döneminde övmüş olsa da sonraki dönemlerde şiddetle eleştirmiştir. Bu eleştirilerini yalnızca muhalefet olmak amacıyla değil, gerekçeleriyle ve çözüm önerileriyle beraber sunmuş olması da fikirlerindeki samimiyetini ortaya koymaktadır. Öte yandan Türkçe'ye ilişkin 1940'larda uygulanan dil politikalarına şiddetli eleştirilerde bulunarak siyasetçilerin bu işe karışmamaları gerektiğini belirtmiş ve dilin kendi haline bırakılması gerektiğini ileri srmştr. Bu konuda da bir özgürlük yanlısı olan Başgil'in siyasal liberalizm anlayışı Türkçe konusunda da kendini göstermektedir.

Öte yandan yine devletçi geleneğe olan inancı nedeniyle Başgil, Barry'nin yaptığı liberalizm eşitlendirmesinde ağdaş liberalizme yakınlığı dikkat çekmektedir. Çünkü bu liberalizm anlayışına göre iktisadi anlamda bireylerin çıkarları söz konusu olduğunda devletin müdahalesi kısmen de olsa kabul edilebilirken, siyasal ve düşünsel faaliyetlerinde bireylerin daha zgr olmaları hedeflenmektedir. Başgil liberalizm anlayışından bahsederken Türkiye için tam da bu anlamda bir liberalizm anlayışından bahsetmektedir. Çünkü Türkiye'de beklenen derecede ekonomik faaliyetlerde bulunabilecek nicelikte burjuva bulunmadığı için, devletin ekonomik faaliyetlerinin kısmen de olsa kabul edilmesi gerektiğini, dönemin devletçi anlayışının da etkisiyle belirtmiştir. Ancak siyasal ve düşünsel anlamda her zaman bireylerin baskıya maruz kalmamaları konusundaki düşüncelerini yinelemiş olduğu için, yukarıda yapılan bu liberalizm ayırımına göre ise Başgil ağdaş liberal olarak nitelendirilebilir.

Ayrıca liberalizm anlayışını Türkiye sosyo-kültürel özelliklerine göre znelleştiren Başgil, devletin amacını bireylerin sahip oldukları hakları korumak olarak gördüğü düşünceleriyle de klasik liberal anlayışla birleşmektedir. Ekonomik anlamda da devlet korumasına ihtiyaç duyulması konusunda da Başgil klasik liberal anlayışla aynı görüşü paylaşmakta, ancak daha önce de bahsedildiği gibi Türkiye özelinde devletin ekonomiye daha fazla müdahale etmesinin gerekliliğini belirttiği noktasında da sosyal liberalizme yaklaşmaktadır. Bu müdahalenin niteliği de bireysel hak ve özgürlükleri iğnemeyecek şekilde düzenlenmelidir.

Başgil, bireylerin doğal düzende kendi çıkarlarını en yüksek düzeye çıkarmak için çalışacakları fikrini benimsemektedir. Bu nedenle iktisadi alanda kendiliğinden kurulacak olan doğal bir dengenin varlığına inanmaktadır. Bireylerin ekonomik faaliyetlerinde özgür bırakılıp, baskı altında tutulmamaları gerektiğini, ancak bu sayede bireylerin tek tek mutluluğa ulaşmaları neticesinde toplumsal refah ve mutluluğun sağlanabileceğini düşünmektedir. Ancak Türkiye özelinde yine bunun böyle gerçekleşmeyeceğini ve ekonomik özgürlük için bireylerin alım gücünün artırılması gerektiğini belirten Başgil, bunun için de bazen devlet eliyle bireylerin bazı konularda sahip oldukları hak ve özgürlüklerin kısıtlanmasının normal görülmesi gerektiğini düşünmüştür. Ancak Başgil'in bu düşüncelerinin devletçilikten liberalizm taraftarlığına geçiş döneminde dile getirildiğini belirtmek önem arz etmektedir. Çünkü Başgil son dönem liberal düşüncelerinde devletin müdahalesine, piyasanın güven ve emniyetini sağlama faaliyetleri hariç olmak üzere, tamamen karşı çıkan bir liberalizm anlayışını benimsemiştir. Bu yönüyle de Başgil klasik liberalizm yanlısı bir liberaldir.

Elde edilen bir başka sonuca göre ise Başgil'i bir liberal demokrat olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Başgil'in düşüncelerindeki en dikkat çekici noktalardan biri olan birey odaklılık, onu liberal demokrasi anlayışına yaklaştırmaktadır. Eğitim hayatını geçirdiği Batı'da gözlemlediği liberal demokrasi anlayışının Başgil'in düşünce dünyasında önemli bir yer edindiği görülmektedir. Başgil teoride liberal demokrasi yanlısı bir düşünce yapısına sahip olsa da, pratikte Türkiye'de liberal demokrasinin yerleşmesi için zamana ihtiyaç duyulduğuna inandığı için daha önce de belirtildiği gibi devlete klasik liberalizmden daha çok rol biçen etatist veya sosyal liberalizm anlayışına kaymaktadır. Ayrıca bir şekilde liberal anlayışın Türkiye'de yer edinmesi için çalışmalar yapılması gerektiğine inanması bakımından, geçiş aşaması olarak nitelendirilebilecek dönemde Başgil'in klasik liberallere nazaran devlet müdahalesine daha açık bir sistem öngören liberalizm anlayışına sahip olduğu söylenebilir. Dolayısıyla Başgil'in bireysel hak ve özgürlüklerin tartışmasız olarak sağlanmasının yanında, devlet müdahalesine açık liberalizm anlayışıyla tamamen bireyci liberalizm fikrinin bir sentezini ortaya koyduğu söylenebilir.

Liberalizm için önemli bir kavram olan özgürlük konusunda Başgil bireysel özgürlükleri en üst konuma yerleştirmektedir. Hak ve özgürlükleri bireyin insan olmasından doğan bir hak olarak gören Başgil, bu noktada liberalizm anlayışıyla paralel bir özgürlük fikrini

benimsemektedir. Hak ve özgürlüklerin ortaya çıkış sebebi Başgil'e göre devletin sınırlandırılması arzusudur. Bu noktada Başgil'in liberalizm anlayışı, devleti bireyin özgürlüklerine ulaşması için araç olarak gören bir şekil almaktadır. Ancak bunun anlamı Başgil için bir devletsizlik veya kanun tanımazlık değildir. Aksine bireylerin özgürlüklerine ulaşabilmeleri için devlet eliyle oluşturulan kural ve kanunlara tam riayet gerekmektedir. Çünkü Başgil toplumda genel anlamda kurallara uyumun sağlandığı zaman, özgürlüklerin sağlandığını düşünen bir fikri benimsemektedir. Fakat bahsedildiği gibi bu devlete bir teslimiyet anlamına da gelmemektedir. Yöneticilerinin nitelikleriyle paralel bir şekilde, her devletin elinde bulundurduğu yetkilerle bireysel hak ve özgürlükleri tehdit ederek, belli bir sınıf yararına kanun yapma tehlikesi mevcuttur. İşte bu tarz uygulamalarda bulunan devlete karşı bireylerin isyan etme hakkı Başgil'e göre başlı başına bir özgürlüktür. Ayrıca bu noktada hukukun üstünlüğü kavramı devreye girmektedir. Başgil'in hukukun üstünlüğüne olan inancı bir hukukçu olmasının da etkisiyle çok güçlüdür. Dolayısıyla bireylere veya belli gruplara özgü kanun yapılamayacağına altını çizen Başgil, kanunların genelliğinin sağlanması ve korunması taraftarıdır. Ancak bu şekilde genel ve herkes için olan kanunlarla bireysel özgürlüklerin sağlanabileceğini ve bireylerin güç sahibi devletten korunabileceğini düşünmektedir. Buradan da Başgil'in özgürlük anlayışında birey ve devlet arasında bir eşitlik ve dengenin sağlanmaya çalışıldığı anlaşılabilir. Başgil'in özgürlük rejimi olarak nitelendirdiği şey bu dengeyi sağlayabilen rejimlerdir. Otorite ve özgürlüklerin de beraber işlediği bu tür rejimlere sahip devletler de Başgil için liberal devlet olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla Başgil için liberal devlet olmanın temel şartlarından bir tanesi de birey hak ve özgürlüklerine saygı ile eşitlik anlayışıdır.

Netice olarak, Başgil'in liberalizm anlayışında bireysel hak ve özgürlükler ile sınırlı devlet, eşitlik ve bireycilik kavramları önem bakımından ilk başta gelen ilkelere. Bu anlamda demokrasiyi bireysel hak ve özgürlüklerin teminatı olarak gören Başgil, teoride klasik liberalizm anlayışını benimsemekle beraber, Türkiye'nin kendine özgü özelliklerinden dolayı kısmen de olsa devlet müdahalesine açık bir liberalizm anlayışına sahiptir. Öte yandan Başgil, kendisine bir akademisyen olarak dersleriyle öğrencileri ve yazılarıyla da tüm yurttaşları bilinçlendirmeyi görev edinmiş, demokrasi taraftarı bir ilim insanıdır. Birey, hak ve özgürlük kavramları üzerinde, hukukçu olmasının da etkisiyle daha fazla durmuş olması, Başgil'in liberalizm ve demokrasiye olan inancını da

geliştirmiştir. Görüşlerinin merkezini toplumdan bireye doğru kaydıran Başgil'in bu noktada negatif özgürlük anlayışı yerine pozitif özgürlük anlayışını benimsemesiyle klasik ve modern liberalizm sentezi bir liberalizm anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Dönemlere göre Başgil'in liberalizm anlayışında yaşanan değişiklikler onun zihin dünyasında liberalizme dair değişen algısından değil, liberalizmin Batı'da ve Türkiye'de uygulanması arasındaki yerel farklılıklardan ileri geldiği söylenebilir. Yani teoride her daim liberalizm yanlısı olduğu için Başgil yalnızca liberalizmin klasik ve sosyal çeşitleri arasında bir sentez yapmaktadır. Özellikle 1940 sonrasındaki düşüncelerinin niteliğinde genel anlamda liberalizm lehine doğru farklılaşmalar gerçekleşmiş olduğu görülmektedir. Ancak siyasal liberalizme dair görüşleri, ekonomik liberalizme dair olan görüşleri kadar değişiklik göstermemiştir. Çünkü hayatının her döneminde bireysel hak ve özgürlükleri ön planda tutan bir düşünce yapısına sahip olması nedeniyle Başgil bir siyasal liberal olarak nitelendirilebilir. Ayrıca tek parti döneminde CHP'yi, sonraki dönemde uygulamaları farklılaşan DP'yi eleştirmesi ve gelen mevki ve makam tekliflerini reddederek inandığı doğru yolda devam etmesi, Başgil'in fikirleriyle yaşam tarzının uyumunu göstermekte ve onun düşüncelerindeki samimiyetin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Öyle ki oldukça gergin bir dönem olan 1960 darbesi öncesinde bile fikirleri sorulduğunda iktidara ters bile olsa kendi doğrularını söylemekten çekinmemiştir. Akademik ve kısa süren siyasi hayatı boyunca liberalizm ilkeleri çerçevesinde hareket etmeye gayret gösterdiği görülen Başgil, özellikle yapılan baskı ve tehditler nedeniyle cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilme kararı verdiği anda demokrasi ve liberalizm savunuculuğu yanında, milliyetçiliğini ve vatan sevgisini de yeni bir darbe riskini almayarak kanıtlamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AHMAD, Feroz. (2010). Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), Çev. Ahmet Fethi. 4. Baskı. Hil Yayın, İstanbul.
- AKARSU, Bedia (1975). Felsefe Terimleri Sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKŞİN, Sina (2000). Düşünce Tarihi (1945 Sonrası), *Türkiye Tarihi 5: Bugünkü Türkiye Tarihi 1980-1995* içinde, Edt. Sina Akşin. 3.Baskı Cem Yayınevi, İstanbul, s. 215-299.
- AKTAN, Coşkun Can (1994). Gerçek Liberalizm Nedir?, T Yayınları, İzmir.
- ARSLAN, Zühtü (2005). Türkiye’de Anayasacılık Hareketleri ve Liberalizm. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm* içinde, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. C. 7, İletişim Yayınları, Ankara, s. 272-306.
- ASLANDAŞ, Alper Sedat ve BIÇAKÇI, Baskın (1995). Popüler Siyasî Deyimler Sözlüğü. İletişim Yayınları, İstanbul.
- AŞÇI, Arif (2000). Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası. Kubbealtı Neşriyatı.
- BARRY, Norman P. (1995). An Introduction to Modern Political Theory. Springer. 3. Baskı, The Macmillan Press, London.
- BAŞGİL, Ali Fuat (1938). Klasik Ferdî Hak ve Hürriyetler Nazariyesi ve Muasır Devletçilik Sistemi. Hapishane Matbaası, Ankara.
- BAŞGİL, Ali Fuat (1948). Cihan Sulhu ve İnsan Hakları, Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti Neşriyatı, Tan Matbaası, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuat (2007). Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil’den Mektuplar, Edt. Müşerref Özdemir ve Nazif Güner, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuat (2011). 27 Mayıs İhtilâli ve Sebepleri. 5. Baskı, Yağmur Yayınevi, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuat (2013a). Gençlerle Başbaşa, Kubbetaltı Neşriyat, 52. Baskı, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuat (2013b). Hatıralar, Kubbetaltı Neşriyat, 5. Baskı, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuat (2014a). Demokrasi Yolunda, Yağmur Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.

- BAŞGİL, Ali Fuat (2014b). Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri: Konferanslar. 3. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuat (2014c). İlmin Işığında Günün Meseleleri. 3. Baskı, Yağmur Yayınları, İstanbul.
- BAŞGİL, Ali Fuat (2015). Din ve Laiklik, Yağmur Yayınları, 12. Baskı, İstanbul.
- BELSEY, Andrew (1986). The New Right, Social Order and Civil Liberties. *The Ideology of the New Right* İçinde, Edt. Ruth Levitas, Polity Press, Cambridge, s. 167-182.
- BERKES, Niyazi (2003). Türkiye’de Çağdaşlaşma, Edt. Ahmet Kuyaş. Yapı Kredi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul.
- BERKTAY, Fatmagül (2007). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji, *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasi İdeolojiler* içinde, Edt: H. Birsen Örs. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BOAZ, David (1997). Libertarianism: A Primer. The Free Press.
- BORA, Tanıl (2005). Adnan Menderes, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm* içinde, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. C. 7, s. 482-507, İletişim Yayınları, Ankara.
- BORATAV, Korkut (2005). Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2002, 9.Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇAHA, Ömer (2001). Dört Akım, Dört Siyaset. Zaman Kitap.
- ÇAHA, Ömer (2003). Aşkın Devletten Sivil Topluma. Gendaş Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.
- ÇAVDAR, Tevfik (1992). Türkiye’de Liberalizm (1860-1990). İmge Kitabevi, Ankara.
- ÇETİN, Halis (2007). Çağdaş Siyasal Akımlar, Orion Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİ, Aliyar (2005). Ali Fuat Başgil, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm* içinde, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. C. 7, İletişim Yayınları, Ankara, s. 282-299.
- DEMİREL, Tanel (2005). Demokrat Parti. *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Liberalizm* içinde, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil, Murat. C. 7 İletişim Yayınları, Ankara, , s. 480-529.
- EGE, Nezahat Nurettin (1977). Prens Sabahattin Hayatı ve İlmi Müdafaaları, Güneş Neşriyat, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- ERDOĞAN, Mustafa (1998). Liberal Toplum Liberal Siyaset, Siyasal Kitapevi, 2. Baskı. Ankara.

- ERDOĞAN, Mustafa (2005). Liberalizm ve Türkiye'deki Serüveni. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* içinde, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. C. 7, İletişim Yayınları, Ankara, s. 23-40.
- ERDOĞAN, Mustafa (2006). Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm, Orion Yayınevi, Ankara.
- FRIEDMAN, Milton (2011). Kapitalizm ve Özgürlük. Çev: Doğan Erberk ve Nilgün Himmetoğlu. 2. Baskı, Plato Film Yayınları, İstanbul.
- GÖKALP, Mehmet (1963), Ord. Prof. Ali Fuat Başgil: Hayatı, Şahsiyeti, Mücadeleri, Santral Yayınevi, İstanbul.
- GÖZE, Ayferi (1983). Siyasi Düşünceler Tarihi. Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- GÖZE, Ayferi (1989). Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Yayınları, İstanbul.
- GROSS, Jonathan David (2001). Byron: The Erotic Liberal. Rowman & Littlefield Publishers
- GÜNEŞ, Turan (1996). Türk Demokrasisinin Analizi, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- HAYEK, Friedrich A.von (1999). Kölelik Yolu, Çev: Turhan Feyzioğlu ve Yıldırım Arsan, Liberte Yay, Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (2013). Siyasi ideolojiler: Bir giriş. Çev. A. Kemal Bayram, Özgür Tüfekçi, Hüsamettin İnaç, Şeyma Akın, Buğra Kalkan. Adres Yayınları, 5. Baskı. Ankara.
- HEYWOOD, Andrew (2014). Siyaset, Edt. Buğra Kalkan, Adres Yayınları, 14. Baskı, Ankara.
- İNSEL, Ahmet (2005). Türkiye'de Liberalizm Kavramının Soyçizgisi. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* içinde, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. C. 7, İletişim Yayınları, Ankara, s. 41-74
- KANT, Immanuel (2002). Groundwork for the Metaphysics of Morals, Edt. ve Çev. Allen W. Wood. Yale University Press.
- KAUTZ, Steven (1993). Liberalism and the Idea of Toleration. *American Journal of Political Science*, Vol. 37, N. 2. s. 610-632.
- KORALTÜRK Murat ve ÇETİN Cem (2005). Türkiye'de Liberal İktisadi Düşünce. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Liberalizm* içinde, Edt. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil. C. 7. İletişim Yayınları, Ankara, s. 316-355.
- KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI (2015), Şehir – İnsan, Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- LEWIS, Bernard (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu, .çev. Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

- MILL, John Stuart (1985). Özgürlük Üstüne (On Liberty), Çev. Alime Ertan. Belge Yayınları, İstanbul.
- ÖZEL, Mustafa (1994). Birey-Burjuva-Zengin. İz Yayınları, İstanbul.
- PARLA, Taha (1989). Ziya Gökalp. Kemalizm ve Türkiye’de Korporatizm, Edt. Füsun Üstel ve Sabir Yücesoy. İletişim Yayınları. İstanbul.
- RICHARDSON, James L. (2001). Contending Liberalisms in World Politics: Ideology and Power. Lynne Rienner Publishers, London.
- SABINE, George H. (1973). A History of Political Theory. Edt, T. L. Thorson. Oxford and IBH Publishing. Illinois : Dryden
- SALLAN GÜL, Songül (2004); Sosyal Devlet Bitti, Yasasın Piyasa! Yeni Liberalizm ve Muhafazakârlık Kısılcacında Refah Devleti. Etik Yayınları. İstanbul.
- SANDEL, Michael J. (1984). Liberalism and its Critics. Edt. Michael J Sandel. NYU Press.
- SIEGEL, Charles (2011). Classical Liberalism, Yayıncı: Preservation Institute, California.
- SORENSEN, Georg (1993). Democracy and Democratization, Westview Press, San Francisco.
- ŞAYLAN, Gencay (2003). Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi. İmge Kitabevi, Ankara.
- TOK, Nafiz (2012), Siyasal İdeolojiler, Siyaset Bilimi, Edt. Halis Çetin, Orion Yayınları, Ankara.
- TOKU, Neşet (2003). John Locke ve Siyaset Felsefesi. Liberte Yayınları, Ankara.
- VERGARA, Francisco (2006). Liberalizmin Felsefi Temelleri Liberalizm ve Etik, Çev. Bülent Arıbaş. İletişim Yayınları, İstanbul.
- YALMAN, Ahmed Emin (1997). Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 2 (1922-1971), Pera Yayınevi, İstanbul.
- YAYLA, Atilla (1992). Liberalizm, Turhan Kitabevi, Ankara.
- YAYLA, Atilla (2000), Liberal Bakışlar, Liberte Yayınları, Ankara.
- YAYLA, Atilla (2002). Liberalizm. Liberte Yayınları, 4. Baskı. Ankara.
- ZAİM, Sabahattin, (2005). Ali Fuad Başgil, *Hayatlarıyla Yol Gösterenler* içinde, Edt: Işık Yanar, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul.
- VOEGELİN, Eric ve WİZER, James L. (1998). The Collected Works of Eric Voegelin (Vol. 5). University of Missouri Press, Columbia and London.

ZÜRCHER, E. J. (2000). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. Çev: Yasemin Saner Gönen.
7. Baskı. İletişim Yayınları, İstanbul.

Sürekli Yayınlar

- AKTAN, Coşkun Can (1995). Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, 28(1), s. 3-32.
- AKYAR, Osman (1999). Liberalizm ve Türkiye. *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 25, s. 427-433.
- ANSAY, Tuğrul (1969). Türk Hukuku Hakkında Almanca, Fransızca, İngilizce Kitaplar Bibliyografyası, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.26, Sayı 3, s.349-387.
- BAŞGİL, Ali Fuat (1941). “Değişen Dünya”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, C, 7(S, 4), s. 1032-1049.
- BELL, Duncan (2014). What is Liberalism?, *Political Theory*, 42(6), s. 682-715.
- BERGGREN, Niclas (2003). The Benefits of Economic Freedom: A Survey. *The Independent Review*, 8(2), s. 193-211.
- BERLIN, Isaiah (2007). “İki Özgürlük Kavramı”, *Liberal Düşünce Dergisi*, çev. Mustafa Erdoğan, C. 12, N. 45, Kış-Bahar, s. 59-72.
- BULUT, Sedef (2009). Üçüncü Dönem Demokrat Parti İktidarı (1957-1960): Siyasi Baskılar ve Tahkikat Komisyonu. *Gazi Akademik Bakış*, C.2, S.4, s. 125-147.
- ÇAHA, Ömer (1999). Liberalizmin Temel İlkeleri, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 25, s. 38-55.
- ÇAKMAK, Diren (2008). Türk Siyasal Yaşamında Bir Muhalefet Partisi Örneği: Hürriyet Partisi (1955-1958). *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Sayı 3, Cilt 2, s. 153-186.
- ÇETİN, Halis. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), s. 219-237.
- DUMAN, Fatih (2010), Edmund Burke’te Muhafazakârlığın Liberal Temelleri: Rasyonalizm, Sosyal Teori ve Siyaset, *Liberal Düşünce Dergisi*, C:15, Sayı 57-58 Kış-Bahar, Ankara, s. 95-124.
- DWORKIN, Ronald (1989). Liberal Community. *California Law Review*, 77(3), s. 479-504.
- EKMEKÇİ, İdil Su (2003). John Locke’un Liberalizm Kuramı Üzerine. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Mayıs-Haziran, Sayı 106. s. 205-214.
- ELMA, Fikret (2002). Liberal Düşünce Geleneğinin Oluşumu ve John Locke. *Journal of Qafqaz University*, (9), s.173-183.

- FEDAYİ, Cemal (1999). "Liberalizm ve Türkiye'de Liberalizm", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 25, s. 462-472.
- FREEMAN, R. D. (1969). Adam Smith, Education and Laissez-Faire. *History of Political Economy*, 1(1), s. 173-186.
- GALSTON, William (1982). Defending Liberalism. *American Political Science Review*, 76(03), s. 621-629.
- GARDBAUM, Stephen (1996). Liberalism, Autonomy, and Moral Conflict. *Stanford Law Review*, 385-417.
- IVISON, Duncan (1995). The Art of Political Liberalism. *Canadian Journal of Political Science*, 28(02), s. 203-226.
- KANCA, Osman Cenk (2012). 1950-1960 Arası Türkiye'de Uygulanan Sosyo-Ekonomik Politikalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 9(S. 19), s. 47-63.
- KARAÖMERLİOĞLU, M. Asım (1998). Bir Tepeden Reform Denemesi: Çiftçi Topraklandırma Kanunu'nun Hikâyesi. *Birikim Dergisi*, Sayı. 107: s. 31-47. İstanbul. Erişim Tarihi: 19.11.2016, Erişim Bağlantısı: <http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/2836/bir-tepeden-reform-denemesi-ciftci-topraklandirma-kanununun-hikayesi#.WJHhSBuLTIU>.
- KAYA ÖZÇELİK, Pınar (2010). Demokrat Parti'nin Demokrasi Söylemi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 65, S.3, s. 163-187.
- LARMORE, Charles (1990). Political Liberalism. *Political Theory*, 18(3), s. 339-360.
- LARMORE, Charles (1999). The Moral Basis of Political Liberalism. *The Journal of Philosophy*, 96(12), s. 599-625.
- MEEK, Ronald. L. (2003). Economics of Physiocracy: Essays and Translations. Routledge.
- OKYAR, Osman (1999). "Liberalizm ve Türkiye", *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı: 25, s. 427-433.
- ÖZGÜVEN, Ali (2002). İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat – 4 Mart 1923), *Journal of Istanbul Kültür University*, C.1, S.2, s. 109-124.
- RAND, Ayn (2005), "Kapitalizm Nedir?", çev. Necdet Kandemir, *Liberal Düşünce Dergisi*, C:10, S: 37 Kış, s. 65-184. Ankara.
- ROCKWELL Jr, Llewellyn Harrison (1996). An American Classical Liberalism. *Vital Speeches of the Day*, 62(18), s. 552-557.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet (1996). Türkiye'de Liberal Düşüncenin Doğuşu ve Gelişimi, *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, Bahar, s. 103-111.

Diğer Kaynaklar

- Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü (2017), www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 15.02.2017, Erişim Bağılantısı: http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategori=terim&kelimeget=liberalizm&hngget=md
- BİRİNCİ, Kürşad M. (2007). Erken Dönem Türk Demokrasisinde (1946-1950) Liberal Arayışlar Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi.
- DEMOKRAT PARTİ PROGRAMI (1946). Erişim Tarihi: 15.11.2016, Erişim Bağılantısı: <https://www.tbmm.gov.tr/eyayin/GAZETELER/WEB/KUTUPHANEDE%20BULUNAN%20DIJITAL%20KAYNAKLAR/KITAPLAR/SIYASI%20PARTI%20YAYINLARI/200805461%20DEMOKRAT%20PARTI%20PROGRAMI%201946/200805461%20DEMOKRAT%20PARTI%20PROGRAMI%201946.pdf>
- GOODMAN, John C. (2005). What Is Classical Liberalism?, National Center for Policy Analysis. Erişim Tarihi: 02/09/2016, Erişim Bağılantısı: <http://debate-central.ncpa.org/wp-content/uploads/2013/08/Classical-Liberalism-John-Goodman.pdf>
- HOBHOUSE, Leonard Trelawny (2009), Liberalism, The Project Gutenberg EBook, Yayın Tarihi: 8 Mart, 2009, www.gutenberg.org, Erişim Tarihi 09.09.2016. <http://www.gutenberg.org/files/28278/28278-h/28278-h.htm>
- İNSAN HAKLARI EVRENSEL BEYANNAMESİ (1948), www.danistay.gov.tr, Erişim Tarihi: 09.01.2017, Erişim Bağılantısı: <http://www.danistay.gov.tr/upload/insanhaklarievrenselbeyannamesi.pdf>
- KÖROĞLU, Ahmet. (2011). 1990'lı Yıllarda Türkiye'de Siyasal Liberalizm. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.
- LOCKE, John (1764). The Second Treatise on Civil Government. 6. Baskı, Erişim Tarihi: 25/08/2016 Erişim Bağılantısı: <https://ebooks.adelaide.edu.au/l/locke/john/l81s/complete.html#chapter4>
- M.E.B. (1991). Birinci Maarif Şurası Çalışma Programı, Konuşmalar, Lahikalar: 17-29 Temmuz 1939 (Tıpkı Basım), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- T. B. M. M. Albümü (2010). Cilt 4. Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2017). www.tdk.gov.tr, Erişim Tarihi: 10.02.2017.

ÖZGEÇMİŞ

Gökhan Karakurt, 1988 yılında Konya'nın Karapınar ilçesinde dünyaya geldi. İlköğrenimini Konya ve Sakarya'da tamamladı. 2005 yılında Sakarya Hendek Lisesi'nden mezun oldu. 2007 yılında girdiği Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde Halkla İlişkiler ve Reklamcılık önlisans programından 2009 yılında mezun oldu. 2012 yılında açık öğretim İşletme Fakültesi'nden lisans tamamlayarak işletme bölümünden mezun olan Gökhan Karakurt, 2011 yılında Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümüne girdi ve 2014 yılında buradan mezun oldu. Aynı yıl başladığı Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'ndaki yüksek lisans öğrenimine devam etmektedir.